

खेमराजौय

२०२१-२२

VISION

SHRI PANCHAM KHEMRAJ MAHAVIDYALAYA IS TO BE DEVELOPED INTO SHRI PANCHAM KHEMRAJ UNIVERSITY

MISSION

TO MAKE ALL ROUND DEVELOPMENT OF PEOPLE OF RURAL AND REMOTE AREA MAINLY FROM THIS SOUTH KONKAN (WESTERN GHATS i.e. SAHYADRI) ESPECIALLY IN THE ECONOMICAL, SOCIAL, CULTURAL, ETHICAL AND INDUSTRIAL ASPECTS.

NAAC RE-ACCREDITATION 'A' GRADE (3.06 CGPA)

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळ, सावंतवाडी

विश्वस्त मंडळ

डि. हा. श्रीमंत खेमसावंत भोसले (राजेसाहेब)
तहहयात अध्यक्ष

ह. हा. श्रीमंत सौ. शुभद्रादेवी भोसले (राणीसाहेब)
चेअरमन

श्रीमंत लखमसावंत खेमसावंत भोसले
कार्यकारी विश्वस्त

कृ. उर्वशीराजे खेमसावंत भोसले
विश्वस्त

सौ. श्रद्धाराजे लखमसावंत भोसले
विश्वस्त

नियामक मंडळ

डॉ. श्री. सतीश वि. सावंत
सदस्य

श्री. जयप्रकाश ग. सावंत
सदस्य

निवृत्त प्रा. दिलीप तु. देसाई
संचालक

अॅड. श्यामराज ना. सावंत
सहसंचालक

डॉ. डी. एल. भारमल
प्राचार्य - श्री पंचम खेमराज
महाविद्यालय, सावंतवाडी
पदसिद्ध सदस्य

स्वर्गीय पुण्यश्लोक हि. हा. श्रीमंत मेजर सर पंचम खेमराज
तथा बापूसाहेब महाराज (K.C.S.I.)

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण
प्रसारक मंडळाचे संस्थापक
स्वर्गीय लेफ्ट. कर्नल हि. हा. श्रीमंत
शिवरामराजे भोंसले

आमचे प्रेरणास्थान
स्वर्गीय राजमाता ह. हा.

श्रीमंत
सत्वशीलादेवी भोंसले

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे तहहयात अध्यक्ष
हि. हा. श्रीमंत खेमसावंत भोंसले (राजेसाहेब)

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाच्या चेअरमन

ह. हा. श्रीमंत सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले (राणीसाहेब)

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण
प्रसारक मंडळाचे
कार्यकारी विश्वस्त

युवराज

लखमसावंत खेमसावंत भोंसले

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण
प्रसारक मंडळाच्या विश्वस्त

युवराज्ञी

सौ. श्रद्धाराजे लखमसावंत भोंसले

४ जुलै - हि. हा. श्रीमंत पंचम खेमराज तथा पुण्यश्लोक बापूसाहेब महाराज पुण्यतिथी

१३ जुलै - हि. हा. श्रीमंत शिवरामराजे भोंसले पुण्यतिथी

१८ जुलै - ह. हा. राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले पुण्यतिथी

१३ ऑगस्ट - हि. हा. राजाबहादूर श्रीमंत शिवरामराजे भोंसले
यांचा जन्मदिन (संस्थापक दिन)

२ सप्टेंबर-ह. हा. राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले यांची जयंती

हिरक महोत्सव २०२०-२०२१

२ ऑक्टोबर गांधी जयंती

३ जानेवारी सावित्रीबाई फुले जयंती

मिशन युवा स्वास्थ्य दि. २५.१०.२०२१

विविध गुणदर्शन समारंभ

विविध गुणदर्शन समारंभाचे उद्घाटन सिं.जि.शि. प्र.मं.च्या विश्वस्त चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले, उजवीकडून सोबत महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, प्रा. पी. डी. सावंत, संस्थेचे सदस्य जयप्रकाश सावंत, IQAC चेअरमन डॉ. बी. एन. हिरामणी, कला सांस्कृतिक विभाग समन्वयक डॉ. डी. जी. बोर्डे

विविध गुणदर्शन कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल

विविध गुणदर्शन कार्यक्रमात पोवाडा सादर करताना विद्यार्थी

विविध गुणदर्शन कार्यक्रमात आपली कला सादर करताना विद्यार्थी

हिंदी रचनाकार - एक साक्षात्कार

हिंदी रचनाकार : एक साक्षात्कार कार्यक्रमांतर्गत मार्गदर्शन करताना सत्यदेव त्रिपाठी, सोबत डावीकडून संस्थेचे सदस्य जयप्रकाश सावंत, संस्थेच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले, साहित्य अकादमी पुरस्कार विजेते हिंदी लेखक सुरेंद्र वर्मा, डॉ. रमाकांत गावडे

हिंदी रचनाकार - कार्यक्रमांतर्गत प्रमुख अतिथीसमवेत उपस्थित विद्यार्थीवर्ग

हिंदी रचनाकार - कार्यक्रमांतर्गत प्रमुख अतिथीसमवेत उपस्थित प्राध्यापकवर्ग

6-12-21 VC Lecture on NEP 2020

नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी २०२० कार्यक्रमांतर्गत मार्गदर्शन करताना संस्थेचे अध्यक्ष राजेसाहेब श्रीमंत खेमसावंत भोंसले, सोबत (उजवीकडून) महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, संस्थेचे सदस्य श्री. जयप्रकाश सावंत, प्रमुख अतिथी कोल्हापूर विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. डी. टी. शिर्के, अॅड. श्यामराव सावंत, डॉ. बी.एन. हिरामणी

खाद्य महोत्सव

खाद्यमहोत्सवाचे उद्घाटन करताना सिं.जि.शि. प्र.मं.च्या विश्वस्त युवराज्ञी सौ. श्रद्धाराजे लखमसावंत भोंसले, सोबत संस्थेचे कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले, संस्थेच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले, संस्थेचे सदस्य श्री. जयप्रकाश सावंत, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, कला सांस्कृतिक विभाग समन्वयक डॉ. डी. जी. बोर्डे व इतर

खाद्यमहोत्सवात विविध स्टॉलला भेट देताना संस्थेच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले, युवराज लखमसावंत भोंसले, युवराज्ञी सौ. श्रद्धाराजे लखमसावंत भोंसले, इतर मान्यवर व विद्यार्थी

प्रा. शिवाजी पाटील व डॉ. मोहन चौगुले यांच्या निवृत्ती समारंभात सहभागी संस्थेचे अध्यक्ष राजेसाहेब श्रीमंत खेमसावंत भोंसले, कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले, संचालक प्रा. डी. टी. देसाई, सहसंचाल अॅड. श्यामराव सावंत, सदस्य श्री. जयप्रकाश सावंत

हिंदी रचनाकार - एक साक्षात्कार कार्यक्रमात हिंदी रचनाकार साहित्य पुरस्कार अकादमी विजेते श्री. सुरेंद्र वर्मा उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना, सोबत संस्थेच्या कार्याध्यक्षा राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले व इतर मान्यवर

जागतिक पर्यावरण दिनानिमित्त वृक्षारोपण करताना संस्थेचे कार्यकारी विश्वस्त युवराम लखमसावंत भोंसले, युवराज्ञी सौ. श्रद्धाराजे भोंसले, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, प्राध्यापकवर्ग, कर्मचारी व विद्यार्थी

''शिवराज्याभिषेक'' दिनानिमित्त आयोजित केलेल्या मिरवणूकीत सहभागी महाविद्यालयाचे एन.एस.एस., एन.सी.सी व स्पोर्टचे विद्यार्थी व प्राध्यापक वर्ग

बी.एस्सी. बॅच १९८२ च्या माजी विद्यार्थी स्नेहसंमेलनात सहभागी निवृत्त प्राध्यापक वर्ग व महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल व माजी विद्यार्थी

बी.एस्सी. बॅच १९८२ च्या माजी विद्यार्थ्यांतर्फे म्युझिक सिस्टीमची भेट स्विकारताना संस्थेच्या कार्याध्यक्षा राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले, कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले, संस्थेचे पदाधिकारी व माजी विद्यार्थी

पूरग्रस्तांना मदत करताना संस्थेचे कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले सोबत युवराजी सौ. श्रद्धाराजे भोंसले, प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, एन.एस.एस. अधिकारी प्रा. टी. व्ही. कांबळे, प्राध्यापक वर्ग व ग्रामस्थ

आंतरराष्ट्रीय योगदिनाचे उद्घाटन करताना संस्थेचे कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले, प्रमुख अतिथी सौ. समीक्षा भानुशाली, एन.एस.एस. समन्वयक डॉ. डी. बोर्डे, प्राध्यापक वर्ग व विद्यार्थी

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील प्राचार्यांच्या सभेमध्ये मार्गदर्शन करताना मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. सुहास पेडणेकर व इतर अधिकारी

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय, सावंतवाडी

अंक ५८

वरिष्ठ विभाग

डॉ. जी. एस. मर्गज
डॉ. वाय. ए. पवार
प्रा. आर. के. शेवाळे

संपादक मंडळ

प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल
डॉ. डी. जी. बोर्डे
(कार्यकारी संपादक)

वर्ष ६१

कनिष्ठ विभाग

श्री. व्ही. पी. राठोड
श्री. एम. व्ही. भिसे
सौ. पी. डी. सावंत

(वार्षिक अंकाच्या मालकी व तपशीलाबाबत प्रसिद्ध करावयाचे निवेदन) फॉर्म नं. ४ (नियम ८)

- प्रकाशन स्थळ
- प्रकाशनाचा काळ
- प्रकाशकाचे नांव
- नागरिकत्व
- पत्ता
- कार्यकारी संपादक
- नागरिकत्व
- पत्ता
- वार्षिक अंकाची मालकी ज्याच्याकडे आहे त्या व्यक्तीचे नाव व पत्ता

श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
वार्षिक
प्राचार्य, श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
भारतीय
श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
डॉ. डी. जी. बोर्डे
भारतीय
श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
प्राचार्य, श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी

मी प्राचार्य श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी असे जाहीर करतो की, वर नमूद केलेली माहिती बरोबर आहे.

प्राचार्य, डॉ. डी. एल. भारमल
प्रकाशक

सं पा द की य...

भारतीय स्वातंत्र्याचे अमृत महोत्सवी वर्ष व सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे ६० वे वर्ष सुरु असताना महाविद्यालयाची प्रगती उत्तरोत्तर वाढतच आहे. शैक्षणिक वर्ष २०२२-२३ पासून महाविद्यालय ऑटोनाॅमसकडे वाटचाल करीत आहे.

कोकणातील एकूणच सामाजिक, राजकीय तसेच शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये सावंतवाडीतील राजघराण्याचे मोठे योगदान आहे. पुण्यश्लोक हि. हा. पंचमखेमराज तथा बापूसाहेब महाराजांनी दुर्गम भागात विविध जनकल्याणकारी योजना राबविल्या. स्वर्गीय राजेसाहेब लेफ्ट. कर्नल हि. हा. श्रीमंत शिवरामराजे भोंसले यांनी आपल्या पित्याचा वारसा पुढे चालविला आणि विविध क्षेत्रांबरोबरच शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये श्री पंचम खेमराज महाविद्यालयाची स्थापना करून उच्च शिक्षणाची सोय सावंतवाडी संस्थानामध्ये केली तर राजमाता ह. हा. श्रीमंत सत्वशीलादेवी भोंसले यांनी लोप पावत चाललेल्या गंजीफा, लाखकाम, लाकडी खेळणी यांना उर्जितावस्था प्राप्त करून विविध रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून दिल्या. राजघराण्याची नवी पिढी समर्थपणे संस्थेचा उत्तरोत्तर विकास करत आहे.

खेमराजीय वार्षिक अंक २०२०-२१ आपल्या हाती देत असताना आम्हास अत्यंत आनंद होत आहे. या वार्षिक अंकामधून नवीन कवी, कथाकार, पत्रकार, विविध क्षेत्रात कार्य करणारे कलाकार यांना प्रेरणा मिळत असते. या अंकामधून महाविद्यालयामध्ये घेतलेल्या कार्यशाळा, चर्चासत्रे, परिषदा, विद्यार्थ्यांच्या सुप्त कला-गुणांना वाव मिळावा यासाठी घेतलेल्या विविध स्पर्धा यांचे दर्शन घडते. आमच्या धावत्या जगामध्ये, स्पर्धात्मक युगामध्ये, अध्यापन व अध्यापनाबरोबरच सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये विद्यार्थी आणि शिक्षकांना अपडेट राहणे आवश्यक आहे.

आमचा विद्यार्थी हा आपल्या देशाचा भावी नागरिक आहे. तो या देशाचा आधारस्तंभ आहे. त्याने स्वयंविकासाबरोबरच नैतिक मूल्ये, समाजमूल्ये, सांस्कृतिक मूल्ये जपली पाहिजेत. त्याला सुख-दुःखाचे भान असावयास हवे. त्याने समता, स्वातंत्र्य, बंधुता, न्याय ही चतुसुत्री जपली पाहिजे. त्याने राष्ट्रीय एकात्मतेच्या कार्यात स्वतःला वाहून घेत आपल्या देशाचा आदर्श जगासमोर नेईल असा आम्हाला विश्वास आहे.

संपादक

Principal

Dr. D. L. Bharamal

TEACHING STAFF

Senior & Junior.....

FACULTY OF ARTS

Dept. of Marathi

Asso. Prof. Dr. M. P. Chougule (H.O.D.)
Asso. Prof. M. B. Barge

Dept. of Hindi

Asso. Prof. Dr. D. G. Borde (H.O.D.)
Asstt. Prof. Mrs. K. S. Talekar

Dept. of English

Asso. Prof. Dr. Mrs. P. G. Naik (H.O.D.)
Asso. Prof. Dr. B. N. Hiramani

Dept. of Economics

Asso. Prof. S.S.Patil (H.O.D.)
Asso. Prof. Mrs. N. D. Dhuri
Asstt. Prof. T. V. Kamble

Dept. of Geography

Asso. Prof. Dr. S. A. Thakur (H.O.D.)
Asso. Prof. Dr. S. M. Buva

Dept. of Psychology

Asstt. Prof. R. B. Shintre (H.O.D.)

Dept. of Foundation Course

Asso. Prof. M.A.Thakur(H.O.D.)

FACULTY OF COMMERCE

Asstt. Prof. S. A. Deshmukh (H.O.D.)
Asstt. Prof. Mrs. S.J.Jadhav
Asstt. Prof. H.R.Rao

DEPT. of SPORTS

Physical Director

Asstt. Prof. C. A. Naik

FACULTY OF SCIENCE

Dept. of Zoology

Dr. D. L. Bharamal (Principal)
Asso. Prof. Dr. Mrs. P. P. Sawant
Asso. Prof. S. H. Mahapure
Asso. Prof. Dr. G. S. Margaj

Dept. of Chemistry

Asso. Prof. G. M. Shirodkar (H.O.D.)
Asso. Prof. G. T. Yadav
Asso. Prof. S. L. Vairage
Asso. Prof. Dr. D. B. Shinde
Asso. Prof. Dr. U. C. Patil
Asstt. Prof. Dr. A. P. Nikum
Asstt. Prof. Dr. Y. A. Pawar

Dept. of Physics

Asso. Prof. D.N. Patil (H.O.D.)
Asstt. Prof. Dr. Chaudhari Y. A
Asstt. Prof. Dr. S. V. Patil

Dept. of Botany

Asso. Prof. Dr. U. L. Dethe (H.O.D.)
Asstt. Prof. Dr. V. T. Aparadh
Asstt. Prof. Dr. U. R. Pawar

Dept. of Mathematics

Asstt. Prof. V. P. Sonalkar (H.O.D.)

Junior College Teacher

Mr. V. P. Rathod, Co-ordinator
Mr. A. S. Gawali
Mr. S. S. Khot
Mr. M. V. Bhise
Mrs. K. P. Lobo
Mrs. P. D. Sawant
Mrs. M. S.Thanekar
Mr. A. A. Kamble
Mr. R. M. Sawant
Mr. R. B. Sawant
Mr. R. R. Langve
Mr. S. S. Paradkar
Mr. M. V. Athavale
Mrs. S. P. Bhaip

UNAIDED STAFF

Sr.No.	Name	Course
--------	------	--------

1)	Mrs. S. S. Paradkar	Jr. IT
2)	Mr. R. R. Langave	Jr. IT
3)	Mrs. S. P. Bhaip	Jr. Hindi
4)	Mr. V. G. Barve	B.Com. (B & I)
5)	Mr. R. S. Tawade	B. Com. (B & I)
6)	Miss. S. S. Tari	B.Com. (B & I)
7)	Miss. V. V. Gavande	B. Sc. (Comp Sci)
8)	Miss. R. D. Bandekar	B.Sc. (Comp Sci)
9)	Mr. P. P. Kambali	B. Sc. (Comp Sci)
10)	Miss. A. G. Mahalingpur	B.Sc. (Comp Sci)
11)	Mrs. A.V. Satardekar	B. Sc. (IT)
12)	Miss. S. D. Kasar	B. Sc. (IT)
13)	Mr. A. A. Vardam	B. Sc. (IT)
14)	Mr. S. A. Sawant	B. Sc. (IT)
15)	Miss. S. S. Naik	B. Sc. (IT)
16)	Mrs. S. S. Ghadi	B. Sc. (IT)
17)	Mr. P.M. Dhuri	B. Sc. (IT)
18)	Mr. P. P. Parab	M. Sc. (Chemistry)
19)	Mr. D. K. Malik	M. Sc. (Chemistry)
20)	Mr. J. M. Sonawadekar	M. Sc. (Chemistry)
21)	Mr. S. S. Patil	M. Sc. (Chemistry)
22)	Mrs. U. D. Mestry	M. Sc. (Chemistry)
23)	Miss. S. R. Walawalkar	M. Sc. (Zoology)
24)	Miss, R. R. Gawas	M. Sc. (Zoology)
25)	Dr. N. M. Desai	M. Sc. (Zoology)
26)	Miss. J. S. Takildar	M. Sc. (Botany)
27)	Mrs. S. S. Sawant	M. Sc. (Botany)
28)	Mr. U. U. Rawool	M. A. (English)
29)	Mr. R. P. Pawar	M. A. (Hindi)
30)	Mr. N. D. Jadhav	M. A. (Economics)

ADMINISTRATION STAFF

Mr. S. V. Sawant- Office Clerk
Mrs. S. S. Kesarkar- Office Clerk
Smt. M.E. Naik - Poen

ADMINISTRATIVE STAFF

Shri. M. D.Sawant- Head Clerk
Smt. A. A. Pednekar-Sr. Clerk
Smt. S. S. Sawant-Jr. Clerk
Shri. N.Y. Khokale- Jr. Clerk
Shri. R.T.Tate-Jr. Clerk
Shri. T. R. Gawade- Jr. Clerk
Smt. S. S. Parab-Jr. Steno

LABORATORY STAFF

Shri. R. L. Desai- Lab. Asstt.
Shri. U U. Gawas- Lab. Asstt.
Shri. S. L. Vanjare- Lab. Asstt.
Shri. P. A. Kokani- Lab. Atten.
Shri. R. S. Parab-Lab. Atten.
Shri. L. G. Shirodkar-Lab.Atten.
Shri. R. G. Kurade- Lab. Atten.
Shri. M. D. Pawar- Lab. Atten.
Shri. V. T. Tate- Lab. Atten.
Shri. S. G Rathod- Lab. Atten.
Shri. A. B.Thakur- Lab. Atten.
Shri. S. M. Desai- Lab. Atten.
Shri.A. L.Naik-Lab. Atten.
Shri.D.A. Talkatkar- Lab. Atten.

LIBRARY STAFF

Shri. R. K. Shewale -Librarian
Shri. S. D. Tilane-Lib.Atten.
Smt. P. P. Parab -Lib.Atten.
Shri. T. S. Mayekar -Lib.Atten.
Shri. R. M. Parab -Lib.Atten.
Shri. R. B. Lambar-Lib.Atten.

PEON STAFF

Shri. N. R. Kadam-Peon
Shri. S. L. Sawant -Peon
Shri. P. K. Dalvi -Peon
Shri. V. U. Dudule -Peon
Shri.A. V. Bharati -Peon
Shri. R. G. Desai-Peon
Shri M. S. Dhuri

मराठी विभाग

असो. प्रा. डॉ. एम्. पी. चौगुले (विभाग प्रमुख), असो. प्रा. एम्. बी. बर्गे

मराठी विभागामार्फत 'वाचन प्रेरणा दिन' साजरा

✽ दि. १५ ऑक्टोबर २०२१

भारताचे माजी राष्ट्रपती व थोर वैज्ञानिक भारतरत्न डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम ज्यंती 'वाचन प्रेरणा दिन' म्हणून साजरी करण्यात आली. मानवाची भावनिक, सामाजिक, वैचारिक, अध्यात्मिक, सांस्कृतिक उन्नती व्हायची असोत तर वाचनाशिवाय पर्याय नाही. जीवनाच्या समर्पकतेचा अर्थ वाचनाने भरतो, जगण्याचा अर्थ वाचनाने कळतो, जीवनाला अध्यात्मिक बैठक प्राप्त होते, जीवनात सकारत्मकतेचा वापर होऊन जीवन आनंदी बनते, जीवनाचे महत्त्व कळते, आत्मविश्वास प्राप्त होतो. मा. भारतरत्न डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांचे 'अग्निपंख' हे आत्मचरित्र म्हणजे व जीवन संजीवन आहे.

✽ दि. २६ जानेवारी २०२२ - मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा

महाविद्यालयामध्ये मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा अगदी उत्साहाने साजरा करण्यात आला, या कार्यक्रमात मुलांचा विशेष सहभाग जाणवला आणि मातृभाषाविषयीची आत्मियता उत्कटतेने जाणवली.

✽ दि. २६ जानेवारी २०२० ते २८ जानेवारी २०२०

२६/०१/२०२० आणि २८/०१/२०२० या दोन दिवसात विविध स्पर्धा घेऊन मुलांच्या सुप्त गुणांना बाब देणाऱ्या अंशा कविता, निबंध स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. महाविद्यालयातील बहुसंख्य मुलांनी यात सहभाग नोंदवला.

मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडानिमित्त काव्यवाचन स्पर्धेतील विजेते खालीलप्रमाणे

१) प्रथम क्रमांक - कु. प्रियांका सावळ
मितल धुरी

२) द्वितीय क्रमांक - कु.

प्रथम वर्षासाठी वेगळी काव्यवाचन स्पर्धा घेण्यात आली होती. यातील विजेते खालीलप्रमाणे -

१) प्रथम क्रमांक - कु. तन्वी घानजी २) द्वितीय क्रमांक - कु. प्रमिला राऊळ ३) तृतीय क्रमांक - कु. अनुष्का पालव

सत्तेथ मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडानिमित्त निबंध स्पर्धाही दोन गटात घेण्यात आली. त्यातील विजेते खालीलप्रमाणे

गट क्रमांक १

प्रथम क्रमांक - कु. प्रियांका सुवर्णकुमार समक
द्वितीय क्रमांक - कु. मितल देवेंद्र धुरी
तृतीय क्रमांक - कु. जान्हवी बाळकृष्ण राजे

गट क्रमांक २

प्रथम क्रमांक - कु. आदिती सुहास सावंत
द्वितीय क्रमांक - कु. अनुष्का बाबाजी पालव
तृतीय क्रमांक - कु. तन्वी प्रवीण घानजी

मराठी विभागामार्फत 'वि. वा. शिखाडकर उर्फ कुसुमाग्रज जयंती'
व 'मराठी राज्यभाषा गौरव दिन' साजरा

❖ दि. २७ फेब्रुवारी २०२२

कविवर्य वि. वा. शिखाडकर उर्फ कुसुमाग्रज जयंती व मराठी 'राज्यभाषा गौरव दिन' मराठी साहित्य संस्कृती मंडळामार्फत महाविद्यालयामध्ये अतिशय उत्साहाने साजरा करण्यात आला.

महाविद्यालयात स्टाफरुममध्ये कविवर्य वि. वा. शिखाडकर यांच्या प्रतिमेला पुष्पहार अर्पण करून दीप प्रज्ज्वलनाने कार्यक्रमास सुरुवात झाली. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. दिलीप भारमल उपस्थित होते. महाविद्यालयाचे निवामक मंडळाचे सदस्य मा. जयप्रकाश सावंत हे ही उपस्थित होते. प्रास्ताविक प्रा. माणिक वर्णे (मराठी विभाग) यांनी केले. त्यावेळी मा. भारमल यांनी मराठी भाषा आणि कविवर्य शिखाडकर यांचे महत्त्व विशद करून मा. वि. वा. शिखाडकर यांच्या साहित्याची ओळख करून दिली. कार्यक्रमात आभार डॉ. मोहन घोंगुले यांनी मानले.

DEPARTMENT OF HINDI ANNUAL REPORT

Faculties : Asso. Prof. Dr. D. G. Borde (HoD), Asst. Prof. K. S. Talekar

i) Result: (2020-2021): [T.Y.B.A. SEM- VI] [UG]

No. of Student Appeared:	04
No. of Students Passed:	04
Percentage of Passing:	100%

Grades	No. of Student
O	04
A+	--

ii) Result : (2020-2021): [M.A. SEM-IV (PG)]

No. of Student Appeared:	08
No. of Students Passed:	08
Percentage of Passing:	100%

Grades	No. of Student
O	08
A+	--

**iii) Students Research Contribution: [Research Activity from students.]
M.A. Part II SEMESTER III (2020 – 2021) **08 STUDENTS****

Programs Conducted

Sr. No.	Title of the program	Date and duration	No. of participants attended the program		Total
			Male	Female	
01	Hindi Sahitya Me Third gender	06/09/2021	250	175	425
02	Munshi Premchand Janmotsav Pratiyogita	30/07/2021	75	50	125
03	Hindi Ke Kshetra Me Rojgar	21/09/2021	110	75	185
04	Hindi Rachanakar Ek Sakshatkar: Rachanakar Surendra Varma	20/04/2022	30	50	80

Research Papers/ Articles/ Paper Presented, Book published of the teachers.

Dr. D. G. Borde
Published Papers in Journals

Sr. No.	Name of the Book	Name of Publisher	ISSN / ISBN Number
1	Vidrohi Kavi Omprakash Walmiki Aur Waman Dada Kardak	Roli Prakashan Gujaini Kanpur	978-93-84478-65-0

Sr. No.	Title with page Nos.	Publisher / Journal	Issue No.	Year of Publication	ISSN/ISBN No.
1	Jayshankar Prasad Ki Kahaniyo Me Manav Mulya	Shodhrutu International Multidisciplinary Research Journal	25volume-1	July 2021	ISSN-2454-6283
2	Bhartiya Kisan: Sangharsh Jari Hai	Shodhrutu International Multidisciplinary Research Journal	25volume-2	July 2021	ISSN-2454-6283

Mrs. K. S. Talekar
Published Papers in Journals

Sr. No.	Title with page Nos.	Publisher / Journal	Year	ISSN/ ISBN No.
1	Tisari Tali Upanyas Me Chitrit Kinnar Vimarsh	International Research Fellows Associations Research Journey International E-Research Journal	January 2021	E-ISSN 2348-7143
2	'Post Box No.203, Nalasopara' Kinnaron Ki Jeevan Ki Dardnak Dastan	Akshara Multidisciplinary Research Journal	January-March 2021	E-ISSN 2582-5429
3	Jinda Muhavare Upanyas Ek Mulyankan	Akshara Multidisciplinary Research Journal	November 2021	E-ISSN 2582-5429

Research Projects 2021-22

Name of the Investigator	Title of the Project	Amt (Rs)	Funding Agency
Mrs. K. S. Talekar	Upanyaskar Bhagvan Sing	40,000	University of Mumbai

DEPARTMENT OF ENGLISH

ANNUAL REPORT

Faculties : Asso. Prof. Dr. Mrs. P. G. Naik (HoD), Asso. Prof. Dr. B. N. Hiramani

The Department of English was established in the year 1961 with UG Course and it was elevated as PG Department in the year 2010. Our major concern is to foster the growth of a student community well versed in English language and literature. It is not a small thing for a man or a woman to become a master of the international language and of its rich and complex literature. No other study exerts a greater influence on man in moulding his intellectual and spiritual life than the study of literature. Our well experienced teaching staff is devoted to develop the students various language skills such as listening, reading, writing and speaking. The students are encouraged to imbibe these qualities by working collectively in the classroom on exercises and examples provided by the teachers.

Our Skill Development Center (SDC) which include 30-hour Certificate course on Introduction to Drama provide an added dimension to our curriculum enrichment and enhancement. The department is constantly encouraging the students by allowing them to participate in the various events conducted by department under English Literary Association. It has conducted various activities such as Wallpaper Writing, Article writing, Seminar for students, practice of Two Words a day, Handwriting practice etc.

In the academic year 2021-22 our department organized various Competitions like Article Writing Competition, Best Presentation Competition etc. to develop reading, writing and speaking skills. Department of English has a wide list of reputed alumni who have earned immense respect in various fields and are serving the society in some or the other manner. Department of English is sincerely focused on its future plans so as to provide better education to its students in future. The department of English practices some other relevant activities for the students every year regularly under "English Literary Association"

Result 2020-2021

Result UG

Total Appeared - 20

Passed - 20

Failed - 00

Percentage of passing 100%

Grade	O	A+	A	B+	B	C	D	E	F
No. of Students	14	04	02	-	-	-	-	-	-

Result 2020-2021

Result PG

Total Appeared - 12

Passed - 12

Failed - 00

Percentage of passing 100%

Grade	O	A+	A	B+	B	C	D	E	F
No. of Students	-	--	09	03	-	-	-	-	-

Programs conducted

Sr. No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1.	One Day Online Workshop on the Revised Syllabi of M.A. English Part I the Revised Syllabi of M.A. English Part I	10/08/2021	41	28	69
2.	One Day National Level Webinar on 'Indian English Popular Fiction in 21st Century'	02/09/2021	67	113	180
3.	One Day National Level Webinar on R. K. Narayan's Novel :A Window to Indian Culture	16/03/2022	88	119	207
4.	One Day National Level Webinar on 'Can Books save the Planet? From Climate change to Climate Justice'	24/03/2022	78	144	222
5.	Faculty Exchange Program under the Memorandum of understanding (MoU)	04/04/2022	56	66	122
6.	"Shakespeare Quiz" on the Occasion of William Shakespeare's Birth and Death Anniversary under MoU.	23/04/2022	60	82	142

Department has organized A One Day Online Workshop on the Revised Syllabi of M.A. English Program Sem I & II (Choice Based Credit System) with the Board of Studies in English, University of Mumbai on Tuesday, 10th Aug., 2021. 69 participants actively participated in this workshop. Dr. Sudhir Nikam, Chairman, BOS, Dr. Deepa Mishra, Dr. Seema Sharma, Dr. Pramod B. Patil, Dr. Sachin Labade, Dr. Hemangi Bhagwat, Dr. Kishan Pawar and Dr. Sushila Vijaykumar were presented their papers and shared their valuable knowledge about the subject with the participants.

Presidential address by
H. H. Ramesh Babu Shrivastava
San. Shubhadadevi Kherasawant Bhonde
Chairman, S-Z, S.P. Mandal,
Sawantwadi.

Inaugural address by
Dr. Sudhir Nikam,
Chairperson, Board of Studies
in English, University of Mumbai

Welcome speech by
Dr. D. L. Bharmal, Principal,
S. P. K. Mahavidyalaya,
Sawantwadi

Introduction by: Dr Mrs. P. G. Naik,
Head, Dept. of English

Presentation for Paper No. 1 :
English Poetry: From Chaucer to
the Present by Dr. Deepa Mishra

Presentation for Paper No. II :
English Non-Fictional Prose from
Bacon to the Present by
Dr. Seema Sharma

One Day National Level Webinar on Indian English Popular Fiction in Twenty First Century was organized by the Department of English on 2nd September 2021. Dr. Umeshkumar Murlidhar Bagal was attended the webinar as a resource persons and shared his valuable knowledge about the subject with the participants. 180 participants have participated in this webinar.

Presentation by Resource Person: Dr. Umeshkumar Bagal

One Day National Level Webinar on R. K. Narayan's Novel : A Window to Indian Culture organized by Department of English on 16th March 2022. Dr. Rachana Vijay Musai, Assistant Professor, Raja Shivchhatrapati Arts and Commerce College, Kolhapur has shared her valuable insights about R. K. Narayan's Novels with 207 participants who were participated in this webinar.

Presentation by Resource person Dr. Rachana Musai

Department has organized Can Books save the Planet? From Climate change to Climate Justice on 24th March 2022. Asso. Prof. Mrs. Meghna Shinde, Model College (Autonomous), Dombivli has spoken about the importance and need to understand the climate change and how literature played an important role to create awareness among the human being. She shared her deep views about the topic with 222 participants who were actively participated in this workshop.

Presentation by Resource person Asso. Prof. Meghna Shinde

FACULTY RESEARCH CONTRIBUTION

Dr. Mrs. P. G. Naik

Sl. No.	Title of the Research Paper	Name of The Publishers / Journal	Issue No.	PageNos.	Year of Publication	ISSN / ISBN number
1	"Perception of Women's life in Rudali by Mahasweta Devi"	Kanpur Philosophers, An UGC Care lited, Internationally Peer Reviewed & Refereed Journal, Journal of Humanities, Law and Social Sciences, published biannually by New Archeological & Geological Society, Kanpur India	Vol VIII Issue I	Pg.104-110	2021	ISSN 2346-8301
2	"Thematic Aspect in the Novels of African-American Women Writers: Paule Marshall, Toni Morrison and Alice Walker"	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) Peer Reviewed and Indexed	Vol-VIII Issue - VIII	Pg.150-153	July 2021	ISSN 2346-8301

Dr. B. N. Hiramani

1	The Theme of Beauty Consciousness of African-American Women in The Bluest Eye.	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) UGC Approved Sr.No.64259 Impact Factor 7.149	Vol VIII Issue-VII	Pg.242-246	July 2021	ISSN 2346-8301
---	--	---	--------------------	------------	-----------	----------------

AWARDS

Dr. Mrs. P. G. Naik has awarded State level „Shukshakrtna Puraskar 2022” by S. P. Nine Media Nirbhaya Women Association.

MoU if any.

Department of English of L. S. H.College of Arts, Commerce & Science, Dodamarg and Department of English of Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya, Sawantwadi organized Faculty Exchange Program under the Memorandum of understanding (MoU) On 4th April 2022. Dr. Sopan jadhav, Dodamarg college has delivered a lecture on 'Diasporic Literature' and Asst. Prof. Uday Rawool has delivered a lecture on 'Drama and Theatre. Department of English of L. S. H.College of Arts, Commerce & Science, Dodamarg and Department of English of Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya, Sawantwadi jointly organized "Shakespeare Quiz" on the Occasion of William Shakespeare's Birth and Death Anniversary on April 23, 2022 under MoU.

Online Students' Seminar

FYBA

Sanika Kambale

Prasanna Sonurtekar

Diksha Bahadur

SYBA

Preeti Kambali

Janhavi Rane

Siddhi Ibrampurkar

Carol Mendosa

TYBA

Harshada Malvankar

Neha Kudarkar

Gauri Shetkar

Pratibha Talwar

Riya Mulik

Ojashree Pilankar

Saiksha Kelji

MA (ENGLISH)

Akash Kadam

Omkar Burve

DEPARTMENT OF ECONOMICS

ANNUAL REPORT

Asso. Prof. S.S. Patil (HoD), Asso. Prof. Mrs. N.D. Dhuri, Asst. Prof. T.V.Kamble
Asst. Prof. N. D. Jadhav

1. Students Achievement -

i) Result: (2020-2021): [FOR SEM-VI (UG)]

No. of Student Appeared- 19

Grades	No. of Student
O	11
A+	08
B+	01

No. of Students Passed - 19

Grades	No. of Student
C	--
D	--
F	--

2. Students Achievement -

i) Result: (2020-2021): [FOR SEM-IV (PG)]

No. of Student Appeared- 08

Grades	No. of Student
O	--
A+	04
A	04

No. of Students Passed - 08

Grades	No. of Student
B	--
C	--

Programs Conducted

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
01.	World Population Day	11/07/2021	08	11	19
02.	One day International Conference	27/07/2021			209
03.	Webinar on "How to be a wise consumer and smart investor"	17/01/2022 to 19/01/2022	180	140	320

World Population Day
Conducted on 11/07/2021
Shri. Shridhar Patil sir

One Day International Conference
Conducted on 27/07/2021
DEPARTMENT OF ECONOMICS

Students Research Contribution:

1. **Pendse Aishwarya Deepak** - Sawantwadi Shaharatil Kirkol Bhaji Vikretyancha Chikitsak Abhyas (शहरातील किरकोळ भाजी विक्रेत्यांचा चिकित्सक अभ्यास)
2. **Marathe Sanyukta Prshant** - Kudal Shahratil Sahakari Kharedi-Vikri Sangh Kudal cha Chikitsak Abhyas (कुडाळ शहरातील सहकारी खरेदी विक्री संघ, कुडाळ चा चिकित्सक अभ्यास)

RESEARCH PAPER

Publisher	Title of the Paper	Author	Yr. of Publication	ISBN
IDEAL An International multidisciplinary Half Year Research Journal Ajanta Prakashan	Overview of Major crops in Sindhudurg district.	Prof.N.D.Dhuri	March - Aug 2021	ISSN 2349-359X Vol - IX
Swot Analysis of Mango and Cashew in Sindhudurg district	An International Multi-disciplinary Half Year Research Journal AJANTA Jour.No.40776 Vol-X, Issue-II	Prof.N.D.Dhuri	April 2021	ISSN 2277-5730 VOL- X

RESEARCH PAPER

Publisher	Title of the Paper	Author	Yr. of Publication	ISBN
International E-Research journal	Lingbhavatmak Savvedanshilata -- Kalachi Garaj	Prof.N.D.Dhuri	July 2021	E-ISSN-2348-7143
An International Multidisciplinary Half Year Research Journal AJANTA Jour.No.40776 Vol-X, Issue-II	Status Of Migration	Prof.N.D.Dhuri	April 2022	ISSN 2277-5730 VOL-X
Research Journey : International E-Research Journal	Water Conservation in Sawantwadi Taluka	Prof.T.V.Kamble	May 2021	E - ISSN-2348- 7143
Research Journey : International E-Research Journal	Suicide of Farmers in Maharashtra: Causes and Remedies	Prof.T.V.Kamble	July 2021	E - ISSN-2348- 7143

FACULTY ACHIEVEMENTS

* Prof. N.D. Dhuri

- 1) Registration for Ph.D. Degree in Economics of University of Mumbai in "The Economics and Role of Regional Fruit Research Station in Horticulture Development of Sindhudurg District."
- 2) Member of Syllabus Committee, University of Mumbai 2022
- 3) Chairperson and Paper setter of T.Y.B.A & M.A Examination

Prof. T.V. Kamble

- 1) FDP in Research Methodology 12 July to 17 July 2021 Indore MP
- 2) Refresher course in Indian Economy Mumbai University Dated On 15 Nov to 27 Nov. 2021
- 3) Member of Syllabus Committee, University of Mumbai 2022
- 4) Paper setter of M.A.

Memorandum of Understanding (MOU)

Memorandum of Understanding (MOU) Between Department of Economics, LSH College of Arts, Commerce & Science Dodamarg and Department of Economics of S.P.K.Mahavidyalaya, Sawantwadi for the academic year 2019-20.

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY ANNUAL REPORT

Faculties : Asso. Prof. Dr. S. A. Thakur (HoD), Asso. Prof. Dr. S. M. Buva

I. Students Achievement-

i) Result: (2020-2021): [FOR SEM-V (UG)]

No. of Student Appeared- 25

Grades	No. of Student
O	08
A	17
B	—

No. of : Students Passed - 25

Grades	No. of Student
C	—
D	—
F	—

ii) Result: (2020-2021): [FOR SEM-VI (UG)]

No. of Student Appeared- 25

Grades	No. of Student
O	09
A	16
B	—

No. of : Students Passed - 25

Grades	No. of Student
C	—
D	—
F	—

Programs conducted

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1.	Online One Day National Webinar on Careers and Opportunities in Geography	07th Sept 2021	161	203	364

Research Paper Published

Sr.No.	Name of the Teacher	Research Paper Published	Research Paper Presented	Book Published
1	Dr.S.A.Thakur	01	Nil	1
2	Dr.S. M. Buva	01	Nil	Nil

MoU if any

- 1) S.P.Hegshetye College of Arts, Commerce & Science,Ratnagiri
- 2) L.S.H. College of Arts, Commerce & Science, Dodamarg

DEPARTMENT OF COMMERCE

Asst. Prof. S. A. Deshmukh (HoD), Asst. Prof. S. J. Jadhav, Asst. Prof. H. R. Rao

* Students Achievements

i) Result : (2020-2021): B.Com.

Grades	No. of Student
O	NIL
A+	03
A	07
B+	24
B	60
C	26
D	01
E	--

No. of Student Appeared - 121

No. of Students Passed - 121

ii) Result : (2020-2021) B.Com.

Grades	No. of Student
O	02
A+	09
A	30
B+	10
B	01
C	--

No. of Student Appeared - 52

No. of Students Passed - 52

FACULTY RESEARCH CONTRIBUTION :

MRS. SUNAYANA JOTIRAM JADHAV

Name of The Publishers / Journal	Issue No.	Year of Publication	ISSN / ISBN Number
Akshara publication	S.P.3 volume -1	Oct 2021	E-ISSN 2582-5429

Programs Conducted

Sr. No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
01	Tricks and Tips on How to become a successful Chartered Accountant: CA SUDHIR NAIK	28/07/2021	33	89	122
02	Indian Financial Market & Impact of Personal Finance Management: RAGHUNANDAN PATNAIK	17/02/2022	90	130	220
03	Management of Personal Finance: SURYAKANT SHARMA	10/03/2022	352	470	822
04	The strategy to conquer – Mission C.A.: CA DARSHAN PRABHUKANOLKAR	12/03/2022	155	173	328
05	ICICI BANK : PLACEMENT ACTIVITY	10/02/2022	41	60	101

CA SUDHIR NAIK

SURYAKANT SHARMA

CA DARSHAN PRABHUKANOLKAR

ICICI BANK : PLACEMENT ACTIVITY

Department of Banking and Insurance ANNUAL REPORT

Asst. Prof. V. P. Barve, HoD, Asst. Prof. R. S. Tawade, Asst. Prof. Ms. S. S. Tari,
Asst. Prof. S. S. Sawant

* **Students Achievements**

i) i) Result : (2020-2021); [FOR SEM- VI (UG)]

Grades	No. of Student
A+	05
A	31
B+	12
B	04

No. of Student Appeared	- 52
No. of Students Passed	- 52

2. ONE DAY NATIONAL LEVEL WORKSHOP ON "BUILDING RESILIENT TEAM"

Department of Banking and Insurance in collaboration with IQAC organized ONE DAY NATIONAL LEVEL WORKSHOP ON "BUILDING RESILIENT TEAM" on 12th April, 2022. The main aim of this workshop was to build the skills of Co-ordination, Communication and Flexible Teams. The resource person for the workshop was Miss, Priya Sharad Kudav, HOD of Management of Deccan Group of Institutions; Kannur, Bangalore, Karnataka. Asst Prof, Harshad Rao introduced the Resource Person, HOD of Commerce Asst. Prof. Sachin Deshmukh welcomed the Resource Person. The other faculties present were Asst Prof. Mrs. Sunayana Jadhav, Asst. Prof. Vasudev Barve, Asst. Prof. Ramchandra Tawade, Asst. Prof. Sneha Tari and Asst Prof Sandesh Sawant.

DEPARTMENT OF PHYSICS

Asso. Prof. Shri D. N. Patil (HoD), Asst. Prof. Dr. Y. A. Chaudhari, Asst. Prof. Dr. S. V. Patil
ANNUAL REPORT

• **Students Achievements**

- i) i) Result - (2020-2021): [FOR SEM- VI (UG)]
Percentage of Passing - 100%

Grades	No. of Student
O	06
A+	04
A	04
B	--
C	--
D	--

No. of Student Appeared	- 14
-------------------------	------

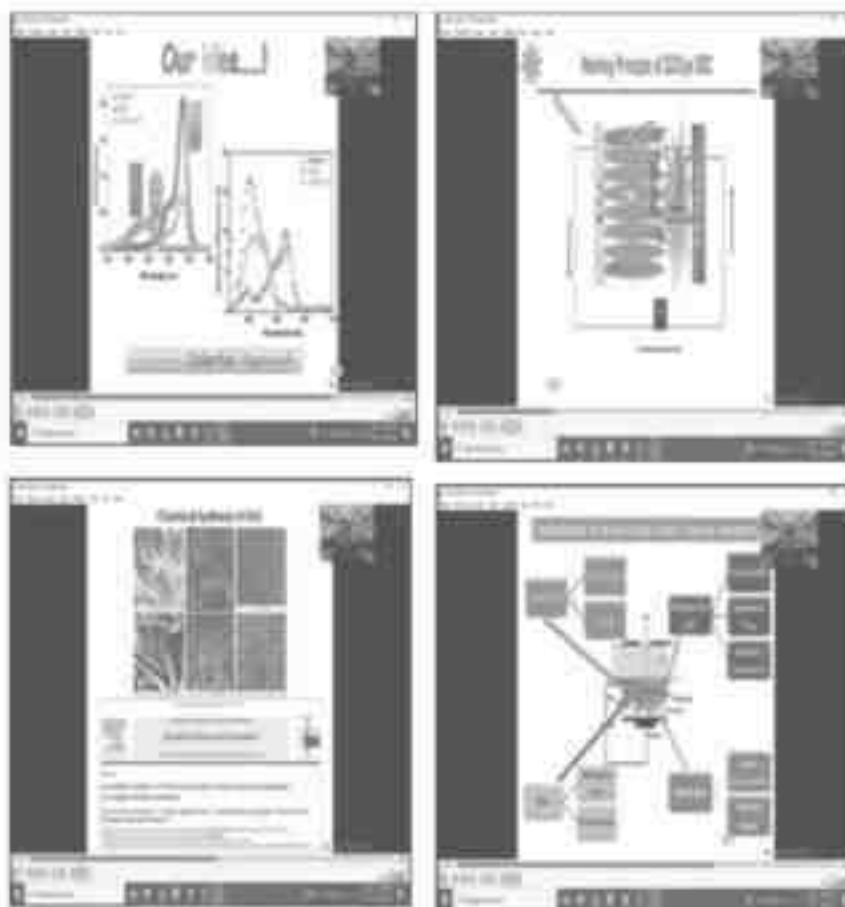
No. of Students Passed	- 14
------------------------	------

Programs Conducted

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1	A webinar on "Energy Harvesting and Future Vehicles" using online platform	27th July, 2021	50	33	83
2	A webinar on "Nanomaterials for Energy Applications" using online platform.	10th August, 2021	51	20	71
3	A webinar on "IPR Awareness Program" through Zoom platform.	22nd Feb., 2022	55	50	105
4	A webinar on "Green energy sources, materials and harvesting technologies through google meet platform.	05 March, 2022.	22	18	40

The resource person, Dr. Ajay D. Jagdale (Inspire Fellow, Shastra University, Tamil Nadu) briefed about the topic and explained each and every parameter involved in the energy storage devices.

The resource person, Dr. P. K. Baviskar (Assistant Professor, Sangamner college) briefed explained the DSSC solar cells.

- * Research Activity from students.
Student research articles – 03
1. Malika Fernandes 2. Sanket Dore 3. Gaurav Gawade

- * Research Activity from Faculty
Research Project:
  - 1) **Dr. Y. A. Chaudhari**
Minor Research Project: Synthesis and characterization of LSMO thin films for SOFC cells. Amount: Rs. 50,000/- (Completed - University of Mumbai-2021-22).

  - 2) **Dr. S. V. Patil**
Minor Research Project: Supercapacitive properties of Pb doped polyaniline thin films deposited using chemical method Amount: Rs. 50,000/- (Completed - University of Mumbai-2021-22)

- * **Research Papers/ Articles/ Paper Presented, Book chapters /Book published by the faculty:**
  - 1) **Dr. Y. A. Chaudhari:**
Book Chapters: 02 Published

  - 2) **Dr. S. V. Patil:**
Research Paper: 01 Published   Book Chapters: 01 Published

- * **Outstanding activities, Achievements, Awards of the teachers.-**
  1. **Dr. Y. A. Chaudhari**, Ambassador, Bentham Publishing Group.
  2. **Dr. S. V. Patil**, Ambassador, Bentham Publishing Group.

DEPARTMENT OF CHEMISTRY

ANNUAL REPORT

Faculties : Asso. Prof. G. M. Shirodkar (HoD), Asso. Prof. G. T. Yadav,
Asso. Prof. S. L. Vairage, Asso. Prof. Dr. D. B. Shinde, Asso. Prof. Dr. U. C. Patil,
Asst. Prof. Dr. A. P. Nikum, Asst. Prof. Dr. Y. A. Pawar, Asst. Prof. D. K. Malik,
Asst. Prof. P. M. Dhuri, Asst. Prof. P. P. Parab, Asst. Prof. S.S. Patil

* Students Achievements

i) Result : (2020-2021): [FOR SEM- VI (UG)]

Grades	No. of Student
O	--
A+	37
A	36
B+	17
B	06
C	02

No. of Student Appeared - 98

No. of Student Passed - 98

ii) Result : (2020-2021): [FOR SEM- IV (PG)]

Grades	No. of Student
O	01
A+	18
A	05
B	--
C	--
D	--
F	--

No. of Student Appeared - 24

No. of Student Passed - 24

* **Students Research Contribution:** - Department of Chemistry PG-section actively engages in research with the thrust areas which focus on the various aspects of our geographical surrounding.

M.Sc. Research Project: 24

Sl. No.	Name of Students	Area of Research
1.	Dalavi Asmita A.	Analysis of Local Brands of honey samples by various method
2.	Dhuri Manasi V.	Analysis of Giloy for it's nutritional value and health benefits
3.	Fernandes Alister V.	Analysis of cold drinks
4.	Gangras Kaustubh R.	Comparison and Analysis of Kiwi and Papaya fruits.
5.	Gaonkar Sairaj S.	Purification of water by using elephant dung ash.
6.	Gawade Neha M.	Analysis of rice for it's nutritional value
7.	Gawade P. S.	Analysis of cashew nuts for it's Element content
8.	Gawade Raghoba J.	Analysis of Fertilizers for it's micronutrients
9.	Gawas Shefali R.	Analysis of khajur it's nutritional value
10.	Ghadi Kabitija S.	Studies on stability of Anthocyanin of Hibiscus rosa sinensis with respect to selected physicochemical parameters.
11.	Joshi Mandar D	Preparation of heavy metal dye using Musa sapientum Parasidiaca (banana tree) stem
12.	Kadukar Jitraj D.	Determine the percentage drug dissolution of Paracetamol 500 mg tablet
13.	Kale Sumangal S.	Analysis of glycosmis pentaphylla plant for it's antibiotic property, amount of vitamin c and phytochemical content in it.
14.	Karmalkar Takaram L.	Analysis of fish bone for it's element content
15.	Masurkar Damini C.	Analysis of amla for its antidiabetic property and amount of vitamin C.
16.	Mathkar Rasika S.	Analysis of Watermelon Juice it's nutritional value.
17.	Motajkar Pramali S.	Synthesis of Metallic Nanoparticles using Leaves of ANDROGRAPHIS PANICULATA as Antidiabetic Agent
18.	Nangare Manasi S.	Analysis of chocolate sample.
19.	Natekar Mrudula S.	Studies on stability of Anthocyanin of Rosa mister with respect to selected physicochemical parameters.
20.	Ninave Sahli R.	Analysis of biscuits for it's nutritional value
21.	Patil Ram M.	Determination of acetyl salicylic acid in aspirin tablets and percentage purity of tablet.
22.	Pednekar Manisha V.	Analysis of honey for it's nutritional value
23.	Sapale Pratiksha A.	Synthesis of Metallic Nanoparticles using Roots of ANDROGRAPHIS PANICULATA as Antiamylase Agent
24.	Shirsath Tanisha R.	Analysis of Pomelo it's nutritional content

* **Academic Care Taking Scheme (ACTS):**

Department of Chemistry runs Academic Care Taking Scheme (ACTS). Each faculty member of our department adopts 8-9 T. Y. B. Sc. students. They coach, counsel and guide each student as per his/her requirements to ensure that they excel and attain the predetermined benchmark in the academic as well as social and personal areas.

* **Memorandum of Understanding (MoU):**

Swami Lab Solutions, Kankavli and Department of Chemistry, Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya, Sawantwadi; A/p Sawantwadi, Tal - Sawantwadi, Dist. - Sindhudurg to enrich the academics, social connectivity and research while exchanging resources. The agreement further emphasizes on to build the professional relation in the area of consultation, research, and training between Swami Lab Solutions, Kankavli and Department of Chemistry

Programs Conducted

Date	Subject	Resource Person	No. of Participant
25th June 2021	Career Opportunities in Chemical Sciences	Mr. Niketan Tiwari Ms. Sai Pramod Dhuri	110
25th Aug 2021	Multidisciplinary Aspects of Material Science	Prof. Dr. S. H. Pawar	415
20th Oct. 2021	New Frontiers in Chemical Sciences	Prof. Dr. R. S. Yemgar	220
4th Dec 2021	Dairy Technology and It's Applications Dr. Suresh H. Patil		125
3rd Jan 2022	Shetkari Melava (OUTREACH ACTIVITY)	1) Sachin Chorge 2) Vijay Waghmare 3) Mr. Chetan Prabhu	100
27-28th March -22	Research Methodology (RM-2022)	Dr. H. A. Parbat Dr. H. V. Chavari	89
04th March 2022	Implant Training of Phenyl Preparation		120

Research

Shetkari Melava @ Malgaon Sawantwadi

Research Publications

Sr. No.	Name	Research Paper	Book / Book Chapter Published
1.	Dr. D. B. Shinde	01	01
2.	Dr. U. C. Patil	01	01
3.	Dr. A. P. Nikum	01	01
4.	Dr. Y. A. Pawar	01	01

* RESEARCH PROJECTS:

Name of the Investigator	Title of the Project	Amt (Rs)	Funding Agency
Mr. A. P. Nikum	Synthesis of Some Metal Porphyrine Analogue and their Spectroscopic Study	35,000	University of Mumbai

Book Chapters

S.No	Chapter Title	Book Title	Publisher	Author	ISBN
1	A Review on Bioactive Nitrogenous Compounds	Research Interventions & Advancements in Plant Sciences Bhumi Publication	Bhumi Publishing, Kolhapur, MS India	A. P. Nikum, Y. A. Pawar	978-93-88901-14-7
2	Study of Heavy Metal content in Regional Fruits By Spectrophotometry	Compendium "Research Interventions and Technological Advancements in Plant Sciences"	Bhumi Publishing, Kolhapur, MS India	Y. A. Pawar, D. B. Shinde U.C. Patil, A. P. Nikum	
3	University Practical Book for Chemistry [Sem-II]	University Practical Book for Chemistry	University Press, University of Mumbai	Dr. U. C. Patil	

• **Outstanding Activities & Achievements:**

Name of the Faculty	AWARDS/ACHIEVEMENTS
Dr. U. C. Patil	"RESEARCH EXCELLENCE AWARD-2021 RECOGNIZED AS REVIEWER For InSc INTERNATIONAL JOURNAL OF BASIC AND APPLIED SCIENCES

DEPARTMENT OF BOTANY ANNUAL REPORT

Asso. Prof. Dr. U. L. Dethe (HoD), Asst. Prof. Dr. V. T. Aparadh,
Asst. Prof. Dr. U. R. Pawar,
Asst. Prof. Ms. S. S. Sawant and Asst. Prof. Ms. I. S. Talkidar

Students Achievements

Result : (2020-2021): [FOR SEM- VI (UG) & SEM-IV (PG)]

UG	PG
No. of Student Appeared - 06	No. of Student Appeared - 12
No. of Students Passed - 06	No. of Students Passed - 12

Grades	No. of Student	
	UG (SEM VI)	PG (SEM IV)
O	06	12
A+	--	--
B+	--	--
C	--	--
D	--	--
F	--	--

Programs Conducted

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1	"Career opportunities in Botany"	22nd June 2021	32	63	95
2	"Restoration and Management of Mangrove: Social & Governance Dimensions"		85	60	145

* **RESEARCH ACTIVITY FROM STUDENTS.**

TYBSC students presented papers in International Conference at Dehradun

Ms. Nandini Neman

Ms. Karishma Mohite

Ms. Purva Phatak

Mohite Karishma, TYBSC. Student published research paper entitled "Development of *Junonia iphita* cramer (nyphalidae: lepidoptera) on new larval food plant *Asystasia gangetica* (L.) T. Anderson. In the International Journal of Entomology Research.

* **RESEARCH ACTIVITY FROM FACULTY**

1. Biological diversity assessment studies and biodiversity management plan for the core zone and buffer zone (10 km radius) of the redi iron ore mine located in redi village, taluka vengurla, Sindhudurg district of Maharashtra.
2. Biological diversity assessment studies and biodiversity management plan for the core zone and buffer zone (10 km radius) of the redi iron ore mine located in redi village, taluka vengurla, Sindhudurg district of maharashtra.
3. Conservation and propagation of mangrove species *sonneratia caseolaris* and *sonneratia alba*.
4. Enumeration and digitization of mangrove and associate species from Sindhudurg district"

* **Research Papers/ Articles/ Paper Presented, Book chapters /Book published by the faculty**

1. Pawar, Umesh Ramchandra, Suhax Kundlik Kamble & Avinash Asraji Adsul. 2021. NEW REPORT OF LARVAL HOST PLANT AFROHYBANTHUS INDICUS OF TAWNY COSTER ACRAEA VIOLAE (FABRICIUS), FAMILY NYMPHALIDAE. J. Bombay Nat. Hist. Soc. Vol. 118.
2. Mohite Karishma, Pawar Umesh, Mamlayya Amol, Desai Nivas, Vikram Kakulte. 2022. DEVELOPMENT OF JUNONIA IPHITA CRAMER (NYPHALIDAE: LEPIDOPTERA) ON NEW LARVAL FOOD PLANT ASYSTASIA GANGETICA (L.) T. ANDERSON. International Journal of Entomology Research. 7(3): 115-117

BOOKS

Nivas M. Desai, Umesh R. Pawar and Mansi S. Patil (2021) Medicinal Plant Treasures of India. INSC International Publishers, Karnataka, India. ISBN No. 978-1-68576-041-0

BOOK CHAPTERS

Umesh Pawar, Nivas Desai, Vishal Aparadh, Uttam Dethe. Algae as a Nutraceutical, Functional Food, and Food Ingredient IN THE BOOK Algal Genetic Resources. AAP/CRC Press, USA. 978-17-746374-8-7.

Nivas Desai, Umesh Pawar, Vishal Aparadh, Uttam Dethle. Algae: A potential source in progressing nanotechnology IN THE book Bioprospecting Algae for Nanosized Materials. Springer. 978-3-030-81556-1

* **Outstanding activities, Achievements, Awards of the teachers.**

To inculcate the research writing skill among UG & PG students, Department started Monthly Bulletin of Botanical information.

Inauguration of
 "Nilambari" a Monthly Botanical
 Newsletter Activities:

Biojewellery, Fruit and Vegetable Carving activity

* **Awards of the teachers**

Dr. Umesh Pawar
 National Elite Teacher Award 2021
 by International Institute of Organized
 Research (I2OR), New Delhi.

DEPARTMENT OF ZOOLOGY ANNUAL REPORT

Principal Dr. D. L. Bharmal, Asso. Prof. Dr. Mrs. P. P. Sawant,
Asso. Prof. S.H. Mahapure, Asso. Prof. Dr. G. S. Margaj
Asst. Prof. Ms. S. R. Walawalkar, Asst. Prof. Ms. R. R. Gawas

* Students Achievements

Result : (2020-2021): [FOR SEM- VI (UG)]

Grades	No. of Student
O	11
A+	03
A	--
B	--
C	--
D	--
F	--

No. of Student Appeared	- 14
-------------------------	------

No. of Students Passed	- 14
------------------------	------

Result : (2020-2021): [FOR SEM- IV (PG)]

Grades	No. of Student
O	14
A+	--
A	--
B	--
C	--
D	--
F	--

No. of Student Appeared	- 14
-------------------------	------

No. of Students Passed	- 14
------------------------	------

Programs Conducted

	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		
			Male	Female	
1.	One Day Webinar on Snakes Myths and facts By Prof. Kishor Shinde	28/08/2021	165	180	345
2.	One day webinar on Birdwatching and nature conservation by Subhash Piranik	5-5 August 2021	150	170	320
3.	One day Webinar on Oceanography by Dr. Nisar Shaikh	28 July 2021	161	195	356
4.	One day National Webinar on Post Covid Precautions against Mucor-mycosis and Mutation in Covid-19 by Dr. Patil Devagad	10 August 2021	120	150	270
5.	One day National Level Webinar on the Occasion of Wildlife Week Topic- Conservation of wildlife in Tilari and Sindhudurg	6/10/2021	192	243	435
6.	Fish byproducts (Preparation of Prawn pickle, Fish Burger, Fish Finger)	10 march 2021	05	25	30
7.	Vermicompost training	21 Feb 2021	12	43	55

* **Outstanding activities, Achievements, Awards of the teachers.-**
Dr.D. L. Bharmal, Best Teacher Award 2021 from Rotary club of Sawantwadi.

- * **MoU**
- 1) Shivaji University Kolhapur
  - 2) Forest Department Sindhudurg

DEPARTMENT OF MATHEMATICS ANNUAL REPORT

Asst. Prof. V. P. Sonalkar, Asst. Prof. Miss. R. D. Bandekar,
Asst. Prof. Miss. S. S. Ghadi

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1.	One day Online National conference on 'Recent Trends in Mathematics'	Aug. 27, 2021 and One Day	71	92	163
2.	One day Online National Workshop on "ORIGAMI"	Oct. 06, 2021 and One Day	113	96	209

Dr. Jervin Zen Lobo, delivering key note address in One Day Online National Conference on "Recent Trends in Mathematics".

Dr. Kishor D. Kucchie, addressing the participants during One Day Online National Conference on "Recent Trends in Mathematics".

Dr. Kavita Sutar, demonstrating the participants in One day Online National Workshop on "ORIGAMI"

* **Students Research Contribution: [Research Activity from students.]**

List of Research projects undertaken by F. Y. B. Sc. (Mathematics) student during the A. Y. 2021-22.

Sr. No.	Name of the Project	Title of the Project
1	Gauresh Sabhaji Warang	Applications of Mathematical Modelling
2	Shriram Sanjay Tawade	

Research Papers

Title of the Paper	Name of The Publishers /Journal	List of Author Number	Issue No.	ISSN Number	Impact Factor
Hyers-Ulam-Rassias stability of first order partial differential equation	International Journal of Science and Research	V. P. Sonalkar	Vol. 10 Issue 8 August 2021, (783-786)	ISSN 2319-7064	7.8
Hyers-Ulam-Rassias stability of third order partial differential equation	Journal of Applied Science and Computations	V. P. Sonalkar	Dec. 2021, Vol. 8, Issue 12 (59-65)	ISSN NO: 1076-5131	5.8

Department of Computer Science ANNUAL REPORT

Asst. Prof. V. V. Gawande, Asst. Prof. P. P. Kambli, Asst. Prof. A. G. Mahalingpur

• **Students Achievements**

i) Result : (2020-2021); [FOR SEM- VI (UG)]

Grades	No. of Student
O	00
A+	06
A	08
B+	02
B	--
C	--

No. of Student Appeared - 16
No. of Students Passed - 16

Programs Conducted

Sr.No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants: Attended the program		Total
			Male	Female	
1	Webinar on Cyber Law	24th Feb. 2022	37	25	62
2	Workshop on Growing Network with Fiber optics	24th March 2022	19	9	28
3	Workshop on Interview Preparation kit	18th April 2022	20	13	33

1) Tech Fest 2020

Department of CS & IT organized Tech Fest event on 24th and 25th January 2020. It was inaugurated by honorable president of S.Z.S.P.Mandal, Sawantwadi Shrimant His Highness Khemsawant Bhonsale.

Other colleges also participated in this event. Tech Fest 2020 included events like IOT exhibition and other competitions like Google Search, C Debugging and Web Designing.

2) Guest Lecture on Getting to know the Industry

Department of CS organized this guest lecture on 8th February 2020 at Computer laboratory. Guest of this event was Mr Ajaz Rajguru (Senior Web Developer) in IT company. This guest lecture was focused on following topics:

1) General idea on current job designations/teams/jargaons

i) Designations – Front-End/UI/UX/Graphic Designer/Web designer/Web Developer/Full Stack/Web Engineer – How to choose wisely.	iii) How team works.
ii) UI/UX – Difference.	ii) Framework – Bootstrap
iv) IT/Software.	IV) Git/Github
III) Responsive design/Mobile	VI) Tools/Resources/Hiring process/Stack overflow.
V) Wordpress	

Tech Fest 2020 on 24th January 2020

IOT Exhibition on 24th January 2020

Getting to know the Industry on 8th February 2020

Department of Information Technology

ANNUAL REPORT

Mrs. A. Y. Godkar, HoD, Asst. Prof. Miss S. S. Naik, Asst. Prof. Mr. A. A. Vardam,
Asst. Prof. Mr. S. A. Sawant

* **Students Achievements**

i) i) Result : (2020-2021); [FOR SEM- VI (UG)]

Grades	No. of Student
A+	09
A	07
B+	03
B	--
D	--
RLE	01

No. of Student Appeared - 20

No. of Students Passed - 20

Programs Conducted

Sr. No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1	Drupal Workshop	29-8-2020	16	35	51
2	Innovita: Research Insights and Strategies for Rapid Technologies Transformation	05-03-2021	26	70	96
3	Angular JS Workshop	26-2-2022	9	29	38
4	Unity Game Development	19-3-2022	11	37	48

Drupal Workshop:

Innovita: Research Insights and Strategies for Rapid Technologies Transformation

Angular JS Workshop

I.Q.A.C & The Department of Information Technology, SPKM, organised an online one-day webinar on the theme "Angular JavaScript" with the objective to create technological awareness amongst teaching and students of SPKM.

The resource person for the webinar was Mr. Yogesh Suresh Malkar (BSc. CS . MCA) Web application Developer.

The programme started with an opening remark delivered by Prof. Akshata Satardekar, Head of Department, Department of Information Technology and Convenor of webinar organising committee, followed by welcome address from Mrs. Snehal Naik , Asst. Professor Department of Information Technology, SPKM

Based on the premise that development in technology is very rapid, Mr. Yogesh Malkar, in his presentation highlighted the 7 key contents under the AngularJS , such as: (i)Introduction to AngularJS framework (ii) Application of AngularJS (iii) SPA and MVC architecture (iv) Module,Controller,Services and Directives in AngularJS (v) Front End development using AngularJS (vi) Real Project modules (vii)Career opportunities in AngularJS . Advising all to be aware of technological development, the participants were reminded to apply the framework in college level project.

The session ended with a round of questionnaire and discussion and vote of thanks by Mrs Snehal

Naik, Assistant Professor, Department of Information Technology, SPKM

The webinar was attended by around 49 participants.

Participant awarded with E-certificate after the completion of Webinar

☐ **Unity game Development Workshop:**

I.Q.A.C & The Department of Information Technology, SPKM, organised a one-day workshop on the theme "Game Development with Unity" with the objective to create technological awareness amongst teaching and students of SPKM.

The resource person for the workshop was Mr. Vishal Parshuram Naik (B.E. IT). He is professional game developer and works for Gametion technology Pvt. Ltd.

The programme started with an opening remark delivered by Miss Nida Dilawar Baig, third year student of Department of Information Technology of workshop organising committee.

Based on the premise that development in technology is very rapid, Mr. Vishal Naik, in his presentation highlighted the 7 key contents under the Unity Game Development, such as: (i) Introduction to Unity (ii) Lifecycle of Unity (iii) Installation of Unity Software (iv) How to use the software and different options of the software (v) Real time game development (vi) Gaming industry and jobs in gaming industry. Advising all to be aware of technological development, the participants were reminded to develop a game at college level using Unity.

The session ended with a round of questionnaire and discussion and vote of thanks by Miss Nida Dilawar Baig, third year student of Department of Information Technology.

The workshop was attended by around 44 participants.

DEPARTMENT OF SPORTS ANNUAL REPORT

Department of Physical Edu. Sports of Physical Edu.

Our Sr.college sportspersons participated in All India Inter-University and West Zone Divisional Inter- University Tournaments held in various parts of the country.They have a big contribution in Sports Department of our college, also they have represented University of Mumbai in Hand ball , Kabaddi and Judo.

Pratiksha Gawade (S.Y.B.Sc.), Akshada Gawas (T.Y.B.Com) Vishakha Gawas (S.Y.B.A),
Diksha Patil (T.Y.B.A.) selected in University of Mumbai Team (Judo, Hand ball, ,Kabaddi).

On the occasion of felicitation Yuvraj Lakham Sawant Bhonsle, Magaing Trustee,
S.Z.S.P.Mandal,Sawantwadi , Jayprakash Sawant , Member, Governing Body,S.Z.S.P.Mandal,Sawantwadi,
Dr.D.L.Bharmal Principal, Dr.B.N.Hiramani, IQAC Co-ordinator,
Shri C.A.Naik,Director Sports and Physical Education.

BEST ACHIEVMENT 2021-2022

Pratiksha Gawade (S.Y.B.Sc.)

Pratiksha Gawade (S.Y.B.Sc.) was selected in the Mumbai University Judo (W) team. She had participated in the All India Inter-University Judo Championship Competition. The All India Inter-University Judo Championship was held from 25th to 27th March 2022, Chatrapati Shahu Ji University Kanpur.

Diksha Patil (T.Y.B.A.)

Diksha Patil (T.Y.B.A.) was selected in the Mumbai University Kabaddi (W) team. She had participated in the West Zone Divisional Inter-University Kabaddi Tournament. West Zone Divisional Inter-University Kabadd tournament from 27th to 30th Dec.2021, S.R.T.M. University Nanded.

Akshada Gawas (T.Y.B.Com)

Akshada Gawas (T.Y.B.Com) was selected in the Mumbai University Hand ball (W) team. She had participated in the West Zone Divisional Inter-University Hand ball Tournament. West Zone Divisional Inter-University Hand ball tournament from 8th to 12th March.2022, I.I.S. University Jaipur.

Vishakha Gawas (S.Y.B.A)

Vishakha Gawas (S.Y.B.A) was selected in the Mumbai University Hand ball (W) team. She had participated in the West Zone Divisional Inter-University Hand ball Tournament. West Zone Divisional Inter-University Hand ball tournament from 8th to 12th March.2022, I.I.S. University Jaipur.

ANNUAL SPORTS COMPETITION RESULT 2021-2022

Carrom (Men)

Sr.No.	Name of the Player	Class	Phone No.	Rank
1	Kaif N. Makandar	S.Y.C.S	9673786720	I
2	Omkar S. Mestry	S.Y.B.Com	9552063694	II
3	Uttam S.Tanawade	F.Y.B.A	9172889477	III

Carrom (Women)

1	Anusha A.Khan	F.Y.B.I	9130127886	I
2	Sakshi S.Madhav	S.Y.B.Com	7796135809	II
3	Aishwarya S.Tumbre	T.Y.B.Sc	9421374255	III

Badminton (Men)

1	Shreyas M .Desai	T.Y.B.A.	8390099244	I
2	Appa P. Hirlekar	F.Y.B.Sc	7517443389	II
3	Shashank S. Desai	T.Y.B.Sc	9529040644	III

Badminton (Women)

1	Sakshi S.Madhav	S.Y.B.Com	7796135809	I
2	Devanshi N. Lohar	S.Y.B.Com	9067223764	II
3	Aishwarya S.Tumbre	T.Y.B.Sc	9421374255	III

Table Tennis (Men)

1	Atharva R.Gawade	S.Y.B.A.	9404932443	I
2	Vivek S. Sawant	S.Y.C.S	9309821854	II
3	Suyog B.Vardam	S.Y.B.Com	9011546652	III

Table Tennis (Women)

1	Devanshi N.Lohar	S.Y.B.Com	9067223764	I
2	Sakshi S.Madhav	S.Y.B.Com	7796135809	II
3	Radhika N.Ghatye	T.Y.I.T	7262898147	III

Chess (Men)

1	Uddeshya A.Singh	F.Y.B.I	9555928061	I
2	Deepak R.Kadam	M.Sc I	9325475715	II
3	Prajwal S.Muthaye	F.Y.I.T	9545617708	III

Chess (Women)

Sr.No.	Name of the Player	Class	Phone No.	Rank
1	Sanika S.Kamble	F.Y.B.A	9423308622	I
2	Nikhita D.Girap	S.Y.B.Sc	7028746439	II

Kabaddi (Men)-Winner team- S.Y.B.Com

Sr. No.	Name of the Players	Phone No.
1	Shubham S.Rawool	8669868349
2	Soham Hirlekar	9405808772
3	Roshan Sanam	7083081527
4	Samjivan Karivadekar	9689743451
5	Vighnesh Bondre	9112892048
6	Omkar Sawant	9579962609
7	Parthamesh Jadhav	9146823443
8	Vitthal Gawade	7796836573
9	Suraj Kambale	7588485995

Kabaddi (Men)-Runner team- T.Y.B.Com

Sr. No.	Name of the Players	Phone No.
1	Mayur V.Naik	
2	Aniket A.Kocharekar	
3	Madhukar S.Bidye	
4	Ritesh R.Kocharekar	
5	Krishana G.Gawade	
6	Tanaji D.Londhe	
7	Pranil P. Sanam	
8	Joyson Fernandes	
9	Bhaskar M.Malvankar	

Kabaddi (Women)-Winner team- B.Sc

Sr.No	Name of the Players	Class	Phone No.
1	Aishwarye S.Tumbre	T.Y.B Sc	9421374255
2	Vrunda G.Rane	T.Y.B Sc	9130285314
3	Vaishanvi S.Shirsat	T.Y.B Sc	9767374320
4	Janhavi S.Parab	S.Y.B Sc	7410135712
5	Partiksha Gawade	S.Y.B Sc	9421244589
6	Shravani S.Kudav	S.Y.B Sc	8805747924
7	Ankita L. Phale	F.Y.B Sc	9607478225
8	Gautami R.Gawade	F.Y.B Sc	9371311941

Kabaddi (Women)Runner team- B. Com

Sr.No	Name of the Players	Class	Phone No.
1	Nidhi Narayan Gawade	T.Y.B. Com	7447379658
2	Hemanagi H.Lingwat	T.Y.B. Com	8806720144
3	Priyanka S. Chavan	T.Y.B.Com	9168345041
4	Sanjana S. Kamble	S.Y.B.Com	9373503912
5	Sakshi J. Sawant	S.Y.B.Com	8554046748
6	Ruchi R. Sawant	S.Y.B.Com	8087582050
7	Akansha A.Dalvi	F.Y.B.Com	7517505304
8	Kajal S. Rane	F.Y.B.Com	9405988865

ANNUAL PLANNING YEAR 2021-22

Sr.No.	Month	Planning
1.	June2021	University sports meeting.
2.	July2021	University sports event entry form submission Foot ball practice.
3.	Aug.2021	Inter Collegiate sports selection trials Foot ball, Volley ball, Kabaddi game coaching and practices.
4.	Sept.2021	Inter Collegiate sports selection trials Cricket, Hand ball, Judo coaching and practice Inter Collegiate Football, Volley ball, Kabaddi tournament participation.
5	Oct.2021	Cricket, Hand ball, Judo coaching and practices. Inter Collegiate Cricket, Hand ball, Judo tournament participation.
6	Nov.2021	Inter Collegiate sports selection trials Athletics, shooting.
7	Dec.2021	Athletics, shooting coaching and practices Inter Collegiate Athletics meet participation To conduct the Inter collegiate Volley ball tournament (Zone –V)
8	Jan.2022	shooting game coaching and practices Inter Collegiate Shooting competition participation
9	Feb.2022	1. To conduct the Inter Class Annual sports competition – Indo & Outdoor event sports. 2. Prize distribution
10.	Mar2022	University Examination Supervision Work
11	April.2022	University Examination Supervision work

Shri.C.A.Naik
 (Physical Director)

ग्रंथालय विभाग

वार्षिक अहवाल

सहा. प्रा. आर. के. शेवाळे (ग्रंथपाल)

महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय व अभ्यासिका यामध्ये पंचावन्न हजाराहून अधिक संदर्भ पुस्तके, क्रमिक पुस्तके व अवांतर वाचनाची पुस्तके, तसेच विविध विषयांची नियतकालिके, मासिके व वृत्तपत्रे आहेत. ग्रंथालयात संगणकीकरणासाठी 'स्लीम सॉफ्टवेअर' (SLIM Software) वापरण्यात आले आहे. 'एन-लिस्ट' (N-LIST) व 'डेलनेट' (DELNET) चा माध्यमातून वाचकांना ई-बुक व ई-जर्नल्स मिळविता येतात. तसेच स्वतंत्र संदर्भ विभाग, मुलासाठी व मुलींसाठी स्वतंत्र वाचनकक्ष आहे. वाचकांसाठी मुक्तद्वार (Open Access) पद्धतीचा वापर केला जात असून ओपॅक (OPAC) च्या सहायाने पुस्तके शोधता येतात.

ग्रंथालयाची एकूण पुस्तके	५४,०६०
संदर्भ ग्रंथ	३५,३९४
शिर्षकांची एकूण संख्या	३७,८४२
नियतकालिक	४४
ई संसाधने (सदस्यत्व घेतलेले)	२ (एल लिस्ट व डेलनेट)
नियतकालिकांचे मागील खंड	२,१९०
वर्तमानपत्रे	९ (७-मराठी, १-इंग्लिश, १-हिंदी)

ग्रंथालयामार्फत देण्यात येणाऱ्या सेवा पुढीलप्रमाणे :-

▪ ग्रंथ देवघेव सेवा	▪ वाचन कक्ष	▪ संदर्भ सेवा
▪ पुस्तक पेढी योजना	▪ इंटरनेट सेवा	▪ रेफरल सेवा
▪ मुक्तद्वार पद्धत	▪ वृत्तपत्र कात्रण सेवा	▪ प्रश्नपत्रिका संच
▪ नवीन पुस्तकांचे प्रदर्शन	▪ ग्रंथालय परिचय उपक्रम	▪ एन-लिस्ट (ई-बुक्स व ई-जर्नल्स)
▪ इन्स्टिट्यूशनल रिपॉझिटरी	▪ वाचन सल्ला सेवा	

Programs Conducted

Sr. No.	Title of the program	Date & Duration	No. of participants Attended the program		Total
			Male	Female	
1	Dr. S. R. Ranganathan birth anniversary celebrated as Librarian Day	12th Aug. 2021			
2	Book Exhibition	12th Aug. 2021			
3	Shrimant Rajmata Rani Parvatidevi birth anniversary	1st May 2022			

Research Papers Published

1. Shewale R. K. (2021). Bibliometric Study of Indian Journal of Information, Library and Society (IJILIS): 2016-20. Akshar Wangmay, Special issue Vol.II, 72-76.

MoU -

Agreement is made on the Wednesday day of 28th July 2021 DELNET- Developing Library Network, JNU Campus, Nelson Mandela Road, Vasant Kunj, New Delhi-110070 (hereinafter referred to as DELNET) and Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya, Sawantwadi At Post Taluka Sawantwadi, District Sindhudurg Pin 416510 (Maharashtra)

डॉ. एस.आर. रंगनाथन यांची जयंती ग्रंथपाल दिन म्हणून साजरी करण्यात आली.
यानिमित्त ग्रंथालयात पुस्तक प्रदर्शन भरविण्यात आले.

National Cadet Corps (N.C.C.) ARMY UNIT (SW) ANNUAL REPORT

Year wise Cadets enrolled in the ARMY NCC UNIT during the academic year 2021-2022
Cadet Strength

YEAR	SW	
FIRST	17	
SECOND	20	
THIRD	16	TOTAL 53

1. NCC ARMY WING of our College organized "INTERNATIONAL YOGA DAY" on 21st June 2021. Training Programme was organized online as well as offline basis in New Gymkhana hall of our College. The training was given by shri. Sachin A. Deshmukh 78 cadets were benefitted.
2. NCC ARMY WING of our College Organize Cycle Rally with Awareness theme as Save Non-Conventional Energy Resources (28/11/2021) in Sawantwadi City.
3. NCC ARMY WING of our College Organizing and executing "CLEANLINESS AWARENESS RALLY in collaboration with Sawantwadi Nagarpalika 2021-22", Sawantwadi City (25/11/2021).
4. NCC DAY" on 27th Nov.2021.
5. NCC ARMY WING Celebrated "ARMY DAY" on 15 Jan. 2022.
6. Independence Day and Republic Day were celebrated .The details of participation of Cadets in various camps are as follows.
  - * CATC Camp was held at Sindhudurg from 13 Dec 2021 to 17 Dec 2021 (for B certificate) and Dec 13th to Dec 19th -2021 (for C certificate). 34 SW Cadets were participated.
  - * One SW cadet nominated for Kolhapur RDC Camp 2021.
  - * For TSC camp 3 SW & 3 SD Cadets were selected and for Firing Competition Camp 3 SW & 2 SD Cadets were selected FROM OUR SPK COLLEGE Sawantwadi. (25 APR 2022).
  - * Constitutional Day Celebration 2021-22 was made on 26th Nov. 2021 by active participation of NCC volunteers.
  - * NATIONAL VOTERS DAY AWARENESS PROGRAM 2021-22 celebrated by active participation of NCC volunteers (25-01-2022).
  - * COVID Vaccination Drive in SPKM Sawantwadi carried out by active participation of NCC volunteers (25-10-2021 to 02-11-2021).
- * CERTIFICATE EXAM RESULT 2020-21.

Examination		Enrolled	Appeared	Absent	Passed	Percentage
B Certificate	SW	20	20	0	---	---
C certificate	SW	17	17	0	---	---

From Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya NCC Cadets were actively participated in Fit India Activity, Tree Plantations, Yoga day online as well as offline activity as per instructed guidelines by 58 MAH BN. NCC Sindhudurg.

Mrs. Kavita S. Talekar
(CTO NCC ARMY WING)

Cadet - Janhavi Sunil Parab
2nd in Firing Competition

3rd Place

4th Place

Cadet - Vaishnavi Sitaram Shirsat

Cadet - Pratiksha Gajanan Gawade

TSC/ FIRING COMPETITION 25 APR 2022

NCC ARMY SW Cadets 2021-22

Kolhapur RDC Camp: One Cadet selected 2021

Cadet - Diksha Deu Patil

Cadet - Pratiksha Gajanan Gawade

1st in Firing Competition,
1st in Kho Kho, Best Yoga Position

National Cadet Corps (N.C.C.) ARMY UNIT (SD)

ANNUAL REPORT

Year wise Cadets enrolled in the ARMY NCC UNIT during the academic year 2021-2022
Cadet Strength

YEAR	SD	
FIRST	15	
SECOND	22	
THIRD	17	TOTAL 54

1. NCC ARMY WING of our College organized "INTERNATIONAL YOGA DAY" on 21st June 2021. Training Programme was organized online as well as offline basis in New Gymkhana hall of our College. The training was given by shri. Sachin A. Deshmukh 78 cadets were benefitted.
2. NCC ARMY WING of our College Organize Cycle Rally with Awareness theme as Save Non-Conventional Energy Resources (28/11/2021) in Sawantwadi City.
3. NCC ARMY WING of our College Organizing and executing "CLEANLINESS AWARENESS RALLY in collaboration with Sawantwadi Nagarpalika 2021-22", Sawantwadi City (25/11/2021).
4. NCC DAY" on 27th Nov.2021.
5. NCC ARMY WING Celebrated "ARMY DAY" on 15 Jan. 2022.
6. Independence Day and Republic Day were celebrated .The details of participation of Cadets in various camps are as follows.
7. CATC Camp was held at Sindhudurg from 13 Dec 2021 to 17 Dec 2021 (for B certificate) and Dec 13th to Dec 19th -2021 (for C certificate). 35 SD Cadets were participated.
8. One SD cadet nominated for Kolhapur RDC Camp 2021.
9. For TSC camp 3 SD Cadets were selected and for Firing Competition Camp 2 SD Cadets were selected FROM OUR SPK COLLEGE Sawantwadi. (25 APR 2022).
10. Constitutional Day Celebration 2021-22 was made on 26th Nov. 2021 by active participation of NCC volunteers.
11. NATIONAL VOTERS DAY AWARENESS PROGRAM 2021-22 celebrated by active participation of NCC volunteers (25-01-2022).
12. COVID Vaccination Drive in SPKM Sawantwadi carried out by active participation of NCC volunteers (25-10-2021 to 02-11-2021).*

CERTIFICATE EXAM RESULT 2020-21.

Examination	Enrolled	Appeared	Absent	Passed	Percentage
B Certificate	22	22	0	100%-	10%
C certificate	17	17	0	---	---

From Shri Pancham Khemaraj Mahavidyalaya NCC Army Cadets were actively participated in Fit India Activity, Tree Plantations, Yoga day online as well as offline Cycle Rally ,voters Day activity, Swacchata Rally, as per instructed guidelines by 58 MAH.BN.NCC SINDHUDURG.

Lt. Sachin Ashok Deshmukh

NATIONAL VOTERS DAY : 25 Jan.2022

Participation in Cycle Rally Organised by Sawantwadi Nagarparishad for Swacchata

SWACCHATA ABHIYAN IN COLLEGE CAMPUS

TRAINING OF NCC CADETS

Visit of Commanding Officer Col.Naresh Kumar

INTERNATIONAL YOGA DAY

National Cadet Corps (N.C.C.) NAVAL UNIT 2 MAH NAVAL NCC UNIT, RATNAGIRI ANNUAL REPORT

The cadets enrolled in Naval NCC unit for academic year 2021-22.

First Year	22 cadets
Second Year	15 cadets
Third Year	13 cadets
Total	50 cadets

Participation of cadets in various camps is as follows:

CATC camp held at 2 MNU, G.J. College Campus, Ratnagiri in Oct. 25th to Nov. 3rd 2021 (for B certificate) and Dec 20th to Dec 29th -2021 (for C certificate).

28 Cadets participated.

WADAR MANJUNATH RAJU

PARAB NISHCHAL VILAS

TEJAM VASUDEV ANIL

DESAI VIRENDRA CHANDRAKANT

RAWOOL GITESH SUNDAR

WARAK SHUBHAM VITHOBA

RAWOOL ABHISHEK BHIVA

HUMRASKAR SWAROOP RAMDAS

PARAB MURNAL RAMCHANDRA

DESAI RUPALI BALIRAM

NAIK JANVHI DIGAMBAR

GAWADE KUNAL BABURAO

GAWADE KAUSTUBH SHASHIKANT

GAWADE KASHIRAM ASHOK

SAWANT VIRAJ GIRISH

GAWADE SAHIL GAJANAN

NAIK VISHAL GANESH

SHINDE SOURAV CHANDRASHEKAR

HIRLEKAR SOHAM PRAKASH

GAWAS AVIRAJ ANA

TOPALE ADWAIT ANAND

CHAVAN SAMIKSHA ASHOK

Other Camps 2021-22

Cadet Name	CAMP ATTENDED DURING 2021-22. (MENU camp held at 2 MNU, G.J. College Campus, Ratnagiri)
Sawant Sairaj Anand	Menu 2021-22
Purothit Rahul Narayansingh	Menu 2021-22
Satavlekar Viray Dipak	Menu 2022
Chodankar Parth Suresh	Menu 2021-22
Chavan Priyanka Sambhaji	Menu 2021-22, Ebsb Camp Online
Rawool Ankita Dnyaneshwar	Menu 2022
Hirlekar Soham Prakash	Nominated For Ship Attachment Camp Mumbai. From 2nd May To 13th May 2022.

Certificate Exam Result 2020-21.

Examination	Enrolled	Appeared	Absent	Passed	Percentage
B Certificate	15	10	03	*	*
C certificate	13	13	00	*	*

From Shri Pancham Khemraj Mahavidyalaya Naval NCC Cadets were actively participated in Fit India Activity, Tree Plantations, Yoga day online as well as offline activity as per instructed guidelines by 2 MNU Ratnagiri.

Dr. Aparadh Vishal Tukaram
CTO

खमराजीय

२०२१-२२

NCC enrollment activity events

2021-22

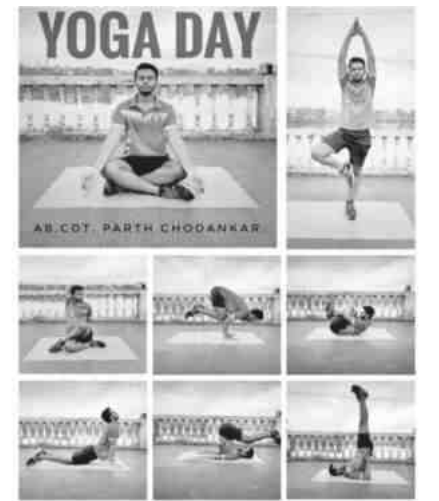
CATC 2021-22 CAMP EVENTS

Cultural activities

SPK College win 5 Medals in different Events & competition

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय
सांस्कृतिक विभाग
वार्षिक अहवाल

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांच्या विविध कलागुणांना वाव देण्यासाठी विद्यार्थ्यांना वेगवेगळ्या स्पर्धेमध्ये सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहन दिले जाते. त्यामध्ये आज्ञादी का अमृत महोत्सव व विधी सेवा सप्ताहनिमित्त स्पर्धा, स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव अंतर्गत स्पर्धा, माझे संविधान-माझा अभिमान स्पर्धा तहसिलदार कार्यालयामार्फत राष्ट्रीय मतदार दिनानिमित्त आयोजित स्पर्धेमध्ये आमचे विद्यार्थी सहभागी होतात. राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालयाअंतर्गत महाविद्यालयामध्ये विविध स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. या विविध स्पर्धेमध्ये विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला व त्यामध्ये खालील विद्यार्थ्यांनी यश संपादन केले.

अ.क्र.	स्पर्धा प्रकार	क्रमांक	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग
०१.	रांगोळी स्पर्धा	प्रथम द्वितीय तृतीय तृतीय	कु. वैभव विशाल पालव कु. सानिया राजेश धुरी कु. प्राची प्रदीप परब कु. दिया सुनिल दळवी	अकरावी वाणिज्य अकरावी विज्ञान अकरावी विज्ञान अकरावी विज्ञान
२.	वेशभूषा स्पर्धा	प्रथम द्वितीय तृतीय तृतीय उत्तेजनार्थ	कु. नेहा समीर ढोले कु. कार्तिकी दत्तराज विरनोडकर कु. आदिती विलास पाटील कु. जाई सगुण दळवी कु. सानिका प्रदीप शिरसाट	अकरावी वाणिज्य अकरावी वाणिज्य अकरावी विज्ञान अकरावी वाणिज्य अकरावी विज्ञान
३.	एकपात्री स्पर्धा	प्रथम द्वितीय	कु. नेहा समीर ढोले कु. जाई सगुण दळवी	अकरावी वाणिज्य अकरावी वाणिज्य
४.	समूहगीत स्पर्धा	प्रथम द्वितीय तृतीय तृतीय उत्तेजनार्थ	कु. प्राप्ती दिलीप ठाकर व ग्रुप कु. सुनैना संतोष नार्वेकर व ग्रुप कु. धनश्री अशोक भारती व ग्रुप कु. नेहा समीर ढोले व ग्रुप कु. करण विनोद छात्रिया व ग्रुप	अकरावी विज्ञान अकरावी कला अकरावी विज्ञान अकरावी वाणिज्य अकरावी वाणिज्य

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय
क्रिडा विभाग
वार्षिक अहवाल

आपल्या कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी महाराष्ट्र शासन क्रिडा युवा सेना संचालनालय निविदा क्रिडा स्पर्धा २०२१-२०२२ या शैक्षणिक वर्षामध्ये विविध खेळांमध्ये राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय, विभागीय, जिल्हास्तरीय आणि तालुकास्तरीय उल्लेखनीय कामगिरी करून आपल्या कनिष्ठ महाविद्यालयाची राष्ट्रीय स्तरावरची परंपरा जोपासत आपल्या महाविद्यालयाचे नाव उज्ज्वल केले आहे.

१) **कु. संजना अमोल बिडये,**

११ वी विज्ञान या विद्यार्थिनीने गुजरात मध्ये १० मीटर एअर रायफल प्रकारात सबयुथ गटात ४०० पैकी ३०० गुण मिळवून राष्ट्रीय स्तरासाठी प्राप्त झाली. महाराष्ट्र शासनाच्या महिला व बालविकास विभागाकडून राष्ट्रीय स्तरावर खेळात विशेष नैपुण्य प्राप्त झाल्याबाबत सन्मान चिन्ह व प्रशस्तीपत्रक देऊन सिंधुकन्या लोबो प्रदान करण्यात आला.

२) **कु. प्रसन्ना प्रदिय परब,**

११ वी विज्ञान या विद्यार्थिनीने हैदराबाद येथे पॉवर लिफ्टिंगमध्ये राष्ट्रीय स्तरावर रौप्य पदक मिळविले.

Indoor Tournament Result

Table Tennis (Men)		Table Tennis (Women)	
Rank	Name	Rank	Name
1)	Uzair Imtiyaz Baig	1)	Uzma Mohammad Rafiq Choudhari
2)	Raakin Bilal Bangalekar	2)	Prachi Virendrakumar Varma

Carrom (Men)		Carrom (Women)	
Rank	Name	Rank	Name
1)	Mayuresh Tulsidas Naik	1)	Kartiki Dattaraj Virnodkar
2)	Aron Alex D'Souza	2)	Chaitali Chandan Kavthankar

श्री. एम. व्ही. भिसे, सौ. पी. डी.सावंत, श्री. ए. ए. कांबळे

Badminton (Men)

Rank	Name
1)	Rudra Sanjay Vengurlekar
2)	Harshal Umesh Pai

Badminton (Women)

Rank	Name
1)	Prachi Virendrakumar Varma
2)	Priyal Dinesh Bhosale

Chess (Men)

Rank	Name
1	Arya Arvind Shirsat
2	Akshay Shekhar Ramane

Chess (Women)

Rank	Name
1)	Reeya Rajan Naik
2)	Dhanika Pravin Gawali

Annual Sports 2021-2022

Interclass Outdoor Tournament Result

Kabaddi (Men) Winner

- 1) Ladu Dnyaneshwar Masurkar
- 2) Laukik Ramchandra Kalsekar
- 3) Jayram Nhanu Pednekar
- 4) Aditya Chandrakant Naik
- 5) Rohit Krishnarao Satham
- 6) Mitesh Eknath Parab
- 7) Deep Dattaprasad Arvindekar

Kabaddi (Women) Winner

- 1) Taniya Anil Bhise
- 2) Riya Raju Vengurlekar
- 3) Vaibhavi Gopal Parab
- 4) Dhanika Pravin Gawali
- 5) Uzma Mohammad Rafiq Choudhari
- 6) Prachi Pradip Parab
- 7) Sanika Pradip Shirsat
- 8) Sanjana Amol Bidye
- 9) Bhakti Umaji Rane
- 10) Prasanna Pradip Parab

Volley Ball (Men) Winner

- 1) Manish Suresh Dalvi
- 2) Lukman Mustaq Tulaskar
- 3) Raakin Bilal Bangalekar
- 4) Manthan Prashant Sawant
- 5) Giridhar Arun Gawade
- 6) Abhishek Yallappa Suryawanshi
- 7) Uzair Imtiyaz Baig

सौ. पी. डी. सावंत, श्री. आर. बी. सावंत

- १) **कु. विष्णुप्रसाद संतोष सावंत**
स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव चित्रकला स्पर्धा २०२१
विभाग स्तर, तालुकास्तर, केंद्र स्तर प्रथम क्रमांक

राष्ट्रीय मतदार दिवस चित्रकला स्पर्धा - २०२१
तालुका स्तर, जिल्हा स्तर - प्रथम क्रमांक

- २) **कु. मयुरेश सदानंद सावंत**
स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव वक्तृत्व स्पर्धा २०२१
शालेय स्तर, प्रभाग स्तर - प्रथम क्रमांक
केंद्र स्तर, तालुका स्तर - द्वितीय क्रमांक

राष्ट्रीय मतदार दिवस निबंध स्पर्धा २०२१
तालुका स्तर, जिल्हा स्तर - तृतीय क्रमांक

- ३) **कु. सिमरन दिगंबर गावडे**
स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव वक्तृत्व स्पर्धा २०२१
शालेय स्तर, प्रभाग स्तर - द्वितीय क्रमांक
केंद्र स्तर - प्रथम क्रमांक
तालुका स्तर - तृतीय क्रमांक

- ४) **कु. पल्लवी परशुराम खरुडे**
स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव निबंध स्पर्धा २०२१
शालेय स्तर, प्रभाग स्तर - प्रथम क्रमांक
केंद्र स्तर, तालुका स्तर - द्वितीय क्रमांक

श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी राष्ट्रीय सेवा योजना +२ स्तर

वार्षिक अहवाल

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये नवीन स्वयंसेवकांची नोंदणी करण्यात आली. विद्यापीठाच्या सूचनेनुसार पुढीलप्रमाणे कार्यक्रम घेण्यात आले.

अ. क्र.	दिनांक	कार्यक्रम
१)	०३/०८/२०२१	कोरोना काळातील आहार विहार (Online) (डॉ. विकास कठाणे यांचे मार्गदर्शन)
२)	०५/०८/२०२१	वृक्ष दत्तक योजना (Online) (डॉ. व्ही. व्ही. अपराध)
३)	१२/०८/२०२१	स्वच्छता संदेश (Online) (डॉ. डी. जी. बोर्डे)
४)	१६/०८/२०२१	साथीचे आजार आणि संरक्षण (Online) (डॉ. एस. एम. बुवा यांचे मार्गदर्शन)
५)	२२/०८/२०२१	स्वच्छता जनजागृती (डॉ.एस.एम.बुवा यांचे मार्गदर्शन)
६)	२६/०८/२०२१	कोरोना व रोगप्रतिबंधक शक्ती (डॉ. जी.एस.मर्गज) (Online)
७)	२८/०८/२०२१	महिला समानता गटचर्चा
८)	२५/०९/२०२१	कन्या बचाव (सेफ्टी विथ डॉक्टर) (Online)
९)	०२/१०/२०२१	गांधी जयंती (नशामुक्ती अभियान) डॉ.यु.सी.पाटील यांचे मार्गदर्शन
१०)	१५/१०/२०२१	वाचन प्रेरणा दिन (प्रा. आर.बी. शिंदे)
११)	२१/११/२०२१	माझी वसुंधरा अभियान अंतर्गत चित्रकला स्पर्धा
१२)	२२/११/२०२१	माझी वसुंधरा अभियान अंतर्गत निबंध स्पर्धा
१३)	२३/११/२०२१	माझी वसुंधरा अभियान अंतर्गत पर्यावरण अंतर्गत रांगोळी स्पर्धा
१४)	२४/११/२०२१	माझी वसुंधरा अभियान अंतर्गत पथनाट्य- पर्यावरण
१५)	२५/११/२०२१	Fit India मार्गदर्शन
१६)	०२/१२/२०२१	स्वच्छता रॅली - सावंतवाडी शहर
१७)	०३/०१/२०२२	सावित्रीबाई फुले जयंती (डॉ. पी.जी.नाईक)
१८)	०५/०१/२०२२	शेतकरी मेळावा (मळगाव)
१९)	१२/०१/२०२२	स्वामी विवेकानंद जयंती-प्रा. आर. बी. शिंदे यांचे मार्गदर्शन
२०)	१९/०२/२०२२	शिवजयंती (डॉ. डी. जी. बोर्डे)
२१)	२४/०२/२०२२	रांगोळी स्पर्धा
२२)	२६/०२/२०२२	देशभक्तीपर गीते
२३)	०२/०३/२०२२	खाद्य महोत्सवात सहभाग
२४)	०८/०३/२०२२	महिला दिन (प्रा. एन. डी. धुरी यांचे मार्गदर्शन)
२५)	२१/०३/२०२२	महाविद्यालय परिसर स्वच्छता
२६)	२२/०३/२०२२	मोती तलाव स्वच्छता
२७)	१६/०३/२०२२	डॉ विकास कठाणे यांचे योग्य व आरोग्यविषयी मार्गदर्शन

कार्यक्रम अधिकारी : १) प्रा. डॉ. डी. जी. बोर्डे २) प्रा. डॉ. यु. सी. पाटील ३) प्रा. सौ. एस. जे. जाधव

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय राष्ट्रीय सेवा योजना +२ स्तर

वार्षिक अहवाल

(कार्यक्रम अधिकारी श्री. आर. एम. सावंत, सौ. के. पी. लोबो)

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या २०२१-२२ या शैक्षणिक वर्षात इ. ११ वी - ५० विद्यार्थी आणि इयत्ता १२ वी - ५० विद्यार्थी अशा एकूण १०० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली.

या शैक्षणिक वर्षात खालील कार्यक्रम घेण्यात आले.

१)	दि. २१ जून	आंतरराष्ट्रीय योगा दिन साजरा केला
२)	दि. ४ जुलै	पुण्यश्लोक बापूसाहेब महाराज पुण्यतिथी कार्यक्रम संपन्न झाला.
३)	दि. १८ जुलै	राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले पुण्यतिथी कार्यक्रम संपन्न झाला.
४)	दि. २८ जुलै	गाव विलवडे व माडखोल येथील पूरग्रस्तांना मदत करण्यात आली.
५)	दि. १३ ऑगस्ट	संस्थापन दिन साजरा करण्यात आला.
६)	दि. १५ ऑगस्ट	स्वातंत्र्य दिन साजरा करण्यात आला.
७)	दि. १६ सप्टेंबर	लोह गोळ्यांचे वाटप
८)	दि. २४ सप्टेंबर	एन.एस. एस. दिन साजरा केला.
९)	दि. २ ऑक्टोबर	महात्मा गांधी जयंती साजरी केली.
१०)	दि. २६ नोव्हेंबर	संविधान दिन, प्रास्ताविका वाचन
११)	दि. २६ जानेवारी २२	प्रजासत्ताक दिन साजरा केला

राष्ट्रीय सेवा योजना यांच्या माध्यमातून कोरोना काळात विलवडे येथे गरीबांना अन्नधान्याचे वाटप करताना सिं.जि.शि.प्र.मंडळाचे विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले, सोबत युवराज्ञी श्रद्धाराजे सावंत भोंसले, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी.एल. भारमल, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे एन.एस.एस.चे कार्यक्रम अधिकारी प्रा. आर. एम. सावंत आणि विलवडे गावचे ग्रामस्थ

संविधान दिन

Skill Development Center (SDC) ANNUAL REPORT

Skill Development Center(SDC)have conducted 20 Value added/Certificate courses across all the subjects for the academic year 2021-22. The list of courses is given below.

Sr No	Name of the course	Name of Dept.	Head of Dept.	Dept. Course Co-ordinator
1	ओळख लेखन कौशल्याची	Marathi	Dr. M.P. Chougule	Mr. M.B. Barge
2	लेखन कौशल्य विकास	Hindi	Dr. D. G. Borde	Mrs. K.S. Talekar
3	Introduction to Drama	English	Mrs. Dr. P.G. Naik	Dr. B. N. Hirmani
4	Fundamentals of Agri.Economics	Economics	Mr. S. S. Patil	Mrs. N.D. Dhuri
5	Fundamentals of Soil Science	Geography	Dr. S. A. Thakur	Dr. S. M. Buva
6	Critical Thinking	Psychology	Mr. R. B. Shintre	Mr. R. B. Shintre
7	Positive Psychology for Happier Life	Psychology	Mr. R. B. Shintre	Mr. R. B. Shintre
8	Mathematics for Competitive Examinations	Mathematics	Mr. V. P. Sonalkar	Mr. V. P. Sonalkar
9	Entrepreneurship Development	Commerce	Mr. S. A. Deshmukh	Mrs. S. J. Jadhav
10	Ornamental Horticulture	Botany	Dr. U. L. Dethé	Dr. V. T. Aparadh
11	Dairy Technology	Chemistry	Mr. G. M. Shirodkar	Dr. D. B. Shinde
12	Maintenance & Repair of Home Appliances	Physics	Mr. D. N. Patil	Dr. Y. A. Chaudhari
13	Technology of Composting & Vermicomposting	Zoology	Mrs. Dr. P.P.Sawant	Dr. G. S. Margaj
14	Introduction to DTP Computer	Science	Mrs. Vibhawari Gawande	Mrs. Vibhawari Gawande
15	Be friendly with Google Classroom	IT	Mrs. Akshata Satardekar	Mrs. Akshata Satardekar
16	Enhancing Fitness	Sports	Mr. C. A. Naik	Mr. C. A. Naik
17	Gender Sensitization	WDC	Dr. Mrs. P. P. Sawant	Mrs. N. D. Dhuri
18	Microfinance	BI	Mr. S. A. Deshmukh	Mr. V. G. Barve
19	Community Development	NSS	Dr. S. M. Buva	Dr. D. B. Shinde
20	Personality Development	DLLE	Mr. M. A. Thakur	Mr. M. A. Thakur

The 1150 students were enrolled for the various courses and 1059 students ha

Dr. Y. A. Chaudhari.
Co-ordinator, SDC

Dr. D. L. Bharamal
Principal

कला व सांस्कृतिक विभाग

वार्षिक अहवाल

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ यावर्षी कला सांस्कृतिक विभागाच्यावतीने खालील
स्पर्धा व विविध कार्यक्रम राबविण्यात आले

- १) दिनांक २४/०२/२०२२ रोजी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागामध्ये रांगोळी मातीकाम मेहंदी ऑन द स्पॉट पेंटिंग यासारख्या स्पर्धा आयोजित करण्यात आल्या. या स्पर्धांचे उद्घाटन सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले यांच्या हस्ते करण्यात आले
- २) दिनांक रोजी २५/०२/२०२२ महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागामध्ये हेअरस्टाईल, नेल आर्ट मेकअप या स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले विद्यार्थ्यांनी भरभरून प्रतिसाद दिला
- ३) दिनांक २८/२/२०२२ रोजी विविध गुणदर्शन सोहळ्याचे आयोजन करण्यात आले. सदर सोहळ्याचे उद्घाटन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी खेमसावंत भोंसले यांच्या हस्ते श्रीफळ वाढवून करण्यात आले .यामध्ये विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्तपणे सहभाग नोंदवला
विद्यार्थ्यांनी पारंपरिक वेशभूषा, वाद्य वादन, एकपात्री अभिनय, सोलो डान्स, ग्रुप डान्स पोवाडा इत्यादी कार्यक्रमांनी रंगत आणली
- ४) दिनांक २/३/२०२२ रोजी मालवणी खाद्य महोत्सव २०२२ चे आयोजन करण्यात आले खाद्य महोत्सवाचे उद्घाटन युवराज्ञी श्रद्धाराजे लखमसावंत भोंसले यांच्या हस्ते करण्यात आले.या खाद्य महोत्सवामध्ये ३५ स्टॉलधारकांनी सहभाग नोंदवला.विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

- कला व सांस्कृतिक विभाग समिती -

प्रा. डॉ. डी. जी. बोर्डे, समन्वयक

सदस्य - प्रा. डॉ. एस. एम. बुवा, प्रा. एस. ए. देशमुख, प्रा. एस. जे. जाधव, प्रा. डॉ. वाय. ए. पवार,
प्रा. के. एस. तळेकर, प्रा. आर. के. शेवाळे, प्रा. एस. एस. तारी

महाविद्यालयीन महिला विकास कक्ष समिती

प्रा. सौ. नीलम धुरी, समन्वयक, महिला विकास कक्ष समिती
सदस्य : प्रा. डॉ. सौ. प्रतिक्षा सावंत, प्रा. डॉ. सौ. प्रगती नाईक, प्रा. सौ. सुनयना जाधव, प्रा. सौ. कविता तळेकर

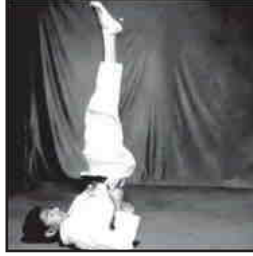
महाविद्यालयीन महिला विकास कक्षाच्या वतीने चालू शैक्षणिक वर्षामध्ये विद्यार्थीनींसाठी विविध मार्गदर्शनपर व्याख्याने, ऑनलाईन राज्यस्तरीय वेबिनार व प्रशिक्षण कार्यशाळा आयोजित केल्या.

अ.नं.	दिनांक	वेबिनार/कार्यशाळा	तज्ञ मार्गदर्शक	विषय	सहभागी विद्यार्थीनी
१.	६ सप्टेंबर ते ८ सप्टेंबर २०२२	कराटे प्रशिक्षण कार्यशाळा	श्री. दिनेश बाबू जाधव	ऑनलाईन कराटे प्रात्यक्षिके	४०६
२.	२४ डिसेंबर २०२१	ब्युटी पार्लर	सौ. स्नेहल नंदकिशोर धुरी	ब्युटीपार्लर प्रात्यक्षिक	३९९
३.	३ जानेवारी २०२२	सावित्रीबाई फुले जयंती दिन	अॅड. अश्विनी लेले	स्त्रीपुरुष समानता	५०
४.	८ मार्च २०२२	जागतिक महिला दिन व्याख्यान	अॅड. भाग्यश्री भोसले	महिलांचे हक्क व व संरक्षणविषयक कायदे	२०५
५.	२३ मार्च २०२२	कला (आर्ट) प्रात्यक्षिक कार्यशाळा	कु. श्वेतांबरा सावंत	कला (आर्ट) प्रात्यक्षिक	३६५

महाविद्यालयीन महिला विकास कक्षाच्यावतीने आयोजित
केलेल्या राष्ट्रीय प्रशिक्षण कार्यशाळांमध्ये प्रशिक्षण देताना तज्ञ मार्गदर्शक

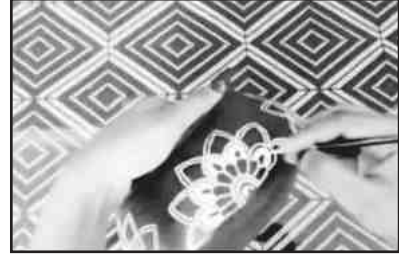
कराटे प्रशिक्षक
श्री. दिनेश जाधव

योगासने
कु. प्रतीक्षा गावडे

कला (आर्ट) प्रशिक्षण
कु. श्वेतांबरी सावंत

ब्युटीपार्लर प्रशिक्षण
सौ. स्नेहल धुरी

प्रमुख वक्त्या अॅड. भाग्यश्री भोसले

**जागतिक महिला
दिनानिमित्त
मार्गदर्शन करताना**

सिं.जि. शि. प्र. मंडळाच्या कार्याध्यक्षा
श्रीमंत राणीसाहेब
ह. हा. सौ. शुभदादेवी खेम सावंत भोंसले

PLACEMENT CELL ANNUAL REPORT

The Placement Cell of our college that aims at providing quality career opportunities to the students. The cell establishes a link between the students and the recruiters, enabling recruiters to recruit the best and brightest of the students that the College has to offer.

Owing to the coronavirus pandemic this year, the cell was compelled to conduct all its activities online. However, this transition to a virtual platform didn't impair the ability of the cell to facilitate the students with jobs and career opportunities of their choice.

The Cell conducts the following activities every year:

- 1.Placements for Final Year Students
- 2.Internship Placements

Lockdown Recruitment/Placement Drive

This year, given the unprecedented circumstances at the beginning of the academic year, the cell attempted to have a lockdown placement drive and worked rigorously to provide quality internship opportunities to the aspirants so that they could make best use of their spare time and leverage and enhance their skills during the lockdown. The Placement cell members reached out to companies and could garner maximum engagement, thus making the drive a success.

The following companies/organizations conducted their respective online/offline recruitment drives as possible for the Placement 2021-22. A good number of students were selected by the end of each process.

S. No.	Date	Department	Company/organization	Recruiter officer	Contact	No. of students interviewed	No. of students selected at end
01.	30/1/2022	Chemistry	Ganesha personal care products Pvt. Ltd. MIDC, Kudal	V.G. Barve, A.M. HR and Admin	9975442212	09	02
02.	10/10/2021	Computer Science	Excellerate, Pune. (International Company) software development company Hq- U.S.	Nilesh Kadale HR	8459780603	15	02
03.	04/04/2021	Information Technology	Mobilestyx Consulting & Solutions Thane Mumbai	Aparna Khedwal HR	7738905199	15	02
04.	10/02/2022	Commerce	ICICI Bank recruitment drive	Mamata Tandel (Placement officer) Prajakta Sawant and Prashant Kothawale (Placement coordinator)	9773415515	101	10

Glimps:

To conclude, all the activities of the Cell are carried out tirelessly by the Coordinators of Placement Cell, under the supervision of Head of respective departments and, with guidance of Principal Dr. D.L. Bharmal.

Dr. Udaysinha C. Patil

Mr. S. A. Deshmukh

Coordinator
Placement cell

विद्यार्थी सहाय्यक निधी अहवाल

वार्षिक अहवाल

महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी सहाय्यक निधीमधून हुशार व होतकरू विद्यार्थ्यांना पुस्तके व आर्थिक स्वरूपात मदत केली जाते. त्यासाठी विद्यार्थ्यांकडून माननीय प्राचार्य यांच्या नावे विहित नमुन्यात अर्ज मागविण्यात आले होते.

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये विविध वर्गांतील एकूण ८६ विद्यार्थ्यांचे अर्ज प्राप्त झाले होते.

सदर विद्यार्थ्यांच्या समितीकडून मुलाखती घेण्यात आल्या. त्यांची आर्थिक व कौटुंबिक परिस्थिती लक्षात घेऊन, त्यातील ६५ विद्यार्थ्यांना प्रत्येकी रुपये ५००- / (एकूण रु. ३२,५००/-) आर्थिक मदत करण्यात आली.

सदर आर्थिक सहाय्यक निधीतुन विद्यार्थ्यांना त्यांचे परीक्षा शुल्क भरण्यासाठी, एस. टी. पास काढण्यासाठी, प्रयोगवह्या खरेदी करण्यासाठी आर्थिक सहाय्य करण्यात आले. वर्षभरात समितीच्या तीन सभा झाल्या.

डॉ. पी. पी. सावंत

समन्वयक, विद्यार्थी सहाय्यक निधी

खेमराजीय

२०२१-२२

सिंधुदुर्ग जिल्हा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे
श्री पंचम खेमराज महाविद्यालय, सावंतवाडी
राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय, सावंतवाडी

खेमराजीय

सन २०२१-२२

गुणवंत विद्यार्थ्यांचे व विशेष प्राविण्य
मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांचे
हार्दिक अभिनंदन!

अभिर्नूतन
कनिष्ठ महाविद्यालय
बारावी विज्ञान

२०२०-२१

विशेष प्राविण्यप्राप्त विद्यार्थी

झोरे ईशा गंगाराम

हरमलकर प्रद्युम्न दिपचंद्र

मांजरेकर प्रियांशु अनंत

परब कोयल चिंतामणी

पाडवेकर अल्फीया हुसेन

पाटील अंजली धोंडीराम

परब हेमांगी कृष्णा

धाऊसकर अनुज ज्ञानेश्वर

बांदेकर अर्पित धोंडू

बांदेकर अथर्व अमित

दळवी सिद्धीराज गुणाजी

गवस सिद्धी श्यामसुंदर

शिरसाट अदिती प्रविण

सावंत पद्मजा शैलेश

महाजन वेदांती दत्तप्रसाद

लिंगवत वेदांती विष्णुदास

परब विनित महेंद्र

शेख सुहेल रमजान

झोरे प्रशांत भैरु

देसाई अक्षय महादेव

सावंत अभिषेक अनिल

घावरे शिवम नामदेव

गुरव रेशमा राधाकृष्ण

परब सानिका सोमा

राऊळ चिन्मय विलास

सुराणा चिराग देवराज

सावंत साईराज चंद्रकांत

अंगसाळी दिशा अजित

कुडाळकर ईशा विनायक

देसाई अदिती प्रेमानंद

जंगले दिव्या जनार्दन

सावंत प्रियंका संदिप

नाईक निरज शाम

सावंत तेजस सुभाष

बेग महेक अजमेलहुसेन

धर्णे अंकिता रघुनाथ

नाईक शर्लि उदय

तुळसकर माही शेखर

फडते सुशिमता किशोर

जाधव कुणाल विनायक

सावंत सानिका सावकार

वाटवे तन्वी यशवंत

लिंबोरे पूजा भिमराव

फुन्दे स्वप्नील बापूसाहेब

मोरजकर प्रणाली प्रविण

कालेलकर प्रथमेश अनिल

खोबरेकर मिताली प्रशांत

मडगावकर प्रथमेश रविंद्र

नाईक ओमकार रविंद्र

कशाळीकर वेदांत मकरंद

परेरा प्रिन्स कस्टडिओ

शेटकर प्रियंका अजित

सावंत सर्वेश उत्तम

पास्ते साक्षी बाळकृष्ण

गवस साक्षी राघोबा

सावंत केतकी सोमा

देसाई प्रथमेश राजेंद्र

गवस अदिती विष्णू

मराठे सुदर्शन श्रीनिवास

गावडे अनुज विनायक

चव्हाण कौमुदी अशोककुमार

गावडे खुशी लक्ष्मण

प्रभू कौस्तुभ रविंद्र

देसाई श्रुती सखाराम

सावंत ऋतुराज प्रदीप

डिसोजा केविन अलवर्ट

कुंभार आयुष अरुण

अभिर्नंदन

बारावी वाणिज्य
विशेष प्राविण्यप्राप्त विद्यार्थी

२०२०-२१

म्हापसेकर प्रणवी मनोज

शिरोडकर सिद्धी दिपक

शहा फरहान सजाद

रेडकर स्वरांगी पांडुरंग

गोवेकर आदिती श्रीप्रसाद

डिसोजा शेरल पिटर

वर्मा श्वेता विरेंद्रकुमार

शेख टाफरिन फकीर

धुरी निधी महेश

शेख मुहिस्तान आसिफ

नाईक सुप्रिया संतोष

मुल्ला मुस्कान अब्दुलमाजिद

कुसगावकर रिद्धी श्रीराम

पालव गौरवी उत्तम

महाजन सुधांशु विजयानंद

सावंत दिव्यम् सुरज

शेख सुजान इम्तियाज

माटेकर रोहित मनोज

बारावी कला
विशेष प्राविण्यप्राप्त विद्यार्थी

२०२०-२१

देसाई समीर गणपत

सावंत प्रियंका मिलिंद

सोनुर्लेकर प्रसन्ना प्रदिप

कोकरे रेशमा श्रीकांत

वरीष्ठ महाविद्यालय - पदवी विभाग

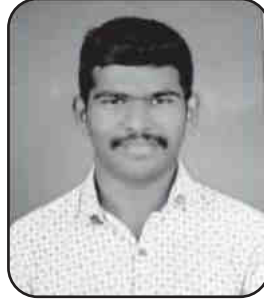
अभिर्नंदन

तृतीय वर्ष कला
मराठी विभाग

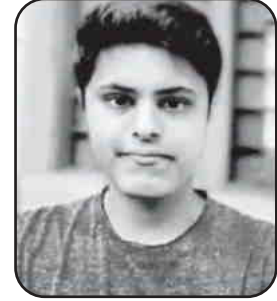
प्रथम तीन क्रमांकांचे मानकरी

कांबळे प्रतिक्षा मुकुंद
प्रथम क्रमांक

तळवणेकर लक्ष्मण मंगेश
द्वितीय क्रमांक

मठकर ओंकार दिगांबर
तृतीय क्रमांक

हिंदी विभाग

प्रथम तीन क्रमांकांचे मानकरी

पटेल किर्ती देवेंद्र
प्रथम क्रमांक
(93%)

पटेल केतन देवेंद्र
द्वितीय क्रमांक
(88.50%)

गोळवलकर अक्षता आनंद
तृतीय क्रमांक
(87.33%)

अभिर्नंदन

२०२०-२१

इंग्रजी विभाग

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

कांबळे प्रतिक्षा रतेश
(94.16%)
प्रथम क्रमांक

सुर्वे गायत्री श्रीपतराव
(92.33%)
द्वितीय क्रमांक

कदम आकाश संदीप
(90.50%)
तृतीय क्रमांक

अर्थशास्त्र विभाग

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

गावडे अश्विनी अशोक
(54.25%)

एकाणेकर भाग्यश्री बसवंत
(52.72%)

दळवी रतन पांडुरंग
(52.50%)

भूगोल विभाग

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

अश्विनी राजन नाईक
(91%)

प्रतिज्ञा सुदन धुरी
(89.66%)

सयानी सदानंद पायनाईक
(86.33%)

अभिर्निर्दण

२०२०-२१

मानसशास्त्र विभाग प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

अश्विनी धुरी
प्रथम क्रमांक

शकुंतला चौगुले
द्वितीय क्रमांक

गणेश गावडे
तृतीय क्रमांक

तृतीय वर्ष वाणिज्य प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

राणे सृष्टी काशिनाथ
प्रथम क्रमांक

बेग उज्मा रफिक
द्वितीय क्रमांक

पुळसकर हर्षदा भालचंद्र
तृतीय क्रमांक

तृतीय वर्ष बँकींग अँड इन्शुरन्स प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

सुमेधा कृष्णा परब
प्रथम क्रमांक

उषा विश्राम पोखरे
द्वितीय क्रमांक

जसिंता कैतान आल्मेडा
तृतीय क्रमांक

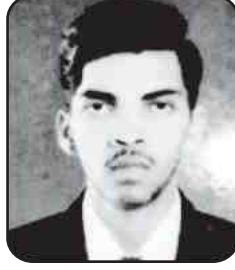
अभिर्नंदन

२०२०-२१

तृतीय वर्ष शास्त्र भौतिकशास्त्र विभाग प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

केरकर श्रुतिका राजेश
प्रथम क्रमांक
(85.62%)

राणे निनाद किशोर
द्वितीय क्रमांक
(82%)

नेमळेकर सुमित अशोकर
तृतीय क्रमांक
(81%)

रसायनशास्त्र विभाग प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

गाडेकर समर्थ
प्रथम क्रमांक
(86.50%)

चव्हाण प्रसाद
द्वितीय क्रमांक
(83.62%)

नदाफ समरीन
तृतीय क्रमांक
(83.25%)

सुतारी सेलेना
द्वितीय क्रमांक
(83.25%)

वनस्पती शास्त्र विभाग प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

कुंभार स्नेहा उत्तम
(98%)

देसाई नेहल संजय
(96.75%)

परब पवित्रा अरुण
(96.13%)

अभिर्नादन

२०२०-२१

प्राणीशास्त्र विभाग

प्रथम श्रेणीचे मानकरी

सबा इब्राहीम नाईक
प्रथम क्रमांक
(96.25%)

सबा सादीक शेख
द्वितीय क्रमांक
(93.12%)

सिद्धी राघोबा गाड
तृतीय क्रमांक
(90.25%)

कॉम्प्युटर सायन्स विभाग

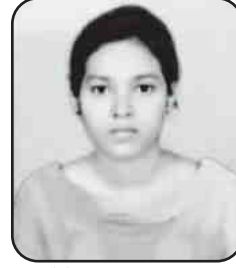
प्रथम श्रेणीचे मानकरी

सडवेलकर हर्षराज गणेश
प्रथम क्रमांक
(78.40%)

कुंभार कृष्णा विलास
प्रथम क्रमांक
(78.40%)

लिंबोरे दिव्या भिमराव
द्वितीय क्रमांक
(76.32%)

तेजम वासुदेव अनिल
तृतीय क्रमांक
(75.61%)

आय. टी. विभाग

प्रथम श्रेणीचे मानकरी

तेजस दत्तात्रय बांदेकर
प्रथम क्रमांक
(80.58%)

आकाश प्रकाश रेडकर
द्वितीय क्रमांक
(79.01%)

वृषाली दशरथ मामले
प्रथम क्रमांक
(78.45%)

अभिर्निर्दल

२०२०-२१

वरीष्ठ महाविद्यालय, पदव्युत्तर विभाग

एम. ए. हिंदी

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

राजपुरोहीत ममता प्रवीण
प्रथम क्रमांक

कानविंदे जुई प्रशांत
द्वितीय क्रमांक

मातोंडकर प्रियांका महेंद्र
तृतीय क्रमांक

एम. ए. - इंग्रजी

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

सावंत संयोगिता संजय
(A+ Grade)
71.33 %

चंद्रकला प्रकाश परब
(A+ Grade)
71%

नावेकर दिक्षा सूर्यकांत
(A+ Grade)
69.33 %

एम. ए. - अर्थशास्त्र

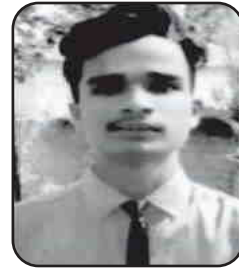
प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

साबळे गायत्री सुरज
O Grade
(85.5%)

वेंगुर्लेकर दिनेश परशुराम
O Grade
(85.1%)

वेंगुर्लेकर कुणाल बाबणी
O Grade
(84.0%)

अभिर्नंदन

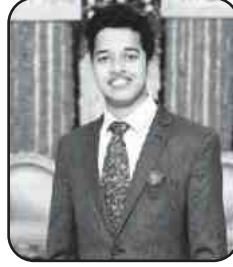
एम. कॉम.

२०२०-२१

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

सावंत सोमेश्वर विड्डल
प्रथम क्रमांक
(O Grade)

प्रभुझांट्ये वैभव प्रसाद
द्वितीय क्रमांक
(O Grade)

प्रभुझांट्ये अनंत प्रसाद
तृतीय क्रमांक
(A+ Grade)

एम्. एस्सी.

रसायनशास्त्र

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

तेली अक्षय अंकुश
प्रथम क्रमांक
(O Grade)

शिरोडकर कमलेश
द्वितीय क्रमांक
(O Grade)

कुबल शुभम
तृतीय क्रमांक
(A+ Grade)

वनस्पती शास्त्र

प्रथम तीन क्रमांकाचे मानकरी

कांबळे दर्शन पांडुरंग
(92.29%)

सावंत गौरी संतोष
(89.75%)

नेवगी रेणुका दिलीप
(89.67%)

अभिर्नंदन

२०२०-२१

प्राणीशास्त्र (एन्टोमॉलॉजी)

आरती दिलीप भारमल
प्रथम क्रमांक
(97.33%)

रोहिणी रघुनाथ नाईक
द्वितीय क्रमांक
(96%)

सोनम भिवा सुतार
तृतीय क्रमांक
(95.83%)

प्राणीशास्त्र (ओशोनाग्राफी)

शिवानी माने
प्रथम क्रमांक

सोनाली पाटयेकर
द्वितीय क्रमांक

रफेल डेसा
तृतीय क्रमांक

लेख विभाग
मराठी

ओले मुळ खडकाचे अंग भेदी ।
अभ्यासासी संगे सर्व कार्यसिद्धी

- जगद्गुरू संतश्रेष्ठ तुकाराम

अर्थतज्ज्ञ : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

*****

अर्थशास्त्रातील उच्च शिक्षणासाठी १९१३ मध्ये भीमराव आंबेडकर अमेरिकेतील कोलंबिया विद्यापिठात गेले. 'इस्ट इंडिया कंपनीचे प्रशासन आणि वित्तीय व्यवस्था' या प्रबंधाने त्यांना एम.ए पदवी मिळाली. या प्रबंधात त्यांनी कंपनीच्या काळातील जमीन महसूल, तो जमा करण्यासाठी तयार केलेली 'जमिनदारी' व रयतदारी पद्धत मिलावरील कर, कस्टम ड्युटी व स्टॅंप ड्युटी, इत्यादींचा तर्कशुद्ध विचार केला आहे. चकित करणारी गोष्ट म्हणजे त्या काळात भारताचा राज्यकारभार कंपनीकडून ब्रिटीश सरकारकडे जाईपर्यंत ६६ वर्षांमध्ये कंपनीने जमा केलेला एकूण महसूल आणि केलेल्या खर्चाची वर्षवार आकडेवारी त्यात दिली आहे.

अर्थात, कंपनीचे संपूर्ण वित्तीय धोरण हे भारताला लुबाडणारे, आर्थिक शोषण करणारे होते हे सांगून बाबासाहेबांनी कंपनीच्या धोरणाचे बाभाडे काढले.

नंतर पीएचडीसाठी " National Dividend : A Historical and Analytical Study " हा विषय निवडला आणि कोलंबिया विद्यापिठाला सादर केला. तो 'ब्रिटीश काळातील प्रांतिक वित्तीय व्यवस्थेचा विकास' या शीर्षकाखाली प्रसिध्द केला व त्यांना पीएचडी प्रदान करण्यात आली. या प्रबंधात त्यांनी १८३३ ते १९२०-२१ पर्यंतचा म्हणजे ६७-६८ वर्षांचा कालखंड घेतला. आजवर कोणत्याही भारतीय अर्थशास्त्रज्ञाने भारताच्या वित्तीय व्यवस्थेचा अभ्यास करण्यासाठी एवढा मोठा कालखंड निवडलेला नाही. या काळात केंद्र सरकार आणि प्रांतिक सरकारे यांचे वित्तीय संबंध कसे बदलले. त्यामुळे देशाच्या वित्तीय व्यवस्थेत मूलगामी बदल कसे झाले. केंद्र व प्रांतिक सरकारे यांच्यावरील कर उत्पन्नाचे वाटप करण्याची व्यवस्था कशी बदलत गेली. अर्थसंकल्पाचे स्वरूप कसे बदलले. इ. मूलगामी संशोधन आहे. या प्रबंधात ज्यांना 'प्रांत' असे संबोधले आहे. त्यात मद्रास, मुंबई, बंगाल, संयुक्त प्रदेश, पंजाब, बर्मा, बिहार आणि ओरिसा, मध्य भारत आणि आसाम यांचा समावेश होता प्रत्येकाच्या समस्या भिन्न होत्या.

या प्रबंधाचा सारांश असा की प्रांतिक सरकारांच्या जबाबदाऱ्या घ्यानात घेऊन करांच्या रूपाने जमा होणाऱ्या उत्पन्नाचे न्याय्य वाटप केंद्र व प्रांतांमध्ये व्हावे. केंद्राच्या जबाबदाऱ्या अधिक आहेत. हे प्रांतांनी घ्यानात ठेवावे. परंतु राज्यांना त्यांच्या जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक तो पैसा पुरवण्याची जबाबदारी केंद्राची आहे. ही तारेवरची समस्या आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे हे विचार घ्यानात घेतले की राज्यघटनेच्या बाराव्या विभागात २६४ ते ३०० या कलमान्वये वित्त आयोग स्थापन करण्यामागील दृष्टी कळते. केंद्रे राज्ये यांच्यात वित्तीय निधीचे वाटप करण्याची व प्रत्येक पाच वर्षांनी त्याचा आढावा घेण्याची ही घटनात्मक

तरतुद झाली.

बाबासाहेब आंबेडकरांच्या म्हणण्यानुसार समाजात व्यापाराचे महत्व अनन्य असते अर्थात, तिथे किंमतीचा व त्यामुळे पैशाचा संबंध आलाच. परंतु वस्तुंच्या किंमती अशा देशांतर्गत असतात. तशा त्या आंतरराष्ट्रीय पातळीवर ठरतात. या ठिकाणी दोन देशातील चलनांच्या विनिमय दरांचा संबंध येतो. या पार्श्वभूमीवर डॉ. आंबेडकरांनी भारताच्या 'रूपया' या चलनाच्या समस्येवर संशोधन करायचे ठरवले. त्यांच्या या प्रबंधाचे शीर्षक आहे. 'रूपयाची समस्या : तिचा उगम आणि उपाय.'

जागतिक व्यापाराचा विचार करता विविध देशांमधील चलनांच्या तौलनिक क्रयशक्तीचा विचार महत्वाचा ठरतो. हाच विनिमय दर एक डॉलर ५० रूपये असल्यास अमेरिकेला एका डॉलरमध्ये भारतातील ५० रूपये किंमतीचा माल विकत घेता येईल. कारण रूपयाच्या तुलनेत डॉलरची किंमत वाढली. त्यामुळे भारताची अमेरिकेला निर्यात स्वस्त होईल चलनांच्या अशा विविध विनिमय दरांचे मानक महत्वाचे असते. उदा. 'सुवर्ण मानक', 'सुवर्ण विनिमय मानक' नोटांच्या स्वरूपातील मानक अशा सर्व मानकांना अभ्यास बाबासाहेबांनी केला. महान अर्थशास्त्रज्ञ लॉर्ड केन्स हे सुविमा चे पुरस्कर्ते होते. तर डॉ. आंबेडकर 'सुमां' चे आग्रही होते. दोन्हीतील

फरक असा की, 'सुमा मध्ये सुवर्णनाणी चलन म्हणून वापरली जातात व चलनी नोटा सोन्यात बदलता येतात. त्याउलट 'सुविमा' मध्ये फक्त चलनी नोटांचा वापर होतो आणि एका निश्चित केलेल्या दराने चलनी नोटा सोन्यात बदलता येतात.

देशांतर्गत वस्तुंच्या किंमतीमध्ये मोठे चढ उतार न होऊ देणे म्हणजे त्या अधिकाधिक 'स्थिर' ठेवून महागाई न होऊ देणे. ही डॉ. आंबेडकरांच्या 'सुमा' च्या पुरस्काराची प्रमुख भूमिका होती महागाईत कष्टकरी, गरीब जनता भरडली जाण्यास त्यांचा विरोध

होता. तसेच महागाईमुळे राष्ट्रीय उत्पन्नाचे अधिक विषम वाटप होऊन श्रीमंत अधिक श्रीमंत तर गरीब अधिक गरीब होतात. सोन्याचा साठा नियंत्रित असल्याने तेच 'मानक' केल्यास रूपयांचे मूल्य तुलनेने स्थिर राहिल. असा त्यांचा युक्तिवाद होता.

'केंद्र राज्ये वित्तीय संबंध आणि रूपयाची समस्या या दोन महत्वाच्या राष्ट्रीय आर्थिक प्रश्नांवर मुलभूत संशोधन करून डॉ. आंबेडकर हे जगातील नामांकित अर्थशास्त्रज्ञ ठरले.

- साक्षी देवू मसुरकर
११ वी कॉमर्स

शेतीचे बदलते स्वरूप

सध्या देशात गो हत्या बंदीच्या कायद्यावर जोरदार चर्चा सुरू आहे. या कायद्यावर पाठींबा देणारांत दोन वर्ग आहेत. एक वर्ग हा गाथीला देव मानणारा आहे. गाईच्या पोटात ३३ कोटी देव असल्यामुळे तिची हत्या करू नये अशी या लोकांची भावना आहे. कायद्याचे समर्थन करणारा दुसरा एक वर्ग हा गाईला उपयुक्त पशू मानणारा आहे. आपला देश शेतीप्रधान असल्याने शेतीतल्या कामाला बैल

लागतात. आणि त्या बैलांना जन्म देणारी गाय आपल्या अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे. म्हणून तिची तसेच बैलांची हत्या करू नये असे हा वर्ग मानतो. या लोकांना आपले तर्कशास्त्र बरोबर आहे असे वाटते. कारण आपला देश कृषीप्रधान आहे हे आपण एक त्रिकालबाधित सत्य म्हणून स्वीकारलेले असते. जणू काय या विधानाला प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवही हरकत घेऊ शकणार एवढे हे विधान सत्य आहे. पण आपण किती दिवस असे वाक्यप्रचार पोपटपंची केल्याप्रमाणे बोलत राहणार आहोत ?

ज्या काळात आपल्या देशातले ८० टक्के लोक शेतीवर गुजराण करीत होते आणि देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नातही शेतीचा ६० टक्क्यांपेक्षा

अधिक वाटा होता. तेव्हा आपण देशाला शेती प्रधान मानायला हरकत नव्हती. आता ती स्थिती राहिलेली नाही. देशातले ५० टक्केच लोक आता शेती करतात आणि देशाच्या सकल घरेलू उत्पन्नात शेती उत्पन्नाचा वाटा आता केवळ १३ टक्के उरला आहे. स्थिती अशी बदलली असूनही आपण देशाला अजून कृषीप्रधानच म्हणत असू तर त्याचा अर्थ आपण होणाऱ्या बदलांची दखल घेत नाही असा होईल.

शेतीवर नेहमीच बोलणारे आणि आता भूमी संपादन कायद्याला विरोध करणारे अनेक थोर थोर लोक या बदललेल्या स्थितीवर एक चकार शब्दही बोलत नाहीत अशी काही वस्तुस्थिती समोर आली आणि ती लोकांना समजली तर आपल्या साऱ्या आंदोलनाचा पायाच खचेल अशी काही तरी भीती त्यांना वाटत असावी. त्यांना काहीही वाटत असले तरीही वस्तुस्थिती काही बदलत नाही व येत्या दहा पाच वर्षात तर ही स्थिती अजून बदलणार आहे. बैल हा शेतीला आवश्यक असलेला प्राणी आहे आणि प्रत्येक शेतकऱ्याकडे बैल असतातच असाही एक समज आहे. आपल्या देशातल्या अनेक तज्ज्ञांची सारी तत्त्व चर्चाही याच एका गृहिताभोवती फिरत असते.

पण जरा डोळे उघडून बघायला आणि कान उघडे ठेवून ऐकायलाही पाहिजे.

माजी केन्द्रीय कृषि मंत्री अण्णासाहेब शिंदे यांनी फार पूर्वी शेतकऱ्याला बैल सांभाळण्याचा भार सहन होतो का याचे वस्तुनिष्ठ विश्लेषण करणारी पुस्तिका प्रकाशित केली होती. त्या काळात त्यांनी शेतीचे तुकडे पडत चालल्यामुळे जमीन धारणा कशी कमी कमी होत आहे याचे विवरण केले होते.

आज ग्रामीण भागात शेती हा प्रमुख व्यवसाय असला आणि ग्रामीण जनता प्रामुख्याने शेती आणि अनुषंगिक उद्योगावर आपली उपजीविका साधत असली तरीही हळूहळू हा भार कमी होत आहे आणि बिगर शेती व्यवसायांवर आपली उपजीविका साधणाऱ्यांचे ग्रामीण भारतातले प्रमाण वाढत आहे. शेतीकडून अन्य उद्योगाकडे लोकसंख्या वळायला लागली आहे.

शेतातील कामे यंत्रांकडून करून घेण्याची प्रवृत्ती वाढत आहे. गेल्या पाव शतकात यात मोठा बदल झाला आहे. २५ वर्षांपूर्वी जी कामे बैलाकडून करून घेतली जात होती. त्यातली ९५ टक्के कामे आता यंत्रे करित आहेत. 'मोट' नावाची गोष्ट तर आता पुराण वस्तू संग्रहालयातच पहावी लागेल. शेतात नांगरणी करायची म्हटल्यावर फार काही करावे लागत असे पण आता हे काम पूर्णपणे ट्रॅक्टरकडे सोपवले गेले आहे. शेती परवडायची असेल तर हे होणे आवश्यकच आहे कारण बैलही परवडत नाहीत आणि माणसेही परवडत नाहीत अशी शेतकऱ्यांची अवस्था झालेली आहे. शेतीच्या जुन्या कल्पना टाकावू बनत आहेत. अशा वेळीही आपण आपला देश कृषीप्रधान आहे बोलतो. देशाचे आर्थिक नियोजन करण्यासाठी नेहमीच वस्तुनिष्ठ माहिती समोर असली पाहिजे पण तसे न करता आपण जुन्याच संकल्पना वापरत असू तर आपले नियोजन चुकण्याची शक्यता आहे.

- धनश्री अशोक भारती
११ वी विज्ञान

रोज वाटे या मनी

रोज वाटे या मनी दूर फिरूनी यावे
कोणी नसावे सोबत एकांतात जगावे..

रोज वाटे या मनी मनसोक्त उडावे
पक्षांसारखे पंख लावून उंच भारी घ्यावे..

रोज वाटे या मनी झाडासारखे बहरावे
सर्वांना मदतीचा हात देत ताठ मानेने जगावे..

रोज वाटे या मनी फुलपाखरासारखे असावे
नकळत आयुष्यात येऊन अलगद रंग भरावे..

रोज वाटे या मनी चांदण्यांसारखे व्हावे
लुकलुकणाऱ्या चांदण्यात शांत पडून रहावे..

रोज वाटे या मनी नदीसारखे व्हावे
एकसंथ वाहत सर्वांना सुख वाटावे..

रोज वाटे या मनी इंद्रधनुष्य व्हावे
समरंगी साड्यांना लपेटून उंच झोका घ्यावे..

रोज वाटे या मनी परीसारखे व्हावे
लोकांच रडणं घालवून हसरे क्षण त्यांना द्यावे..

रोज वाटे या मनी हसतमुख जगावे
सगळे रडवे क्षण घालवून आनंद लुटावे..

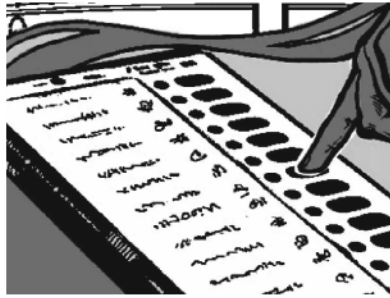
रोज वाटे या मनी फक्त एकाकी रहावे
ना चिंता, ना प्रश्न, मनासारखे जगून घ्यावे....

- समृद्धी नाईक
T.Y. B.B.L.

मी मताधिकार बजावणार कारण...

*****

भारतीय असल्याने भारतीय राज्यघटनेने १८ वर्षावरील प्रत्येक व्यक्तीला मतदानाचा अधिकार दिला आहे. आता प्रश्न असा आहे की मतदान का? आपल्या देशातील चाळीस टक्के लोकांना वाटत की अहो. मतदानाच्या दिवशी सुट्टी असेल तर सुट्टीच्या दिवशी आनंद घ्यावा! आमचं एक मत नसलं तर काय फरक पडणार आहे? किंवा मतदान केल्यास काय बदल होणार आहे.

मित्रांनो, आज आपल्या भारतात सरासरी फक्त ५०% ते ६०% मतदान होते. यामध्ये लहान मोठे राजकीय पक्ष आणि अपक्ष उमेदवारांमध्ये मतांची विभागणी होते. ज्याला १०% २०% मते मिळाली. तो जिंकतो, म्हणून आजचे नेते हे १०% २०% लोकांना आपल्या प्रभावाने दारू पिऊन, पैसे वाटून मतदान करून घेतात आणि निवडणूक जिंकतात, त्यामुळे असे येतात जे पूर्णतः तयार आहेत त्यांना निवडून घ्यायला.

मला असे वाटते की, भ्रष्ट आणि ज्यांचा निवडणूक जिंकण्यामागचा एकमेव उद्देश हा सत्ता मिळवणे आणि पैसा कमावणे हा असतो व निवडणूक जिंकल्यानंतर पुढची ५ वर्षे देशाच्या साधनसंपत्तीचा प्रचंड गैरफायदा घेतात आणि भरपूर भ्रष्टाचार करतात. आता ही सध्याची भ्रष्ट व्यवस्था बदलायची असेल, तर देशातील जनतेनेही हे समजून घेतले पाहिजे की, आज आपल्या देशात जी भ्रष्ट व्यवस्था सुरू आहे आणि सर्वत्र अराजकतेचे वातावरण आहे, तेच आपण मतदान न करण्याचे मोठे कारण आहे.

मला असे वाटते की, निवडणुकीत जर सर्व लोकांनी मतदान केले तर तेच लोक सत्तेवर येतील जे देशासाठी आणि सामान्य जनतेसाठी काम करतील. त्यामुळे आता अशा लोकांना बाहेर पडून मतदान करावे लागेल जे एकतर राजकारणापासून दूर आहेत कारण ते सध्याच्या राजकारण्यांपासून पूर्णपणे निराश झाले आहेत, आणि आता काहीही होणार नाही असे गृहीत धरून आहेत, तुम्ही, मी आणि तुमच्यासारख्या जागृत लोकांना भ्रष्ट आणि अप्रामाणिक लोक पुन्हा निवडून येऊ नयेत म्हणून त्यांना समजावून मतदान

करण्यास प्रवृत्त करावे. असा विचार करणारे बहुतेक लोक सुशिक्षित वर्गात मोडतात.

जे कमी शिकलेले आहेत, त्यांना पैसे देऊन कुठलाही पक्ष मत विकत घेतो आणि मग ज्यांना मिळायला हवी त्यांना मते मिळत नाहीत. मतदान हा आपला हक्क आहे आणि आपली जबाबदारीही आहे. प्रत्येक मत महत्वाचे आहे. गणता एकापासून सुरू होते व लाखोपर्यंत पोहोचते.

आपण घरी बसून दहा गोष्टी सांगतो की सरकारने हे केले नाही का? पण मतदान केले नाही तर कुठेतरी आपणच जबाबदार आहोत! आपल्याला नेता निवडण्यासाठी मतदान करण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही. मतदान का करावे यामागे अनेक महत्वाचे पैलू आहेत. असे मला वाटते.

सर्व प्रथम देशाप्रती आपली जबाबदारी पार पाडणे योग्य नेता निवडण्यासाठी तुमच्या अधिकाराचा वापर करा. देश चालवण्यासाठी आपल्या कराच्या रूपाने दिलेल्या पैशातूनच देशाची संपूर्ण व्यवस्था चालते हे सर्वांना माहित आहे. आपल्या पैशाचा योग्य वापर व्हावा असे वाटत असेल तर योग्य नेता निवडणे आवश्यक आहे. गेल्या काही वर्षांत आपण पाहिल आहे की जेव्हा एखाद्या प्रांताला चांगले नेते मिळतात, तेव्हा तो किती वेगाने विकसित होतो. कोण बरोबर आणि कोण चूक हे सुशिक्षित वर्गात येणाऱ्या प्रत्येकाला माहित आहे. आपण संघटित होऊन योग्य नेता निवडून आपल्या कराच्या पैशाचा गैरवापर होण्यापासून वाचवू शकतो. सरकारला दिलेल्या कराच्या पैशाच्या बदल्यात आपल्याला हव्या असलेल्या सुविधांसाठी ही मतदान करावे लागते.

आम्ही मतदान करून आमची जबाबदारी पार पाडू, तरच सरकार आमच्या भल्यासाठी काम करू शकेल अशी अपेक्षा करू. मतदानाच्या वेळी मतदार यादीत नावे नसल्यास आपण त्याची चौकशी केली पाहिजे. मतदान करणे हा घटनेने प्रत्येकाला दिलेला अधिकार आहे. काहीजण तो जबाबदारीने बजावतात. तर काही त्याकडे दुर्लक्ष करतात.

आपण या देशाचे नागरिक आहोत आणि आपल्या लोकशाही

राज्यपध्दतीने प्रत्येक भारतीय नागरिकाला मतदानाचा अधिकार दिला आहे. मतदान हा प्रत्येक नागरिकाचा हक्क आहे. त्यामुळे प्रत्येक नागरिकाने येणाऱ्या निवडणुकीत मतदानाचा हा हक्क बजाविण्यासाठी मतदान करावे.

“मतदार राजा जागा हो, लोकशाहीचा धागा हो !

वोट द्यायला जायचे आहे, आपले कर्तव्य बजवायचे आहे !”

आपल्या घरी गडी ठेवायचा असेल तरी आपण त्याची चौकशी करतो. माहिती घेतो आणि त्यानंतरच त्याची निवड करतो. मग लोकप्रतिनिधी म्हणून पुढील पाच वर्षांसाठी ज्याची निवड करायची आहे. ती व्यक्ती कशी आहे ते पाहून आणि सारासार विचार करून प्रत्येकाने मतदान केले पाहिजे असे मला वाटते.

“शांत रहा आणि हुशारीने मतदान करा”

खरी शक्ती म्हणजे खरे मतदान !”

भ्रष्टाचार मूळापासून घालवाया योग्य उमेदवार निवडू या!

जो कोणी उमेदवार निवडणुकीला उभा आहे, त्याच्याबद्दलची माहिती, प्रसारमध्यमातून आलेल्या त्याच्या संदर्भात बातम्या, प्रचारसभा या सगळ्यातून सर्वसामान्य माणूस विचार करतो आणि निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांमध्ये त्याला जो उमेदवार योग्य वाटतो, त्याला मतदान करतो. आपल्याला पाहिजे आहे. अशी व्यक्ती निवडून देणे हे मतदाराच्याच हातात असते.

“आपल्या मताने बदल घडेल, त्रास कमी होईल, समाज सुधारेल।”

“सत्य आणि ईमानदारीने, सरकार बनेल मतदानाने।”

मतदानाच्या माध्यमातून ही संधी सर्वसामान्य नागरिकांना मिळत असते. ही संधी वाया न घालविता प्रत्येकाने त्याचा फायदा करून घ्यावा. मतदाराचे मध्यमवर्गीय, उच्चमध्यमवर्गीय, सुशिक्षित आणि अन्य असे वर्गीकरण न करता या देशाचा नागरिक आणि जागरूक मतदार म्हणून प्रत्येकाने मतदान करावेच.

मला असे वाटते की आपले मत हे अमूल्य असते आपले एक मतही लोकशाही मजबूत करू शकते. मतदान हा माझा हक्क आहे आणि लोकशाही मजबूत करण्यासाठी मी मतदान करणारच असे म्हणत सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापिठातील विद्यार्थ्यांनी आपला हक्क बजावण्याचा निर्धार केला मतदान करण्याची शपथ त्यांनी त्यावेळी घेतली आणि “आय विल वोट” हा उपक्रमही राबविला. असेच आपणही केले पाहिजे.

“वृध्द असो किंवा जवान, सर्वजण करा अवश्य मतदान!”

“जना मनाचा पुकार मतदान आपला अधिकार!”

“आपले मत, आपला हक्क,

निवडणूका हा लोकशाही प्रक्रियेचा कणा आहे. विशेषतः निवडणूकांमध्ये स्थानिक स्तरावरील समस्यांची सोडवणूक करण्यासाठी मतपेटीच्या माध्यमातून योग्य प्रतिनिधी निवडणे आवश्यक आहे. या निवडीवरच विकासाचे नियोजन आणि सामाजिक विकास अवलंबून असतो. २५ जानेवारी १९५० या दिवशी भारत निवडणूक आयोगाची स्थापना झाली म्हणून २५ जानेवारी हा दिवस संपूर्ण भारतभर ‘राष्ट्रीय मतदार दिवस’ म्हणून साजरा केला जातो. आपल्या देशाचा विकास करण्यासाठी मतदानाचे असाधारण महत्त्व आहे. आपल्या देशाची लोकशाही आणखी बळकट करणे हे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे.

आपल्यासमोर असलेल्या शैक्षणिक प्रदूषण आरोग्यविषय यासंबंधी समस्या दूर करण्यासाठी एक योग्य प्रतिनिधीची निवड करून देणे गरजेचे असते. आपण आपल्या देशाच्या विकासासाठी आणि आपल्या पुढील पिढीला सुखसुविधा मिळवण्यासाठी मतदान करून एक चांगला प्रतिनिधी निवडून देणे गरजेचे आहे.

“आमच्या मालकीची सर्वात शक्तीशाली गोष्ट म्हणजे “मत”!

“ एक दोन तीन चार, मतदानाचा मजबूत विचार !”

“मी भारताचा भविष्य आहे, मी आता मतदार आहे.”

“वय अठरा पूर्ण आहे, मतदान करणे फार महत्त्वाचे आहे!”

लोकशाहीत जनता सार्वभौम मानली जात असल्यामुळे सर्व नागरिकांना मताधिकार मिळाला पाहिजे असे मानले आहे. सध्या आपल्या देशात काही वर्षात मतदानाची टक्केवारी वाढली आहे.

आता मतदानाबाबत बरीच जागृती झाली आहे. परंतु आजही असे अनेक लोक आहेत ज्यांना मतदानाचे महत्त्व कळत नाही आणि ते घडवण्यात योगदान देत नाहीत. एवढ्या मोठ्या देशात काही समस्या असणारच. पण हा विचार करून मतदान केले नाही तर सुधारणेची अपेक्षा करण्यात काही अर्थ नाही.

“चला सर्वांनी एकत्र येऊया, आपण मतदान करायला जाऊया!”

“सबका साथ आणि सबका विकास” तेव्हाच शक्य आहे जेव्हा आपण आपल्या जबाबदारीपासून दूर जात नाही.

‘अंतर्मनाने देणार वोट, बदल्यात नाही घेणार नोट!’

‘करा सर्व काम खूप वेळा, मतदान पाच वर्षात एक वेळा!’”

– सानिका प्रदिप शिरसाट

११ वी विज्ञान

सार्वजनिक गणेशोत्सव काल आणि आज

.....

१८९३ साली लोकमान्य टिळकांनी 'केसरी' या वर्तमानपत्रातून सार्वजनिक गणेशोत्सवाची संकल्पना लोकांसमोर मांडली.

स्वातंत्र्यपूर्व काळात ब्रिटीश सरकारने सार्वजनिक सभा आणि लोकांना एकत्र आणणे अत्यंत अवघड होते आणि जनजागृतीसाठी लोकांना एकत्र आणणे अत्यंत गरजेचे होते. देशाला स्वातंत्र्य कसे मिळवून देता येईल या विचाराने लोकमान्य टिळक भारले होते. लोकांना एकत्र कसे आणता येईल याचा विचार करता गिरगांव चौपाटीवर समुद्र किनारी बसल्या बसल्या ते वाळूपासून मुर्त्या बनवत आणि त्या मुर्त्या पाहायला लोक जमा होत असत. त्या मुर्त्यांना पाहिल्यावर लोकांच्या येणाऱ्या प्रतिक्रियांवरून टिळकांच्या असे लक्षात आले की भारतीय लोक हे अत्यंत श्रद्धाळू आणि ईश्वराला चाबरणारे आहेत. देव आणि धार्मिक भावनांचा भारतीय जनमानसांच्या मनावर जबरदस्त पडदा आहे. धार्मिक कार्यासाठी आपापसातील हेवे दावे आणि वैर विसरून ते एकत्र येतात. यामुळे टिळकांच्या मनात विखुरलेल्या जनतेला एकत्र बांधण्यासाठी एक आशेचा किरण निर्माण झाला. अशा प्रकारे लोकांच्या धार्मिक कारणासाठी एकत्र येण्याला ब्रिटीश सरकार विरोध करू शकणार नाही हे लोकमान्य टिळकांनी ओळखले आणि त्यातुनच गणेशोत्सवाला सार्वजनिक रूप द्यायची कल्पना त्यांच्या मनात आली.

बुध्दीची देवता गणपती ही सर्व स्तरातील लोकांना प्रिय आणि पूजनीय असल्यामुळे या कार्यासाठी त्यांनी गणेशाची निवड केली हिंदू दिनदर्शिकेनुसार भाद्रपद महिन्यातील शुक्ल पक्षातील चतुर्थीला दहा दिवसांच्या गणेशोत्सवाची सुरुवात झाली आणि अनंत चतुर्दशीला गणेशमूर्तीचे विसर्जन करायची प्रथा पडली उत्सवाच्या निमित्ताने लोक एकत्र जमत असत आणि त्यामुळे त्यांचे प्रबोधन करणे सहज शक्य होत असे. ब्रिटीश सरकार धार्मिक कारणास्तव या उत्सवाला विरोध करू शकत नसल्यामुळे टिळकांचा लोकांमध्ये राष्ट्रभिमान, एकता आणि स्वातंत्र्य मिळवण्याची प्रेरणा निर्माण करण्याचा हेतू सफल झाला. टिळकांनी गणेश विसर्जनाची मिरवणूक काढण्याची संकल्पना मांडली. त्यामुळे लोकांना कोणत्याही कारणास्तव एकत्र आणून स्वातंत्र्य आणि एक स्वतंत्र राष्ट्र म्हणजे नक्की काय हे दाखवून देण्याचा टिळकांना एक उपाय सापडला.

शिवाजी महाराजांच्या काळातही (१६३०-१६८०) हा सण स्थानिक संस्कृतीचा प्रसार करण्यासाठी सार्वजनिकरित्या त्या साजरा केला जायचा. पेशव्यांच्या काळात पुणे हे गणेशोत्सवाचे केंद्रस्थान बनले. पेशव्यांनी प्रोत्साहन देऊन या सणाची महती वाढवली. पेशवाईचे पतन झाल्यावर या सणाचे महत्त्व कमी झाले लोक फक्त

आपापल्या घरात हा सण साजरा करू लागले आणि या सणाचे उत्सवाचे रूप गायब झाले. पुढे भाऊसाहेब लक्ष्मण जावळे यांनी १८९२ साली भाऊसाहेब रंगारी गणपती बुधवार पेठ या नावाने सर्वप्रथम गणपतीच्या मूर्तीची स्थापना करून पुण्यात सार्वजनिक गणेशोत्सव सुरू करण्याविषयीची पहिली बैठक भाऊसाहेब लक्ष्मण जावळे यांच्या अध्यक्षतेखाली बुधवार पेठ, पुणे येथील त्यांच्या निवासस्थानी घेतली गेली ज्याला 'भाऊ रंगारी भवन' म्हणून ओळखले जाते.

पुढे १८९३ साली लोकमान्य टिळकांनी 'केसरी' या वर्तमानपत्रातून सार्वजनिक गणेशोत्सवाची संकल्पना लोकांसमोर मांडली. १८९४ साली पुण्यातील 'केसरी वाडा' येथे टिळकांनी गणपतीच्या मातीच्या मूर्तीची स्थापना केली. त्यांनी सार्वजनिक गणेशोत्सवाचा प्रसार करायला सुरुवात केल्यावर हळुहळु गणेशोत्सवाला एक सार्वजनिक उत्सवाचे स्वरूप प्राप्त झाले.

आज हा उत्सव सर्व भारतात उत्साहाने साजरा केला जातो. पण महाराष्ट्र कर्नाटक आणि तेलंगणामध्ये या उत्सवाला विशेष महत्व आहे. भारताबाहेर नेपाळमधील तराई भाग आणि इतर देश जसे अमेरिका, कॅनडा, मॉरिशस, सिंगापूर, इंडोनेशिया, मलेशिया, थायलंड, कंबोडिया, बर्मा, फिजी, न्युझीलंड, त्रिनिदाद आणि टोबॅको येथील हिंदू लोक हा उत्सव उत्साहात साजरा करतात.

लोकांच्या एकत्रीकरणाच्या उद्देशाने 'पुढे एक गाव एक गणपती' ही संकल्पना पण रूजली. आज मात्र सगळे चित्र पालटले आहे. टिळकांनी मांडलेली मूळ संकल्पना बाजुला पडून केवळ एक प्रथा बनून राहिली आहे. उत्सव साजरा करण्याच्या पध्दतीतही आमूलाग्र बदल झाला आहे. एक गाव एक गणपती जाऊन एक रस्ता दहा गणपती हा प्रकार सुरू झाला आहे. चौकाचौकात गणेश मंडळे स्थापन झाली आहेत. सर्व मंडळे मोठमोठे देखावे मांडून कर्कश आवाजात डीजे वाजवून आणि सेलिब्रिटींना बोलवून लोकांना आकर्षित करण्याचा आटापिटा करताना दिसतात. मंडळांच्या सभासदांनी वर्गणीच्या नावाखाली सामान्य जनतेची लुट करणे हे तर नित्याचेच झाले आहे. आजकाल शाडूच्या मातीच्या मुर्त्या जाऊन प्लास्टर ऑफ पॅरिसच्या मुर्त्यांना प्राधान्य दिले जाते. कारण ते हलके आणि स्वस्त पडते पण पर्यावरणावर होणाऱ्या दुष्परिणामांचा विचार करायला वेळ कोणाकडे आहे?

विसर्जनाच्या दुसऱ्या दिवशी नदी आणि समुद्र किनारी जाऊन

पाहिले असता आपल्या लाडक्या गणरायाच्या भग्नावस्थेतील मूर्त्याची होणारी विटंबना डोळे ओले करून जाते.

कर्णकटू आवाजातील बिभत्स गाणी आणि डीजे हा आजकाल सर्वांच्याच जिव्हाळ्याचा विषय झाला आहे. कोणते मंडळ किती मोठा सेलिब्रिटी आणतो याचीच चुरस सर्व मंडळांमध्ये दिसते सगळीकडे साधेपणापेक्षा नुसता बडेजाव जास्त आढळतो. अनधिकृतपणे मांडव घालून अध्यापिका अधिक तर कधी कधी पूर्ण रस्ताच अडवला जातो. वाहतूकीस अडथळा होतो. म्हणून तक्रार करणाऱ्या वाहनचालकास दमदाटी प्रसंगी मारहाण करायलाही काही मंडळाचे सदस्य मागे पुढे पाहणे नाही, गर्दीचा फायदा घेऊन घडणारे गुन्हे, महिलांची होणारी छेडछाड, लहान मुलांचे गर्दीत हरवणे, दारू पिऊन होणाऱ्या मारामाऱ्या, अर्वांचे भाषेतील शिवीगाळ आणि धिंगाणा हे सर्व नित्याचेच झाले आहे. हे सर्व पाहिल्यावर असे वाटते की, सार्वजनिक गणेशोत्सव सुरू करण्यामागचा लोकमान्य टिळकांचा उद्देश किती उदात्त होता आणि आज आपण मात्र तो उद्देशाचे बासनात गुंडाळून ठेवलाय आणि उरलाय तो फक्त उत्सवाच्या नावाखाली सुरू असलेला तमाशा.

आपली वाटचाल नक्की कुठल्या दिशेने सुरू आहे? थोड्याफार फरकाने सर्व उत्सवाची आज हीच अवस्था आहे. मूर्त्या आणि फोटो बदलतात पण उत्सव साजरा करायची पध्दत मात्र तीच. सर्वच मंडळे असे करतात आणि सर्वच लोक या प्रकारचे समर्थन करतात असे नाही. काही मंडळे खूपच स्तुत्य कामगिरी बजावतात पण दुर्दैवाने मी हाताच्या बोटावर मोजण्याइतकी कमी आहेत. आज जे काही आपण करतोय त्यावर अंतर्मुख होऊन पुनःविचार करण्याची वेळ आली आहे. मंगलमूर्तीच्या आगमनाने सर्वांची दुःखे दूर होवोत आणि सर्वांनाच सदबुद्धी प्राप्त होवो हीच सदिच्छा !

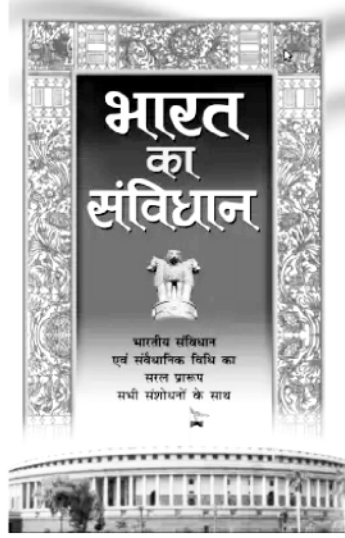
मंगलमूर्ती मोरया!

- कोमल हनुमंत वराडकर
११ वी विज्ञान

भारतीय संविधान निर्मितीची प्रक्रिया

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर भारत या नवस्वतंत्र देशात झालेली अपूर्व घटना म्हणजे भारतीय राज्यघटनेची निर्मिती होय. अनेक प्रांत, साडेपाचशेहून अधिक संस्थाने, शेकडो भाषा, हजारो जाती, अनेक भेद अशा अतिशय विभिन्न आणि विपरित परिस्थितीत ब्रिटिशांच्या अधिपत्याखालील प्रदेश म्हणून ब्रिटिश इंडिया मानल्या गेलेल्या या खंडप्राय देशाला खऱ्या अर्थाने एक 'देश' म्हणून एका सुत्रात जर कोणी बांधले असेल, तर ते केवळ राज्यघटनेनेच होय. स्वातंत्र्यप्राप्तीपूर्वी जरी आपण स्वातंत्र्यासाठी झगडत असलो, तरी स्वतंत्र झाल्यानंतर त्या स्वातंत्र्याचे स्वरूप काय आणि कसे असेल? याविषयी एक मोठा संभ्रम होता. त्यातही राजकीय आणि सामाजिक स्वातंत्र्यासाठी झगडा मांडणाऱ्या

नेतृत्वांमधील कट्टर भूमिकेमुळे तर दोन गट समोरासमोर उभे ठाकले होते. प्रत्यक्षात या दोन्ही प्रकारच्या चळवळींमध्ये महत्वाची परस्परपूरकता होती, ज्यामुळे स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात देशाच्या समताधिष्ठित समाजरचनेच्या जडणघडणीस चालना मिळाली.

स्वातंत्र्यपूर्व काळात महात्मा फुले, गोपाळ गणेश आगरकर, न्या. रानडे आदींच्या अभ्यासपूर्ण सामाजिक धार्मिक सुधारणांचा आग्रह धरणाऱ्या भूमिकांमुळे राजकीय स्वातंत्र्यापलिकडील सामाजिक धार्मिक सुधारणांची गरज अधोरखित झाली. महात्मा फुले यांनी तर त्यांच्या चळवळीच्या माध्यमातून शोषित महिला वर्गाच्या समस्यांनाही तोंड फोडले. शैक्षणिक सुधारणांचा आणि तळागाळापर्यंत विस्ताराचा मुद्दाही त्यांनीच लावून धरला पुढे राजर्षी शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी हिंदू धर्मातील जातिव्यवस्थेविरुद्ध उठविलेला आवाज आणि सुरू केलेली चळवळ यामुळे परिणाम लाभले. डावी चळवळ, शेतकरी कामगारांची आंदोलने यामुळे शोषित, वंचित वर्गाचा पारतंत्र्यातील पारतंत्र्याविरुद्धचा आवाजही बुलंद होत होता. याचवेळी लोकमान्य टिळक, विष्णूशास्त्री चिपळूणकर, सावरकर, यांनी परंपरानिष्ठ दृष्टिकोनातून सामाजिक पुनरुज्जीवनाचा पुरस्कार केला तर महात्मा गांधी यांसारखा महान

.....

नेता समन्वयवादी भूमिका घेऊन ती पटवून देण्यासाठी, तिच्या सर्व समावेशकतेसाठी जीवाचे रान करित होता. ब्रिटिशांमुळे या देशात वाहू लागलेल्या आधुनिक विचारसरणीच्या वाऱ्याच्या बरोबरीने उपरोक्त विविध अंतर्प्रवाहसुद्धा या देशात गतिमान होते. या देशाच्या अत्यंत गतिमान कालखंडात कार्यरत असणाऱ्या या साऱ्या बाबींची पार्श्वभूमी भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीला लाभलेली आहे.

स्वातंत्र्य, समता, बंधुता आणि सहिष्णूता या मानवी मूल्यांचा अंगिकार करित प्रजासत्ताक संघराज्याच्या निर्मितीचा उद्घोष करणाऱ्या भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीचा प्रवास अत्यंत रोमांचक स्वरूपाचा आहे. भारताचे संविधान म्हणजे केवळ

त्यातील शब्द नव्हते, तर या देशातील व्यक्ती केंद्रस्थानी मानून समतेची आस धरणारा एक जिवंत दस्तऐवज आहे. स्वातंत्र्य आंदोलनात सहभागी झालेले स्वातंत्र्य सैनिक आणि महत्वाचे नेते होते. त्यापैकी बरेचजण कायदेतज्ज्ञ होते. बॅरिस्टर होते. त्यांना जाणीव होती की, भारतीय शासन व्यवस्था बळकट करण्यासाठी नियम आवश्यक आहेत. या ज्येष्ठ नेत्यांची अशी इच्छा होती की, नियम तयार करण्याकरिता भारतीय लोकांना घेऊन एक संविधान सभा स्थापन व्हावी, पण देश पारतंत्र्यात होता. इंग्रज सरकार याकरिता तयार नव्हतं. म्हणूनच ही मागणी पुढे येऊ नये, यासाठी १९३५ साली एक इंग्रजांनी Government of India अॅक्टची तरतुद केली. पण तो कायदा भारतीयांनी तयार केलेला नाही. असं म्हणत भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसने त्याचा कडाडून विरोध केला. शेवटी जेव्हा दुसऱ्या महायुद्धानंतर भारत स्वातंत्र्य होणार, अशी परिस्थिती निर्माण झाली, तेव्हा मात्र संविधान सभेची निर्मिती हा विषय पुढे आला. समिती तयार केल्यावर या समितीत आधी ३८९ सदस्य होते. पण देशाच्या फाळणीनंतर २९६ राहिले. हे देशाच्या विविध विधानसभेवर निवडून आले होते.

भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीचा प्रत्यक्ष प्रवास ९ डिसेंबर

१९४६ रोजी सुरू झाला असला तरी तिचा अप्रत्यक्ष प्रवास हा त्याच्या कितीतरी आधीपासून सुरू झालेला होता, हे लक्षात घ्यायला हवे. सन १९३५ चा भारत सरकार कायदा हा राज्यघटनेचा संरचनात्मक स्रोत मानला जातो. राज्यघटनेमधील संघीय स्वरूपाची पायाभूत चौकट ही या कायद्यातूनच स्वीकारल्याचे दिसून येते. तथापी, त्यापूर्वी प्लासीच्या लढाईतील विजयानंतर १७७३ साली रेग्युलॅटिंग एक्ट नावाचा पहिला कायदा ब्रिटिशांनी अमलात आणला तथापी, १८५७ च्या उठावानंतर भारतासारख्या खंडप्राय देशात एक तंत्री कारभार चालविणे सोपे नाही, हे लक्षात आल्यानंतर १८५८ च्या अॅक्टनुसार भारतावर सार्वभौमत्व प्रस्थापित झाले. १८६१ च्या कायद्याने प्रांतांना काही अधिकार देण्यात आले. दरम्यानच्या काळात १८८५ साली राष्ट्रीय काँग्रेस आणि १९०६ साली मुस्लीम लीगची स्थापना झाली. विसाव्या शतकाच्या प्रारंभी भारतीयांचा ब्रिटिश विरोधी असंतोष तीव्र होत चालल्याचे लक्षात आल्यानंतर तो शमविण्यासाठी म्हणून १९०९ साली मोर्ले मिंटो सुधारणा कायदा, १९१९ साली माँटॅग्यू चेम्सफर्ड कायदा आणि त्यानंतर १९३५ चा कायदा अस्तित्वात आला. या कायद्यांनी तात्कालिक राजकीय पेचप्रसंगानुरूप अगर मागणीनुसार तोडगा काढण्याच्या अनुषंगाने विविध राजकीय सुधारणा भारतीयांच्या पदरात टाकण्याचा ब्रिटिश सरकारचा प्रयत्न राहिला.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर ब्रिटिशांना त्यांच्या साम्राज्याचा व्याप सांभाळणे अवघड बनले. निवडणूकीतही सत्तांतर होऊन मजूर पक्षाचे सरकार आले. विन्स्टन चर्चिल यांच्या जागी क्लेमेंट एटली पंतप्रधान झाले आणि त्यांनी भारताविषयीचे धोरण मृदू केले. भारतीयांच्या आशा आकांक्षा समजून घेऊन त्यांना कॅनडा, ऑस्ट्रेलियाच्या धर्तीवर ब्रिटिश साम्राज्याच्या अंतर्गत राज्य बनविण्याच्या उद्देशाने सर स्टेफॉर्ड क्रिप्स यांचा समावेश असणारे त्रिसदस्यीय कॅबिनेट मिशन २४ मार्च १९४६ रोजी भारतात पाठविले. भारताकडे शांततापूर्वक सत्तेचे हस्तांतर करण्यासाठी स्थानिक राजकीय नेत्यांशी विचारविमर्श करून तोडगा काढण्याचा विशेषाधिकार या समितीकडे होता. पण तोडगा न निघू शकल्याने मिशनने स्वतःची संविधान निर्मितीची प्रक्रिया स्पष्ट करणारी योजना मे १९४६ मध्ये प्रसिध्द केली.

संविधान सभेच्या सदस्यांची निवड करण्यासाठी तत्कालीन प्रांतीय सभेचा वापर करण्यात आला. १० लाख लोकसंख्येमागे एक प्रतिनिधी असे प्रमाण ठरविण्यात आले. संविधान सभेची एकूण संख्या ३८५ ठरविण्यात आली. त्यात प्रांतांना २९२ तर संस्थान

प्रतिनिधींना ९३ जागा देण्याचे ठरवले. त्यानुसार निवडी होऊन ९ डिसेंबर १९४८ रोजी संविधान सभेचे पहिले अधिवेशन भरले. ते २३ डिसेंबरपर्यंत चालले. मुस्लीम लीगचे प्रतिनिधी यावेळी उपस्थित राहिले नाहीत. घटना समितीत पंडित नेहरू, वल्लभभाई पटेल, डॉ. राधाकृष्णन, मौलाना आझाद, एम गोपाल स्वामी अय्यंगार, कृष्णस्वामी अय्यंगार, बॅ. बी. जी. खेर, सी. राजगोपालाचारी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, मुस्लीम लीगचे महंमद सादुल्ला, हिंदू महासभेचे नेते श्यामाप्रसाद मुखर्जी, तसेच सरोजिनी नायडू, विजयालक्ष्मी पंडित, बेगम रसूल, दुर्गाबाई देशमुख, हंसा मेहता, रेणूका रे अशा महिला अशा अनेकांचा समावेश होता. जेष्ठ सदस्य डॉ. सच्चिदानंद सिन्हा यांना तात्पुरते सभापतीपद देण्यात आले. त्यांनी सभेला संबोधित केले. त्यानंतर सदस्यांनी आपापले परिचयपत्र जमा करून नोंदवहीत स्वाक्षरी केली. पुढे दोन दिवसांनी ११ डिसेंबर रोजी सभापतीपदी डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांची रितसर नियुक्ती करण्यात आली.

दरम्यानच्या काळात अशा काही घटना घडल्या की, ज्या भारतीय स्वातंत्र्य कायदा निर्मितीस कारणीभूत ठरल्या ३ जून १९४७ च्या योजनेनुसार, मुस्लीमबहुल क्षेत्र भार तपासून वेगळे करण्याची योजना मांडण्यात आली. १९४७ च्या भारतीय स्वातंत्र्य कायदानुसार, अखंड भारताचे भारत व पाकिस्तान असे विभाजन करण्याची व पाकिस्तानसाठी स्वतंत्र संविधान सभेची निर्मिती झाली. ब्रिटिश पार्लिमेंटने त्यांना आपापल्या राज्यांसाठी कायदा बनविण्याचे अधिकारही प्रदान केले. मात्र १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारतीय स्वतंत्र कायद्याची अंमलबजावणी झाल्यानंतर ब्रिटिश पार्लिमेंटचे वर्चस्व संपुष्टात आले.

ब्रिटीश पार्लिमेंटच्या कायदानुसार अस्तित्वात आलेल्या संविधान सभेची चार सत्रे ब्रिटिश शासन संपुष्टात आले. त्यादिवशी सकाळी ८ वाजता संसद भवनातील ब्रिटीश ध्वज उतरवून तेथे भारतीय ध्वज फडकविण्यात आला. लॉर्ड मार्कंट बॅटन यांची स्वतंत्र भारताचे पहिले गव्हर्नर जनरल म्हणून नियुक्ती झाली. तर पंतप्रधानपदी नेहरूंची नियुक्ती केली. या नियुक्तीमुळे भारतीय संविधान सभेवरील कॅबिनेट मिशनचे बंधन संपुष्टात आले, त्याचबरोबर संविधान सभा ही ब्रिटिश भारताची राजकीय संस्था न राहता भारताची संप्रभू राजकीय सत्ता बनविण्यात आली. या संप्रभू संविधान सभेला संपूर्ण स्वातंत्र्य प्रदान करून भारताला लोकशाही संसदीय शासन पध्दती अंगिकृत करणारे संविधान बनविण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली. त्यासाठी अध्यक्ष डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांनी राज्यघटनेचे प्रारूप तयार करण्यासाठी

२९ ऑगस्ट १९४७ रोजी मसुदा समिती नियुक्त केली. या समितीच्या अध्यक्षपदी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची नियुक्ती करण्यात आली. समितीत के. एम. मुन्शी, मोहम्मद सादुल्ला, बी. एल. मित्र, अल्लादी कृष्णस्वामी अय्यर, एन. गोपालस्वामी अय्यंगार, डी. पी. खेतान, इत्यादींची नियुक्ती करण्यात आली. मित्र यांच्या राजीनाम्यानंतर त्यांच्या जागी एन. माधव राव यांची तर खेतान यांच्या मृत्युनंतर त्यांच्या जागी कृष्णम्माचारी यांची नियुक्ती करण्यात आली. संविधान सभेच्या सल्लागार विभागातर्फे तयार केलेल्या संविधानाचे परिक्षण करणे, संविधान सभेत संविधानाबाबत झालेल्या निर्णयांचे प्रारूप संविधानात समाविष्ट करणे, तसेच संविधानातील प्रारूप मसुद्यांना संविधान सभेसमोर चर्चा व विचारविनिमयासाठी प्रस्तुत करणे, अशी कामे मसुदा समितीकडे सोपविण्यात आली.

मसुदा समितीखेरीज घटना समितीने एकूण २२ विविध समित्या स्थापन केल्या होत्या. त्यातील बारा विशेष कामकाजासाठी तर दहा कार्यपध्दतीशी संबंधित होत्या. विशेष कामकाजासाठी नेमलेल्या समित्यांमध्ये मसुदा समितीसह मूलभूत हक्क व अल्पसंख्याक समिती (अध्यक्ष सरदार वल्लभभाई पटेल) घटकराज्यांबरोबर बोलणी करणारी समिती (डॉ. राजेंद्र प्रसाद), केंद्र राज्यघटना समिती (जवाहरलाल नेहरू), मसुदा चिकित्सा समिती (अल्लादी कृष्णस्वामी अय्यर) यांचा समावेश होता.

मसुदा समितीची पहिली बैठक ३० ऑगस्ट १९४७ रोजी झाली. त्यानंतर समितीच्या एकूण १४१ बैठका झाल्या. त्यामध्ये संविधानाच्या विविध कलमांना अंतीम रूप दिले गेले. २१ फेब्रुवारी १९४८ रोजी समितीने संविधानाचा अधिकृत मसुदा घटना समितीला सुपूर्द केला. घटना समितीत त्यावर तपशिलवार चर्चा करण्यात आली. सुमारे ११४ दिवस विचार विनियम झाला. ४ नोव्हेंबर ते ९ नोव्हेंबर १९४८ (प्रथम वाचन), १५ ऑक्टोबर ते १७ ऑक्टोबर १९४९ (दुसरे वाचन) आणि १४ नोव्हेंबर ते २६ नोव्हेंबर १९४९ (तृतीय वाचन) अशी अंतिम मसुद्याची तीन वाचने झाली. मसुद्यात ३४३ कलमे व १३ परिशिष्टे होती. या कलमांना ७६३५ दुरुस्त्या सुचविण्यात आल्या, त्यापैकी २४७३ मंजूर करण्यात आल्या. पुढे कलमांची संख्या वाढून ३९५ झाली, तर ८ परिशिष्टे मंजूर झाली. पहिल्या बैठकीपासून सुमारे २ वर्षे ११ महिने १७ दिवसात घटनेचा अंतिम मसुदा निर्माण झाला.

“होते अंधारलेले जीवन, दिसत नव्हता प्रकाशाचा किरण

पुसण्या त्यांचे अश्रू, देण्या दलिताना नवसंजीवन
अवतरला एक महामानव

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर त्यांचे नाव!”

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी राज्यघटनेच्या संमतीचा ठराव मांडला. तो मंजूर झाल्याचे २६ नोव्हेंबर १९४९ रोजी घोषित करण्यात आले. त्या दिवशी समितीचे अध्यक्ष डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांची त्यावर स्वाक्षरी झाली. त्यानंतर त्या दिवशी उपस्थित २८४ सदस्यांनीही स्वाक्षर्या केल्या. त्यानंतर दोन महिन्यांनी २६ जानेवारी १९५० पासून राज्यघटनेची अंमलबजावणी सुरू झाली. भारत एक प्रजासत्ताक संघराज्य म्हणून उदयास आले आणि संविधान सभेने या संघराज्याच्या काळजीवाहू संसदेचे रूप प्राप्त केले.

पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी १३ डिसेंबर १९४६ रोजी घटना समितीपुढे उद्दिष्टांचा ठराव मांडला होता. २२ जाने. १९४७ रोजी हा ठराव घटना समितीने एकमताने मंजूर केला या ठरावाने घटना समितीला दिशा देण्याचे व तिचे तत्वज्ञान स्पष्ट करण्याचे काम केले. यातील काही तरतुदी अशा “भारत हे एक सार्वभौम, प्रजासत्ताक गणराज्य असेल, सत्तेचे उगमस्थान भारतीय जनता आहे. सर्व लोकांना न्याय, स्वातंत्र्य, समता इ. ची हमी व संरक्षण दिले जाईल. अल्पसंख्याक, मागास आदिवासी, वंचित व मागासवर्ग यांच्यासाठी संरक्षक तरतुदी असतील राष्ट्रीय एकात्मता जोपासली जाईल.” या सर्व बाबींचे प्रतिबिंब भारतीय राज्यघटनेमध्ये उमटल्याचे दिसते.

राज्यघटनेचे महत्व समजून घेण्यासाठी तुम्ही केंद्राचे असे निर्णय आठवा जे सुप्रिम कोर्ट किंवा हाय कोर्टाकडून बदलले गेले होते. कोर्ट असं करू शकलं. कारण सरकार, संसद किंवा कुठल्याही राज्यातील विधानसभा याचा कुठलाही निर्णय किंवा कायदा राज्यघटनेचे उल्लंघन करू शकत नाही. याचाच अर्थ देशात जे काही होईल ते घटनेनुसारच !

“कपटनीतीच्या शकुनीचा डाव जे मांडत आहे,

म्हणून आज बुध्दाच्या धरतीवर रक्त जे सांडत आहेत,

जे विसरले बुध्दाला आपसात भांडत आहेत,

जे नमले बुध्दाचरणी आज सुखात नांदत आहेत।”

– आदित्य लक्ष्मण लांबर

१२ वी विज्ञान

सोहळा लोकशाहीचा जागर मताधिकाराचा

*****

“सुजाण नागरीक राष्ट्राचे सर्व मिळून मतदान करूया
उज्वल भवितव्य आपले
आपणच घडवूया ॥”

भारत देश हा एक असा
देश आहे. ज्या देशात सार्वभौम,
समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष
लोकशाही गणराज्य आहे.
भारतीय संविधानाचे शिल्पकार
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी
भारतीय संविधानातून प्रत्येक
भारतीय नागरीकांस मताधिकार

दिला आहे. आपल्या देशातील लोकशाही संपूर्ण जगात भक्कम व
यशस्वी असल्याचे भारत निवडणूक आयोगाने सर्व जगाला दाखवून
दिलेले आहे. अशा या भारत निवडणूक आयोगाची स्थापना २५
जानेवारी १९५० रोजी झाल्याने हा दिवस देशभर राष्ट्रीय मतदान
अर्थात मतदार दिवस म्हणून साजरा केला जातो. आपल्या देशात
वयाची १८ वर्षे पूर्ण असणारा प्रत्येक व्यक्ती मतदान करण्यासाठी
स्वातंत्र्य आहे. आपल्या देशातील प्रत्येक व्यक्तीने मतदानाचा अधिकार
बजावला पाहिजे. मतदानाचे महत्त्व समजून घेऊन मतदान केले
पाहिजे. तरच आपल्या देशाला एक चांगला प्रतिनिधी मिळू शकतो.
कोणत्याही देशाला गरज असते. ती म्हणजे तेथील नागरीकांना
प्रामाणिक असले पाहिजे देशाचा नेता निवडण्यासाठी सर्व सामान्य
नागरीक हा सर्वात महत्त्वाचा मानला गेला आहे. त्यामुळे सामान्य
नागरिकाने आपले कर्तव्य समजून योग्य प्रतिनिधीत्व निवडले पाहिजे.

“राष्ट्र आपुले उभारूया । लोकशाही, राष्ट्रीय कर्तव्य
बजावण्यासाठी करूया काही ॥”

भारतात प्रत्येक नागरीकाला सर्वोच्च मानले जाते कारण जी
सत्ता जनतेकडे आहे. ती सरकारकडेही नाही त्यामुळे मतदान किती
महत्त्वाचे आहे. याची कल्पना सर्व सामान्य नागरीकांना आली
पाहिजे गाव असो की शहर प्रत्येक नागरीकाने जागरूक असले

पाहिजे त्यांनी मतदानासाठी हे केले नाही तर त्यांच्या प्रगतीला खीळ
बसते. जर आपण योग्य प्रतिनिधित्व निवडले नाही, तर देशाचे

सरकार चुकीच्या हातात जाईल
यामुळे देशाचेही नुकसान होणार असून
तेथे राहणाऱ्या लोकांनाही समस्यांना
सामोरे जावे लागेल. त्यामुळे प्रत्येक
नागरिकाला त्याच्या अधिकारामुळे
आपली सत्ता निवडण्याचा अधिकार
मिळाला आहे. त्याचा त्याने पुरेपुर
लाभ घ्यावा. सर्व सामान्य जनतेला
जेव्हा जेव्हा सरकारला मत द्यायचे

असते तेव्हा त्यांच्या मनात संभ्रम असतो की, आपल्यासाठी कोणते
प्रतिनिधीत्व योग्य आहे? आपल्या देशातील विकासाचे प्रतिनिधित्व
कोण करू शकते किंवा भ्रष्टाचार कोण करू शकतो. याबाबत गोंधळ
झाला असेल. तर देशाप्रती आपले कर्तव्य सर्वात जास्त कोण
बजावत आहे. याचा शोध घ्यावा जो देशसेवेला सर्वोच्च स्थान देतो
तोच योग्य प्रतिनिधी आहे.

सामान्य जनतेने योग्य प्रतिनिधित्व निवडले नाही तर देशाचा
कारभार चुकीच्या हातात जातो. यामुळे देशालाही धोका निर्माण
होऊ शकतो. कारण काही प्रतिनिधी आहेत जे त्याचा फायदा घेत
सरकार बनवतात आणि भ्रष्ट नेता म्हणून उदयास येतात. आपला
नेता निवडताना आपण त्या उमेदवाराची पार्श्वभूमीही नीट पडताळून
बघितली पाहिजे. म्हणजे तो उमेदवार गुन्हेगारी पार्श्वभूमीचा असेल
तर आपण त्याला मतदान करताना विचार केला पाहिजे. आपण
कोणत्याही गुन्हेगारी पार्श्वभूमी असलेल्या नेत्यांना निवडून देणे ही
बाब चुकीची आहे.

आपला भारत देश यावर्षी स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे साजरी करत
आहे. या स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षात आपण काय गमावलं आणि काय
कमावलं याचा विचार करायला हवा. देश आणि राज्यात अनेकदा
सत्तांतरे झाली. विविध विचारधारांचे पक्ष आणि संघटना उदयाला

आल्या. मूल्यात्मक राजकारण हळुहळू बाद् होत गेले आणि हितसंबंधाच्या विध्वंसक खेळालाच आपण राजकारण म्हणायला शिकलो. नेहरू ते मोदी हा भारताचा स्वातंत्र्योत्तर प्रदीर्घ प्रवास आहे. वर्तमान भारताचा एक्स रे काढला तर आपल्याला नेमकं काय दिसतं? मतांसाठी जात, धर्म, देश आणि महापुरूषांना वेठीस धरण्याचा प्रकार मोठ्या प्रमाणावर रूढ झालेला दिसून येतो. विचारांच्या तत्वज्ञानांच्या नवीन संहिता निर्माण होत आहेत. सत्य आणि सौंदर्याची नवी लिपी लिहिली जात आहे. आपल्यात एकमेकांविषयी द्वेष भिन्नत चालला आहे. या द्वेषापोटी आपण अनेक नेत्यांना विचारवंताना ठार केले. देशाच्या विकासाचा विचार न करता आपल्यातील धार्मिक, जातीय वादांमुळे आपण योग्य त्या उमेदवाराचा निवडून देऊ शकत नाही. आपल्या देशात होणारी प्रत्येक निवडणूक ही शांततापूर्ण वातावरणात व निःपक्षपाती पध्दतीने पार पाडण्याची जबाबदारी प्रत्येक भारतीय नागरीकाची आहे. आपल्या आत्मीय संबंधांच्या वीटा न विस्कटून टाकता एकतेची वीट वापरून नव्या भारताची उभारणी करणे हे प्रत्येक भारतीय नागरीकाचे कर्तव्य आहे.

“मतदान करणे ही नितांत गरज प्राधान्याची देश आपुला सार्वभौम बनवण्याची ॥”

सर्वात मोठी गोष्ट म्हणजे सर्वसामान्य नागरिक मतदान करण्यास घाबरतात, त्यांनी आपले मत मौल्यवान मानले तर ते योग्य प्रतिनिधी निवडून देऊ शकतात. अन्यथा भ्रष्ट नेते आपल्याच लोकांना पैसे देऊन निवडणूका जिंकतात. त्यामुळे देशाचे खूप मोठे नुकसान होते. या नुकसानास ५०% जबाबदार ही सर्वसामान्य जनताच असते. कारण योग्य प्रतिनिधी निवडून न दिल्याने त्याचे दुष्परिणाम देशाच्या विकासावर होतात. त्याची नुकसान भरपाई म्हणून आपण आपले मत हे योग्यच व्यक्तीला दिले पाहिजे प्रामाणिक आणि कार्यक्षम सरकार तयार करणे ही गोष्ट सर्वसामान्य जनतेवर अवलंबून असते. कारण दर ५ वर्षांनी निवडणूका होतात. त्यामुळे आपले सरकार बनवणे हे सर्वसामान्य नागरीकांचे कर्तव्य आहे. राज्य आणि केंद्र सरकारवर कोणाची सत्ता स्थापन करायची हे सर्व सामान्य जनता ठरवते. जेव्हा भारतीय नागरिक १८ वर्षे पूर्ण करतो. तेव्हा त्याला मतदान करण्याची संधी मिळते आणि त्यानंतर ही संधी त्याला आयुष्यभर मिळते. भारताचे एक जबाबदार नागरिक म्हणून आपण या संधीचा वापर दर ५ वर्षांनी किंवा जेव्हा केव्हा निवडणूका होतील त्यावेळी योग्य व्यक्तीस मतदान करून पुरेपुर आणि योग्य

वापर केला पाहिजे. १८ वर्ष आलेल्या प्रत्येक नागरीकांस आणि भारताचे नागरीक असलेल्या प्रत्येकास मतदानाचा अधिकार आहे. त्यालाच आपण मताधिकार असे म्हणतो. या मताधिकाराचा फायदा प्रत्येक नागरीकाने घेतला पाहिजे. कारण जे भ्रष्टाचारी नेते असतात ते आपल्याच माणसांना पैसे देऊन बनावट मते मिळवून निवडणूक जिंकतात. मग पुढील पाच वर्षे आपल्याला या भ्रष्टाचारी नेत्यांचा भ्रष्टाचार सहन करावा लागतो. त्यामुळे देशाचे खूप मोठे नुकसान होते. मग या सगळ्या गोंधळात नेमकं भ्रष्ट क्रोण आणि प्रामाणिक क्रोण हे सिध्द होत नाही व सर्वसामान्य नागरीकांनी आपले एक महत्वाचे कर्तव्य म्हणून दरवर्षी मतदान केंद्रावर जाऊन आपले मौल्यवान मत देणे गरजेचे आहे.

॥ देशाचे आपण सुजाण नागरीक

हक मतदानाचा बजावून मिळवूया लौकिक॥

आपला भारत देश एक यशस्वी लोकशाही गणराज्य म्हणून जगभरात ओळखला जातो. लोकशाही म्हणजे लोकांनी लोकांसाठीच चालवलेले राज्य सरकार बनवण्यासाठी प्रत्येकाची भूमिका महत्वाची असते. आपल्या देशाचा विकास करण्यासाठी मतदानाचे असाधारण महत्त्व आहे. आपला भारत देश सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही गणराज्य असलेला देश म्हणून ओळखला जातो. सुमारे ७३ वर्षे आपल्या भारताने हे लोकशाही गणराज्य यशस्वीरित्या सांभाळले आहे आणि यापुढेही सांभाळले अर्थात हे काय सहज पडणार नाही तर त्यासाठी प्रत्येकाने प्रयत्न केले पाहिजे. आपले राज्य, जात, धर्म, वर्ण याचा विचार न करता आपण सर्व भारतीय नागरीक म्हणून देशाप्रती कर्तव्य आहे. आपण जर योग्य उमेदवारास निवडून दिले तर आणि तरच आपल्या देशाचा अधिकाधिक विकास होईल.

‘जग बदल घालुनी घाव, सांगून गेले मन भीमराव’ अर्थात बदल घडविण्यासाठी मोठा पहाड फोडावा लागणार नाही, एक मताचा स्वाभिमान जागवावा लागेल. लोकशाहीतील मताचा अधिकार प्रत्येक नागरीकाच्या मनगटातील सामर्थ्य आहे. मतदानाचे शस्त्र मुजोरांना त्यांची जागा दाखवून देते. मुजोरांना वठणीवर आणणे नागरीकांच्या हाती असल्याने हुकुमशाहीच्या नांग्या ठेचल्या जातात. गणराज्याला बळकटीस देणे हा मतदानाचा गाभा आहे.

मताधिकाराचा जागर होणे गरजेचे आहे. मताची शक्ती कळणार नाही, तोपर्यंत जुलमी वृत्ती डोकं वर काढत राहिल. भारतासारख्या

विशाल देशात, अनेक बाबतीत विविधता आढळते. प्रांत, भाषा, जात, धर्म या पलीकडे एकोपा साधत 'भारतीय' म्हणून एका धाग्यात बांधण्याचे काम लोकशाही करीत असते. पण लोकशाहीच्या अथांग सागरात अज्ञानाची वादळे उलथापलथ घडवून आणतात. अज्ञानापोटी विविधतेला भेदाचा वापर करून लोकशाहीवर हल्ला करणारे सत्ता हस्तांतरित करू पाहतात. अशांच्या हातात सत्ता आली की, गणराज्य, गळचेपी करण्याचे तंत्र त्यांना चांगले अवगत असते. अशावेळी आक्रंदणाच्या लोकशाहीचे सांत्वन करण्याखेरीज मतदारांच्या हाती काहीच नसते मताचे मुल्य न कळण्याने भेदाच्या वादात अडवून, मतदार लोकशाहीच्या हत्येत सहभागी होत असतो.

बदलत्या तंत्रज्ञानाच्या युगात बुद्धिभेदाची जळमटे पसरताना दिसतात. यात मतदार फसत जातो. नीती, अनितीच्या तार्किकतेला फाटा देत भेदाच्या प्रेमात पडून स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेतो. पर्यायाने लोकशाहील खिंडार पाडण्याचे पातक आपल्या माथी पाडतो. विकल्या गेलेली प्रसारमाध्यमे मतदारांच्या बुध्दीत खोट्या थापांचे बीज पेरून द्वेषाला खतपाणी घालतात. मताचे अवमूल्यन केले जाते.

लोकशाहीचे मूल्य रूजविणाऱ्या शक्ती सत्तास्थानी गेल्या तरच मताची किंमत वाढते. त्यासाठी मतदार जागरूक होऊन मतदानाची उपयोगिता जाणली पाहिजे. मतदारांपुढे रेटून खोट्याला सत्यात मांडणारी वृत्ती, चकावा देत असते. खोट्याची जित झाली की, निराश मतदान करणारे मतदार हतबल होऊन मतदानापासून फारकत घ्यायला लागतो. स्वतःला मिळालेला वरदान विसरून, बांडगुळांना आयते आशिष मिळते. लोकशाही प्रवर्धित होण्याऐवजी घसणीला लागते.

मतदानासारखे दुधारी शस्त्र म्यान करण्यात शहाणपण नाही. संविधानाने प्रत्येक नागरीकांस मनगटात भरलेले बळ दिले आहे. मतदार गर्भगळीत झाला तर सत्तापिपासू गैरमार्गाने व्यभिचार करायला मोकळे होतात. नव्या युगात स्वतःला जागरूक समजणारा मतदार, मतदानापासून गाफिल राहतो, यापेक्षा लोकशाहीचे मोठे हत्यारे कोण? मतदानाचा दिवस सुट्टी म्हणून मजा मारणारे कपाळकरंटे वेळ निघून गेल्यावर देशाच्या चिंतेने परिस्थितीवर ताशेरे ओढण्याची चढाओढ लावतात. प्रत्यक्ष मतदानातून मार्ग शोधण्याचा शहाणपणा कधी येणार? लोकशाहीचा खरा सोहळा साजरा करायचा असेल तर, आधी हक्क म्हणून नव्हे तर कर्तव्य म्हणून मतदान केले पाहिजे.

विकल्या गेलेला गुलाम असतो. गुलाम सदोदित वंचित असतो. वंचिताची परंपरा खंडित करायची असेल तर, समान दर्जाच्या मताधिकाराचा मार्ग सोडता कामा नये. लोकशाहीच्या उदात्त ध्येयाकडे नेणारा मतदानाचा मार्ग आपला तारणहार आहे. संविधानाच्या गर्भातून भेटलेला अनमोल ठेवा जोपासत स्वतः देशाचे मालक बनण्याचा राजमार्ग म्हणजे मताधिकार या अधिकाराचा योग्य वापर झाला तर, लोकशाहीत समानता आणि समता बहरण्यास वेळ लागणार नाही. मताधिकार विकून लाचारी पत्करली जाते, तेव्हा विषमतेची दरी वाढायला सुरुवात होते. आपले हक्क, अधिकार मिळवायचे असतील तर बाणेदारपणे कर्तव्य बजावता आले पाहिजे.

एका बोटारच्या शाईची किंमत ज्याला कळली, तो लोकशाहीचा शिलेदार झाला आहे. त्याच्या त्या बोटारच्या शाईने भल्याभल्यांना आपल्या इशान्यावर नाचवण्याची धमक ठेवली. अभिमानाने बोटार लाभलेली शाही, लोकशाहीचे सोहळे सजवत असते. याच वृत्तपत्राने कित्येक सत्तांतरे घडवून आणली. जागरूक मतदारांचे महान कार्य लोकशाहीचा धुरा सांभाळत आहे. बोटारची शाई मिरवण्याची नसून सत्तापिपासू, वृत्तीला ठेवून काढण्यासाठी आहे. शपथ घेण्यापेक्षा बाणा बनला पाहिजे. मत विकण्यासाठी लाचारी खूप झाली. लोकशाहीचे मारेकरी पिळवटून लावण्याची धमक भरली पाहिजे. लोकशाही कोणत्याही व्यभिचाराच्या अत्याचाराने हंबरडा फोडणार नाही, यासाठी दक्ष बनून मताधिकार बनवला पाहिजे. मताची शक्ती लोकशाहीचा पाया बळकट करेल, तेव्हाच स्वातंत्र्य पताका फडकत राहील. गैराला वाकडी नजर करून पाहण्याची हिंमत होणार नाही. हाच लोकशाहीचा खरा सोहळा. सुरक्षित नागरीकत्वाची हमी देत. भेदाची विषमता नष्ट करून एकसंघ राष्ट्राची महती वाढेल. मताच्या मुल्यातून राष्ट्राचे मुल्य वाढत जाते. याची जाणीव प्रत्येकाच्या हृदयात सादून रहावी.

॥ राष्ट्र आपुले बनवुया शक्तीशाली
सुदृढ सक्षम उभारू राष्ट्र लोकशाही
हीच आहे नैतिक जबाबदारी आपुली ॥”

- वैष्णवी अनिल नार्वेकर

१२ वी सायन्स

जीवन

जीवन म्हणजे काय? हा प्रश्न आपल्याला नेहमी पडतो. जीवन म्हणजे नक्की काय? जीवनाची व्याख्या अशी आहे की, एखादा जीव जन्माला आल्यापासून तो मरेपर्यंतचा जो प्रवास असतो. त्याला जीवन म्हणतात. एखादा जीव जन्माला आल्यानंतर त्याच्यासमोर अनेक प्रकारची संकटे येतात. आणि जो त्याच्यावर आलेल्या संकटांना धैर्याने,

धाडसाने झगडून त्या संकटाशी सामना करतो तोच त्याच्या जीवनात यशस्वी होतो. आपल्या या जीवनातल्या प्रवासात माणूस हा एकटाच येतो आणि जातानाही एकटाच जातो. या जीवनात माणसाला खूप अनुभव येतात. या अनुभवातूनच माणूस कसे जीवन जगायचे हे ठरवतो. माणूस आपले हे जीवन ध्येयासाठी जगतो. कारण प्रत्येक माणसाचे काही ना काही ध्येय असते. माणूस आपले हे जीवन आपले ध्येय पूर्ण करण्यासाठी घालवतो.

या जीवनात आपल्याला खूप काही करण्यासारखे असते पण आपले त्याकडे लक्ष नसते. आपण आपले जीवन आपल्यासाठी जगणे असे नाही आपण दुसऱ्यासाठी जगायला हवं. जी माणसं स्वतःसाठी जगतात. ती आयुष्यभर सुखी होत नाही आणि जी माणसे जन्माला आल्यापासून ते मरेपर्यंतच्या प्रवासात अर्थात या जीवनात दुसऱ्यांसाठी जगले त्यांचे दुःख आपले समजून दुःख वाटून घेतले. प्रत्येक संकटात मदतीचा हात दिला. असे जर जीवन जगले तर आपले जीवन खूप सुंदर बनून जाईल. प्रत्येक माणसाला या जीवनातल्या प्रवासात सुखदुःखाचे अनुभव येतात. आपले हे जीवन ऊन सावलीप्रमाणे असते. आपल्या जीवनात सुख दुःख येत असतात. जीवनात सुखापेक्षा दुःख अधिक असते. आपण या दुःखाला घेऊन बसण्यापेक्षा त्या दुःखाला सामोरे जावे म्हणजे आपल्या जीवनात सुख येईल.

सुख हे क्षणभंगूर असते. आपल्या आयुष्यात आपण हसत खेळत सुखदुःखाची गाणी गायची असतात. प्रत्येकाला दुःख असते. गरिबांना दुःख असते आणि श्रीमंतांनाही दुःख असते. जरी

तो खूप श्रीमंत जरी असला जरी अमाप संपत्ती त्याच्याकडे असली तर त्याला सर्व सुख मिळाले असे होत नाही. पैशाने सर्व सुख विकत घेता येत नाही. पण गरिबांना अनेक प्रकारची दुःख असतात. दुःख कसे झेलावे हे त्यांना माहित असते. गरीब माणसे समाधानवृत्तीचे असतात. जे आहे त्यातच समाधानी आहे असे ते मानतात त्यामुळे ते श्रीमंतांपेक्षा जास्त सुखी

असतात. आपले हे जीवन एका फुलाप्रमाणे असते. ते फूल मिळविण्यासाठी आपल्याला त्या काट्यांचा सामना करावा लागतो. त्यानंतर ते फूल आपल्याला मिळते. अशाचप्रकारे जीवनात आपल्याला सुख मिळविण्यासाठी आपल्याला अनेक संकटांना सामोरे जावे लागते. यातच आपल्याला जीवन म्हणजे काय असते हे कळते.

कवी पु. ल. देशपांडे यांनी आपल्या काव्यरचनेत म्हटले आहे की, 'जीवन हे खूप सुंदर आहे, ते थोडं जगून तर बघ.' जीवनात सुख ही येतच असतात. म्हणजेच आपण चिमुटभर दुःखाने न कोसळता, दुःखाचे पहाड चढून बघावे, दुःखाचे पहाड चढल्यावर आपल्यावर यश हे मिळतेच. आपल्या जीवनात अपयश हे येतंच राहते. पण त्या अपयशाकडे आपण निरखून पाहिले पाहिजे. तेव्हा आपल्याला जीवनात यशस्वी होता येते. अपयश ही यशाची पहिली पायरी असते. आपल्याला घटं बांधणं सोप वाटतं. पण ते घटं बांधण्यासाठी जी मेहनत घ्यावी लागते ती कष्टदायक असते आणि कष्ट केल्याशिवाय जीवनात आपल्याला कधीच सुख समाधान मिळत नाही. माणसाला कोणतेही दुःख आले की माणूस लगेच मरणाचा विचार करायला लागतो. त्याला ते दुःख सहनच होत नाही. जगण्यात ज्या वेदना असतात त्या असह्य असतात हे माणूस विसरतो. पण मरण्यात ज्या वेदना असतात त्यावर कधीच उपाय निघू शकत नाही.

माणसाला जीवन हे एकदाच मिळालेलं असतं. जीवनात आपल्या खूप काही करण्याजोगं असतं. पण आपलं तिकडे लक्ष नसतं. कोणी नाव ठेवलं म्हणून जीवन जगणं सोडायचं नसतं.

आपले चांगले काम आपण करत जायचे असते. लोकं नावे ठेवून दुसऱ्यांचे जीवन खराब करत असतात. पण कोणी पाय ओढले म्हणून आपण परतायचं नसते त्यावेळी आपले सामर्थ्य दाखवायचं असतं या जीवनात आपल्याला अपयश आले म्हणून खचून न जाता आपल्या जिद्दीच्या बळावर आपलं जीवन सार्थक करायचं असतं. आपल्या जीवनात अनेक संकटे येत असतात. आपण त्या संकटांना न घाबरता त्या संकटांना सामोरे गेलो तर जीवन खूप सुंदर बनून जाईल आणि आपले जीवन सार्थक होईल. कष्ट केल्याशिवाय जसे आपल्याला खऱ्या सुखाची किंमत कळत नाही. ज्यांना सुखाची किंमत कळते. ते या जीवनात यशस्वी होतात आणि त्यांचेच जीवन सार्थक बनते आणि ज्यांना सुखाची किंमत कळत नाही. ते जीवनात कधीच यशस्वी होत नाही. दुसऱ्यांसाठी जीवन जगणे यातच मोठे सुख असते.

महात्मा गांधीजींनी आपले संपूर्ण जीवन भारतीय लोकांना स्वातंत्र्य मिळविण्यासाठी घालवले. त्यांना इतरांच्या सुखात आपले सुख दिसत होते. त्यामुळे त्यांचे जीवन खूप सुंदर बनून गेले आपले जीवन आपण कसे जगावे हे आपणच ठरवावे. जीवन हे खूप सुंदर आहे. जीवन जगले तर खूप सुंदर बनून जाईल. जीवन हे एक स्वर्ग आहे. जीवन हे चांगल्यापरीनं जगता येते आणि जर जीवन चांगल्यापरीनं जगता आले नाही तर ते जीवन नरकापेक्षाही वाईट असते. जीवन हा एक रस्ता आहे. त्या रस्त्यावर चालत असताना आपल्याला अनेक व्यक्ती भेटतात. या जीवनाच्या वाटेवर फारच थोडी लोक साथ देणारी असतात. पण मात करणारी लोक अनेक असतात. जीवन म्हणजे एक रस्ता या रस्त्यावरून आपल्याला एकटेच चालावं लागतं. कारण जी लोकं आपल्या स्वतःचाच विचार करत असतात.

आपल्या सुखाचा विचार करत असतात ती दुसऱ्यांच्या दुःखाचा विचार कधीच करत नाहीत. त्यामुळे आपले दुःख आपल्यालाच दूर करावे लागते आणि आपले जीवन आपल्याला एकटेच जगावं लागतं. ज्याप्रमाणे आपण जगात येताना एकटेच असतो आणि जगातून जातानाही एकटेच असतो. त्याप्रमाणे आपले जीवन जगण्याचा अधिकार हा आपल्या एकट्याचा असतो.

- सुहानी देवानंद गावडे
११ वी वाणिज्य

सुख-दुःख

सुख दुःखाविषयी बोलायचं तरी काय,
दुःखाशिवाय सुख माणसाला भेटणार नाही.
लहानपणापासून ऐकत आलो सुखानंतर दुःख हे येतेच,
जीवनाची घडी बसवताना दुःखानंतर सुख पुन्हा हजेरी लावतंच
माणूस नेहमी सुखाच्या मागे झेप घेत राहतो,
सुख मिळवण्याच्या शोधात धडपडत असतो.
जाणीव नसते की दुःख वाट पाहत असत सुख कुरवळताना,
अन् मग भीती वाटायला लागते सुखाला शोधताना
मोत्यासारख्या त्या सुखाला दुःखी सोन्याची
किनार नेहमी असते,

पण सुखासारखी दुःखाला कधीच किंमत मात्र नसते.
आयुष्यात हे दोघं आपली जागा चोख बजावत असतात,
हसऱ्या सुखी क्षणापाठोपाठ दुःखाचा तडका हे नेहमी देत
राहतात.

जीवनात सुख अन दुःखाची जागा सम प्रमाणात नसते,
कोणाकडे जास्त तर कोणाकडे कमी दिवस असते
दुःखाचा डोंगर असेल तर सुखाचा सागर असतो,
छोट्या डोंगराआड विशाल सागर लपलेला असतो.
सुख अन् दुःख नाण्याच्या दोन बाजूंसारखी असतात,
जीवनात ती कधी उलट तर कधी सुलट पडतात.
कितीही सुखासाठी धावलो तरी दुःख

पाठलाग सोडणार नाही,
अन् दुःख भोगल्याशिवाय सुखाची किंमत
आपल्याला कळणार नाही.
असं म्हणतात की, गेलेलं दुःख कधी वळून बघायचं नसतं,
सुख शोधण्यासाठी पुढे चालत राहायचं असतं.....

- किंजल गावडे
T.Y. B.B.I

आव्हानांचा सामना करणं म्हणजेच जीवनाचा वास्तविक विकास

.....

आमच्या घरात वरच्या मजल्यापासून ते खालीपर्यंत ४५ शिड्या आहेत. ज्यात वळणांच्या रूपात पाच अडथळे आहेत. अनेकदा मनात विचार येतो की ही वळणे किंवा अडथळे नसते तर किती सोपं झालं असतं !! चढ-उतार करणं सोपं आणि लवकर झालं असतं. काही दिवसांपूर्वीची गोष्ट आहे. मी त्या शिड्यांवरून पटापटा उतरत होते जसे, जसे शिड्यांवरून उतरू लागले तसेच पाय घसरला आणि आठ शिड्या वेगाने पार करत सरळ पहिल्या वळणावर आले. तेव्हा माझ्या मनात असा विचार आला की, जर या शिड्यांना वळणं नसती, तर सर्व ४५ शिड्यांवरून घरंगळत, आदळतं, आपटत थेट जमीनीवर येऊन थांबले असते व माझी काय हालत झाली असती ?

शिड्यांची वळण असोत किंवा रस्त्यांवर तयार केलेले गतिरोधक असोत, चौकात लागलेले सिग्नल असोत किंवा वाहनांच्या तपासणीसाठी उभारलेले तपासणी नाके असोत, हे आपल्या जीवनात अडथळे निर्माण करतात, पण सोबतच आपल्याला नियंत्रित करण्यात सहाय्यक ठरत असतात.

जीवनात अडथळेही आवश्यक आहेत. जीवनात जर अडथळे किंवा गतिरोधक नसतील तर आपण अमर्याद वेगाने धावायला सुरूवात करू आणि अनेक विविध प्रकारच्या दुर्घटनांना बळी पडू. लाल सिग्नल लागल्यावर थांबणे आवश्यक आहे. पण यामुळे आपण अव्यवस्था आणि ट्रॅफिक जाम पासून वाचू शकतो. गतिरोधक आपल्या अनियंत्रित गतिला नियंत्रित करतात आणि ते आपला दुर्घटना होण्यापासून बचाव करतात. तपासणी नाका आणि विविध प्रकारच्या तपासणी एजन्सी नसल्या तर आपली असंविधानिक

अनैतिक कामे करण्याच्या शक्यता वाढल्या असत्या. कोणते ना कोणते भौतिक गतिरोधक किंवा मानसिक दबावामुळे आपण अपेक्षित नियमांचे पालन करून चांगले नागरीक झालो आहोत. तसं पाहता आपण जीवनात अनियंत्रित होऊन सतत पळत राहिलो आहोत. तसं आपण किती पळू शकणार आहोत ? लियो टॉल्सटॉयच्या गोष्टीतील एक प्रमुख पात्र अधिक जमीन मिळवण्याच्या नादात पूर्ण दिवस अनियंत्रित वेगाने पळू लागतो. अखेर त्याला आपले प्राण गमवावे लागतात.

धावल्यानंतर थकवा येणं स्वाभाविक आहे. आता विश्रांती घ्यावी असे ठरवणेही गरजेचे आहे. काम करून थकल्यानंतर योग्य वेळी विश्रांती घेतली तर आयुष्यभर धावू शकतो. आणि जीवनाच्या शर्यतीत खरोखर आगेकूच करू शकतो. यासाठी विश्रामरूपी गतिरोधक आवश्यक आहे. जीवनात सतत काम करत राहाल, पैसेही कमवाल, पण शारीरिक स्वास्थ्य, मानसिक सतर्कता व भावनात्मक संतुलनाकडे लक्ष न दिल्यास सतत तणाव व चिंतेने ग्रासलेले असाल तर अशा कमाईचा काहीही उपयोग होणार नाही ! जीवनात संतुलन राखणे गरजेचे आहे. जीवनात विविध प्रकारच्या अडथळे किंवा बाधा संतुलित जीवन मिळविण्याच्या अनेक संधी प्राप्त करून देत असतात. हे अडथळे अडथळ्यांशिवाय अंतर्गत अथवा मानसिक अडथळ्यांना दूर करणं फार महत्वाचं आहे.

आपण आयुष्यात किती धावलो त्यापेक्षा अधिक महत्वाचे आहे की, आपण किती अडथळे पार केले. अडथळेहीत जीवनापेक्षा आव्हानयुक्त जीवन चांगलं आहे कारण आव्हानांचा स्विकार करण्यातच जीवनाचा वास्तविक विकास अशक्य आहे. आव्हानांशिवाय आपण कोणतीही नवी गोष्ट शिकू शकणार नाही किंवा विषम परिस्थितीत त्याच्याशी झगडण्याचा संकल्प किंवा साहस आपण करू शकणार नाही. अडथळे आपल्याला मागे वळून पाहण्यात किंवा आत्मपरिक्षण आणि पुनर्मुल्यांकन करण्याची संधी देत असतात.

- कोमल कमलाकर मिशाळ
 ११ वी विज्ञान

बहीण भावाचं प्रेम

बहीण भाऊ...
ऐक ताच मन
अगदीच प्रसन्न
होऊन जातं...
नाही.. मनाच्या
हिंदोळ्यावर
मनमुराद झोके
घेऊ लागत....
कोणत्याही
आधाराशिवाय
तरंगू लागतं भावनांच्या
सागरात.

बहीण भाऊ म्हटलं की डोळ्यांसमोर दिसू लागतं ते बालपण आणि ते दोघे.. त्यांच्यातील छोट्या छोट्या गोष्टींवरून होणारी भांडणे, मारामारी, पेटणारे रागाचे वणवे... फुटणारे द्वेषाचे लहान मोठे ज्वालामुखी... खाऊ मिळावा म्हणून आरडा ओरड, ती रडारड आणि शेवटी दोघांनी मिळून खाल्लेला ओरडा.. सगळं कसं डोळ्यांसमोरून एका चित्रित फिल्म सारखं सुळसुळकन निघून जातं...

मुद्दामहून एकमेकांची खोड काढण्यात लहानाचे मोठे कधी होऊन जातात समजतच नाही... एकमेकांशी एका क्षणासाठीही न पटणाऱ्या त्या दोघांच्याही मनात एकमेकांसाठी इतकं प्रेम, माया, असते, की दूर राहू देखील शकत नाही.

ते म्हणतात ना "तुझं माझं जमेना, तुझ्यावाचून करमेना....असंच काहीसं असतं हे नातं...

जोपर्यंत एकमेकांच्या सान्निध्यात एका छताखाली असतात तोपर्यंत जगी दुश्मन असल्यासारखे वावरत असतात दोघे... पण दोघांपैकी एक जरी नजरेआड गेलं की कुठे गेला किंवा गेली याबद्दल कुतुहलाने विचारलं जातं... एकमेकांशी कचाकचा भांडणारे पण दुसरं कुणी बोललं आपल्या भावाला किंवा बहिणीला तर सहन होत नाही दोघांपैकी एकालाही...

टीव्हीच्या रिमोट वरून मारामारी पर्यंत पोहोचणारे, घरी एकजण जरी नसेल तर टी.व्ही. पाहण्यात मन रमत नसतं.. ज्या भावाशी केस ओढून मारामारी केलेली असते, तोच शांत झोपल्यानंतर त्याच्या केसांतून हळूवार हात फिरवते ती.... "कधी एकदा सासरी जाणार गं तू म्हणजे मी मोकळा" असं म्हणणारा भाऊ तिच्या प्रत्येक गोष्टी जपूनच ठेवत असतो. ती आसपास रहावी म्हणून सारखा खोडी करत असतो..

भांडणारे ते दोघेच असतात आणि पप्पांच्या ओरड्यापासून वाचवणारेही... रडवणारेही ते असतात आणि डोळ्यातला अश्रू खाली पडण्याआधी ओंजळीत झेलणारेही तेच असतात... एकमेकांना चिडवणारे आणि गुपितं जपणारेही...

भावाचं खट्याळ 'प्रेम' अन बहिणीची आभाळाएवढी 'माया' हे सर्वांच्या नशिबी नसतं आणि म्हणूनच सर्वांना या नात्याची आस असते. त्यात जिव्हाळा, आपुलकी, प्रेम आणि जिवंतपणा असतो.

भांडून प्रेम देणारे नात असतं ते भावाबहिणीचं प्रेमाचं, मैत्रीच, मायेचं असतं ते.. न दाखवता न जाणवू देता सर्व सुख एकमेकांसाठी मागत असतात ते दोघे...

देवा, असाच ओलावा निरंतर राहू दे या नात्यात... कोणतीही बहीण किंवा भाऊ दुरावू देऊ नकोस..

"एक हजारों में मेरा भाई है" असं म्हणत हे नातं जीवनाच्या वेलीवर अखंड फुलू दे.. आनंदाने न्हाऊन निघू दे...

कुठल्याच नात्यात नसेल एवढी ओढ आहे. म्हणूनच भाऊ बहिणीचं हे नातं खूप गोड आहे.

हे बंध रेशमाचे अलगद असे हे जुळले,
भाऊ बहिणीचे हे नाते अपुले नकळत फुलले
प्रेमाचे हे नाते अपुले निरंतर असेच जाहले.

- रेणुका शंकर राऊळ
११ वी कला

आरोग्य आणि धनसंपदा

.....

देशासहित महाराष्ट्रालाही कोरोनाचा विळखा पडल्याने गेल्या वर्षी राज्य सरकारने सार्वजनिक आरोग्य विभागाची तरतूद काही हजार कोटींनी वाढवून ती १७ हजार कोटी केली. आता सहा आठवड्यांनी हे आर्थिक वर्ष संपेल. मात्र 'जन आरोग्य अभियान' या संस्थेच्या पाहणीनुसार राज्य सरकारला या तरतूदीमधील केवळ ४७ टक्के म्हणजे आठ

॥ आरोग्यम् धनसंपदा ॥

हजार कोटी रूपये खर्च करता आले. विधिमंडळाच्या दिवाळी अधिवेशनात राज्य सरकारने पुरवणी मागण्या सादर केल्या : त्यात एक हजार १५२ कोटी रूपये आरोग्य सुविधा वाढविण्यासाठी आणि कोरोना मृत्यूंच्या सानुग्रह अनुदानासाठी एक हजार कोटींची तरतूद करण्यात आली. म्हणजे, मूळ तरतूद खर्च होण्याची शक्यता नसताना ही वाढीव तरतूद करण्यात आली. दुसरीकडे कोरोना बळींच्या नातलगांना भरपाई देताना अंगचोरपणा करू नका, असे सर्वोच्च न्यायालय वारंवार खडसावत आहे. तरीही, खरा आकडा लपविण्याची धडपड चालू आहेच. तिजोरीत पैसा आहे. कागदोपत्री तरतूद आहे आणि अभूतपूर्व संकट शैमान घालत आहे. अशा स्थितीतही सरकारला सार्वजनिक आरोग्यावर ठरलेले पैसे खर्च करता येऊ नयेत. याहून दुसरी लाजिरवाणी गोष्ट नसेल. मग हा लोककेंद्री आणि संकटात हात देणारा कारभार कसा? कोरोनाच्या संभाव्य तिसऱ्या लाटेला तोंड देण्यासाठी सरकारने इतर खर्चात ४० टक्के कपात करून ५२ हजार कोटींची प्रचंड तरतूद करून ठेवली आहे. तिसऱ्या लाटेने राज्याला अपेक्षेपेक्षा कितीतरी कमी तडाखा दिला. असे असताना या वाढीव तरतूदीतील नेमके किती पैसे लागले, हा प्रश्न आहेच. कोरोनाला तोंड देण्यासाठी केवळ आरोग्य नव्हे तर इतर खात्यांमार्फतही मोठी तरतूद झाली. हे खरे आहे मात्र सार्वजनिक आरोग्य तसेच वैद्यकीय शिक्षण या दोन विभागांसाठी केलेली तरतूद खर्ची का पडली नाही याचे प्रामाणिक उत्तर राज्य सरकारला द्यावेच लागेल. ती सरकारची नैतिक जबाबदारी आहे.

या काळात सरकारने अनेक सुविधा निर्माण केल्या असल्या तरी कोरोनाशी लढताना राज्यातील नागरिकांच्या खिशातील हजारो कोटी रूपये खर्ची पडले आहेत. आजही पडत आहेत. हा खर्च करणारे सारे संपन्न, मध्यमवर्गीय नाहीत? सरकारी खर्च योग्य रीतीने व टिकाऊ

सुविधांच्या रूपाने वाढला असता तर या हजारो कुटुंबांना थोडा दिलासा मिळाला असता. आर्थिक वर्ष संपत आले की, सगळी सरकारी खाती बजेटमधली तरतूद खर्च करण्याच्या मार्गी लागतात. यंदाही तसेच होईल. हा खर्च केला नाही तर पुढच्या वर्षी तरतूद कमी होईल. ही असते. मात्र, असा कमी काळात बेफाट खर्च करण्याची पध्दत अशास्त्रीय आणि अनैसर्गिक आहे. खर्ची पडणाऱ्या रूपयाची पर्याप्त कार्यक्षमता मुद्दा तर विचारातच नसतो. या खर्चातल्या भ्रष्टाचाराचा मुद्दा चिंतेचा आहेच. तरीही "पैसे खा, पण कामे करा" असे सामान्य माणूस उद्वेगात मनोमन म्हणत नसेल तरच नवल.

कोरोनाच्या आघाताने देशातील आरोग्य व्यवस्थेची लोकाभिमुख फेररचना करण्याचे आव्हान व संधी निर्माण केली आहे. प्रगत म्हणविणाऱ्या महाराष्ट्राने हे काम प्राधान्याने हाती घ्यायला हवे होते. कोरोना केंद्राची कंत्राटे कुणाला मिळाली आणि रूग्णांना कोणत्या नेत्याच्या चेल्याने जेवणे पुरविली, याच्या पुढे जाऊन महाराष्ट्राची त्रिस्तरीय आरोग्य व्यवस्था आधुनिक व कोणतेही आव्हान पेलणारी कशी होईल, यावर कधी गंभीर चर्चा होणार आहे? आज एकीकडे सरकारी तरतूद खर्चही होत नसताना दुसरीकडे विविध आजार, शस्त्रक्रिया व महाग उपचार यांच्यामुळे हजारो कुटुंब कायमची गरिबीच्या खाईत लोटली जात आहेत. कर्जबाजारी होत आहेत. कोरोना काळात ही कोंडी कशी वाढली हे सर्वोच्च न्यायालयानेही वारंवार लक्षात आणून दिले आहे. महाराष्ट्र सरकारने कोरोनासाठी जसा कृतिगट नेमला तसा राज्यातील वैद्यकीय शिक्षण आणि आरोग्य खात्यांची नवरचना करण्यासाठी तज्ज्ञगट नेमावा. गेल्या काही महिन्यांत सरकारने रिक्त पदांची भरती मोहीम हाती घेतली. ते ठीकच आहे. मात्र, नव्या इमारती, यंत्रसामग्री व औषधांची खरेदी आणि पदभरती मोहिमा या त्रिकोणातच सरकारी आरोग्य विचार अडकून पडला आहे. तो यातून बाहेर पडायचा असेल तर राज्यातल्या शेकडो स्वयंसेवी संस्थांनी क्रियाशील मदत करण्यापर्यंत अनेक पावले टाकावी लागतील. आरोग्य क्षेत्रात मोठे, पथदर्शी काम करणाऱ्यांशी महाराष्ट्राची नोकरशाही व बऱ्याचदा राज्य कर्तेही फटकून वागत आले आहेत. असे चालणार नाही. राज्यातल्या सर्जनशील आरोग्य प्रकल्पांचा प्रामाणिक गुणाकार करण्याचे जरी सरकारने मनावर घेतले तरी पैसे आहेत पण ते खर्च करता येत नाहीत अशी नामुष्की ओढवणार नाही.

- गायत्री शैलेंद्र सगम
११ वी सायन्स

सायबर सुरक्षा म्हणजे काय ?

Cyber Security चा अर्थ हा इंटरनेट च्या सुरक्षेची जोडलेला आहे जेव्हा तुम्ही इंटरनेट चा वापर करता किंवा इंटरनेट सोबत जोडलेले असता तेव्हा खूप सारे संकट हे तुमच्यावर असतात कारण हॅकर हे विविध प्रकारांनी सायबर सुरक्षेचे उल्लंघन करून तुमच्या सिस्टीमपर्यंत पोहचू शकतात आणि तुमच्या वैयक्तिक माहितीचा दुरुपयोग करू शकता याच संकटाला टाळण्यासाठी सायबर सुरक्षा म्हणजेच जूलशी डशलीळीं वापर केला जातो.

Cyber Security हे इंटरनेट सोबत जोडलेले Devices, Softwares, Data आणि नेटवर्कला सुरक्षा प्रदान करणे हे असते Cyber Security मध्ये तुमच्या Network, Devices, Software आणि तुमच्या डेटा ला सुरक्षित ठेवले जाते.

सायबर सुरक्षेची व्याख्या (Cyber Security Defination)

Cyber Security चे कार्य हे इंटरनेट सोबत जोडलेल्या सिस्टीमची सुरक्षा असते जी Device, Hardware, Fortware, Data ला सायबर गुन्ह्यापासून वाचवण्यास मदत करते. सोप्या भाषेत सायबर सुरक्षा सिस्टीम, नेटवर्क, आणि प्रोग्राम्सला डिजिटल हमल्यापासून वाचवणे व त्याची रक्षा करणे याचा अभ्यास आहे.

सायबर सुरक्षेचे प्रकार (Types of Cyber Security)

सायबर सुरक्षा डिजिटल हल्ल्यांपासून कंप्युटर, सर्व्हर, मोबाईल डिवाईस, इलेक्ट्रॉनिक सिस्टीम, नेटवर्क आणि डेटाला वाचवणारा एक अभ्यास आहे. सायबर सुरक्षेला Information Security / Information Technology Security किंवा इलेक्ट्रॉनिक इन्फॉर्मेशन सिक्युरिटी सुद्धा म्हटले जाते.

सायबर सुरक्षेमध्ये डेटा ला सुरक्षित ठेवण्यासाठी वेगवेगळ्या तत्वांचा (elements) चा वापर केला जातो, सायबर मध्ये सुरक्षा वेगवेगळ्या तत्वांद्वारा नेटवर्कला जास्तीतजास्त सुरक्षा प्रदान

केली जाते. सायबर सिक्युरिटी हा एक महत्त्वपूर्ण विषय आहे. ज्याचे वेगवेगळे प्रकार असतात ते प्रकार तुम्हाला खाली सविस्तर समजावून सांगितले आहेत.

१. सूचना सुरक्षा (Information Security)

Information या सायबर सुरक्षेच्या प्रकारामध्ये डेटाला सुरक्षित ठेवणे, त्याला डिजिटल हल्ल्यांपासून वाचवणे हा मुख्य उद्देश असतो. तो स्टोर डेटा असो किंवा प्रवाहित डेटा असो दोन्ही डेटांना सुरक्षित ठेवण्याचेकाम या प्रकारामध्ये केले जाते.

२. ईमेल सुरक्षा (Email Security)

ईमेल ला सुरक्षित ठेवण्यासाठी आणि ईमेल वर होणाऱ्या हल्ल्यांपासून वाचण्यासाठी विविध प्रकारचे ईमेल सिक्युरिटी डिव्हाईस किंवा सॉफ्टवेअरचा वापर केला जातो.

३. नेटवर्क सुरक्षा (Network Security)

यांच्यामध्ये नेटवर्कची 'इनकमींग' किंवा 'आऊटगोईंग' ट्रॅफिक म्हणजे नेटवर्कवरून येणाऱ्या जाणाऱ्या ट्रॅफिकला कंट्रोल किंवा त्याचे व्यवस्थापन केले जाते. ज्यामध्ये नेटवर्कमध्ये येणारे ऑनरलजी आणि व्हीशवी ला रोखले जाते. आपण या सुरक्षितेस नेटवर्कचा पहिला थर देखील म्हणू शकता.

४. एप्लीकेशन सुरक्षा (Application Security)

यामध्ये सॉफ्टवेअर आणि ऍप्लिकेशन ला व्हीशवी पासून वाचवण्याचा अभ्यास केला जातो. जेवढे एप्लीकेशन नेटवर्कमध्ये वापरले जातात त्यांच्या Development आणि Installation Phase वर अधिक लक्ष दिले जाते. Application Security मध्ये ॲप्लीकेशन डेव्हलपमेंटच्या दरम्यान त्यांच्या सुरक्षेबद्दल अधिक लक्ष दिले जाते आणि इन्स्टॉलेशनच्या दरम्यानदेखील याच्यावर विशेष लक्ष दिले जाते.

५. डाटा लॉस प्रिव्हेंशन (Data Loss Prevention)

या प्रक्रियेमध्ये डेटा ला सुरक्षित ठेवले जाते आणि एनकोड देखील केले जाते ज्याच्या सहाय्याने कुठल्याही प्रकारचा डेटा चोरी होऊ नये किंवा लीक होऊ नये यावर लक्ष दिले जाते.

६. नेटवर्क एक्सेस कंट्रोल (Network Access Control)

सह कोणत्याही युजर ला नेटवर्क सोबत जोडण्याची सुरक्षित प्रक्रिया असते ज्याच्यामध्ये युजर्सच्या उद्देशी अनुसार नेटवर्क सोबत जोडण्यासाठी पॉलिसी बनवून दिली जाते. ज्या कारणाने दुसरा कोणताही युजर त्या नेटवर्कसोबत जोडू शकत नाही कारण नेटवर्कशी कनेक्ट करण्याचे अधिकार मर्यादित आहेत.

सायबर हल्ल्यापासून स्वतःला कसे वाचवावे ?

मित्रांनो जसे की आपणा सगळ्यांना माहिती आहे की, इंटरनेट आणि टेक्नॉलॉजीचा वापर हा वाढतच चालला आहे म्हणूनच सायबर हल्ल्याच्या केस या देखील वाढत चालल्या आहेत. इंटरनेट वर जेवढी संख्या चांगल्या लोकांची आहे त्यापेक्षा जास्त संख्या ही वाईट लोकांची आहे. हे लोक कायम युजर चा डेटा चोरण्याचा आणि त्यांच्या सिस्टीमला क्रॅश करण्याचा विचार करत असतात.

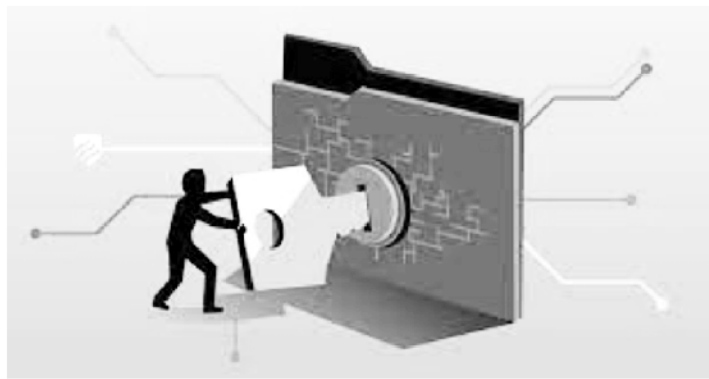
अटैकर्स जास्तीत-जास्त अशा लोकांना आपली शिकार बनवतात ज्यांच्याकडे टेक्निकल गोष्टींचं किंवा सायबर सुरक्षेचं नॉलेज नसतं.

जे लोक इंटरनेटचा वापर करताना सावध नसतात किंवा कोणत्याही फेक मेसेज वर किंवा वेबसाईटवर भरोसा ठेवतात किंवा एखाद्या अनोळखी व्यक्तीसोबत आपली वैयक्तिक माहिती शेअर करतात असे लोक हे कायम सायबर हल्ल्यांचे शिकार बनतात.

इलशी ऑनरलजी पासून वाचण्यासाठी आम्ही ज्या सायबर सुरक्षा टीप्स (Cyber Safety tips) सांगणार आहे त्यांना नक्की फॉलो करा.

१. अॅन्टी वायरस सॉफ्टवेअरचा वापर करा

कायम आपल्या सिस्टीम मध्ये अॅन्टी वायरस सॉफ्टवेअरचा वापर नक्की करा. अॅन्टीवायरस सॉफ्टवेअर आपल्या

सिस्टीममध्ये व्हायरसला येण्यापासून रोखतो आणि फेक वेबसाईट आणि प्रोग्रॅमला देखील ब्लॉक करून टाकतो. अॅन्टी वायरस सॉफ्टवेअर तुमच्या सिस्टीम मध्ये असलेल्या वायरसला देखील काढून टाकतो आणि तुमच्या सिस्टीमची सुरक्षाही वाढवतो.

२. सॉफ्टवेअर आणि ऑपरेटिंग सिस्टीमला अपडेट करा

तुम्ही तुमच्या सिस्टीम मध्ये जे कोणते सॉफ्टवेअर वापरत असाल त्या सॉफ्टवेअरला नेहमी नवीन वर्जमध्ये अपडेट करत रहा आणि तुमची सिस्टीम ज्या कोणत्या जड (जशीरॉडपस डीशा) वर काम करते त्याला देखील अपडेट करा म्हणजेच नवीन वर्जनचा वापर करा.

जसं की तुम्हा सर्वांना माहिती असेल की सॉफ्टवेअर आणि ऑपरेटिंग सिस्टीमला कोडींगच्या सहाय्याने बनवले जाते आणि जेव्हा हे सॉफ्टवेअर कंपनीद्वारा अपडेट केले जाते तेव्हा त्यामध्ये नवीन कोडचा समावेश केला जातो आणि जेव्हा कोणत्याही सॉफ्टवेअर मध्ये नवीन कोड टाकला जातो तर तो कोड जुन्या कोडपेक्षा चांगला असतो म्हणजेच त्याची सुरक्षा ही जुन्या कोडपेक्षा अधिक असते.

जेव्हा कोणत्याही सॉफ्टवेअरचे लेटेस्ट वर्जन येते तेव्हा त्याच्या जुन्या वर्जनला सायबर अपराध्यांकडून हॅक केले जाऊ शकते म्हणून तुमच्या सिस्टीममध्ये इन्स्टॉल सॉफ्टवेअर आणि ऑपरेटिंग सिस्टीमस नेहमी अपडेट करत राहा.

३. अनोळखी ई-मेल उघडू नका

जर तुम्हाला अनोळखी ई-मेल वरून ईमेल अटैचमेंट आली असेल तर त्याला कधीही उघडू नये कारण त्यामध्ये वायरस देखील असू शकतो आणि तुमचा डेटा चोरण्याचा हा सायबर अपराध्यांचा सापळा देखील असू शकतो.

४. सशक्त (Strong) पासवर्डचा वापर करा

लॉकींग सिस्टीममध्ये कायम मजबूत पासवर्डचा वापर करा तुम्हाला असा एखादा पासवर्ड बनवायचा आहे ज्याचा कोणीही अंदाज लावू शकणार नाही, आपण बनवलेला पासवर्ड हा

नेहमी गुप्त ठेवावा आणि तो पासवर्ड कोणासोबतही शेअर करू नये. पासवर्ड बनवताना आपलं नाव, जन्मतारीख, मोबाइल नंबर इत्यादी गोष्टींचा वापर करू नये कारण अशा पासवर्डला क्रॅक करणं हे अतिशय सोपं असतं. एक मजबूत पासवर्ड बनवण्यासाठी त्यामध्ये स्पेशल कॅरॅक्टर्स, सिंबॉल्स, लेटर्स, नंबरसचा वापर करावा आणि बनवलेला पासवर्ड हा थोड्या थोड्या दिवसांनी बदलत रहावा.

५. असुरक्षित वायफाय नेटवर्कचा वापर करू नये

आपण जेव्हा कुठे बाहेर सार्वजनिक ठिकाणी फिरायला जातो तेव्हा आपल्याला बरेच फ्री वायफाय नेटवर्क बघायला मिळतात आपण त्या वायफाय नेटवर्कला कनेक्टदेखील होतो परंतु असे वायफाय नेटवर्क हे असुरक्षित असतात याच्याने तुम्ही man-in-the middle attack चे शिकार बनू शकतात म्हणून असुरक्षित थ्रॉटनेट नेटवर्क ला आपल्या सिस्टीमसोबत जोडू नये.

६. अनोळखी ई-मेल वरून आलेल्या लिंकवर क्लिक करू नये

एका इंटरनेट युजरला असे मेल कायम येत असतात ज्यामध्ये लिलिलेलं असते की तुम्हाला लाखो रुपयांची लॉटरी लागली आहे किंवा कोणत्याही बँकेशी संबंधित मेल येतात जे तुम्हाला पैशाची लालुच देतात आणि खूप वेळा तर तुम्हाला नोकरी लागली असेही सांगतात अशा प्रकारच्या मेलमध्ये तुम्हाला खाली एक लिंक दिलेली असते ज्या लिंकमध्ये वायरस देखील असू शकतो म्हणूनच कोणत्याही अनोळखी लिंकवर क्लिक करू नये.

सायबर सुरक्षा का महत्वाची आहे?

सायबर सुरक्षा महत्त्वपूर्ण आहे कारण आपला संवेदनशील डेटा, वैयक्तिकरित्या ओळखण्यायोग्य माहिती, संरक्षित आरोग्य माहिती, वैयक्तिक माहिती, बौद्धिक मालमत्ता आणि डेटा चोरीचे संरक्षण करणे आणि सायबर गुन्हेगारांपासून डेटाचे संरक्षण करणे हे एक सराव आणि तंत्र आहे.

सायबर अपराधाचे उद्देश काय आहे?

सायबर क्राइम हा एक गुन्हा आहे ज्यामध्ये संगणक आणि नेटवर्कचा समावेश आहे. संगणकीय गुन्हे, माहिती चोरी करणे, माहिती पुसून टाकणे, माहिती हाताळणे, दुसऱ्यास माहिती देणे किंवा संगणक भाग चोरी करणे किंवा नष्ट करणे यासारखे अनेक

उद्देश सायबर अपराधाचे आहेत.

कोणते सॉफ्टवेअर आपल्याला साइबर थ्रेट पासून वाचवू शकते?

फायरवॉल हे एक असे सॉफ्टवेअर आहे जे आपल्याला सायबर थ्रेट पासून वाचवू शकते.

साइबर डोम परियोजना काय आहे?

सायबरडोम प्रोजेक्टला विविध गुप्तचर संस्थांचे एक विशाल समाकालित नेटवर्क मानले जाते. एजन्सी एकत्र येण्यामुळे आंतर-एजन्सी समन्वय आणि समर्थन अधिक चांगले होईल. यामुळे या प्रकल्पाच्या यशाची व्याप्ती वाढू शकते. विविध शैक्षणिक आणि शिक्षण संस्थादेखील विस्तारित प्रकल्पाचा एक भाग आहेत.

राष्ट्रीय साइबर क्राइम हेल्पलाईन नंबर कोणता आहे?

जलद कारवाईसाठी तक्रार नोंदवताना योग्य व अचूक माहिती देणे बंधनकारक आहे. कृपया आपत्कालीन परिस्थितीत किंवा सायबर गुन्हांन्यतिरिक्त इतर गुन्हांचा अहवाल देण्यासाठी स्थानिक पोलिसांशी संपर्क साधा. राष्ट्रीय पोलिस हेल्पलाईन क्रमांक १०० आहे.

भारतातील सायबर सिव्युरिटीशी संबंधित कोणतेमुद्दे आणि आव्हाने आहेत?

डिजिटल संरक्षण आणि गोपनीयता संरक्षणासाठी मजबूत कायदांचा अभाव आहे. सध्या राष्ट्रीय व राज्य पातळीवर अनेक संस्था आहेत.

परंतु मोठ्या सायबर सुरक्षेच्या मुद्यांना सामोरे जाण्यासाठी समन्वीत केंद्रीकृत यंत्रणेचा अभाव आहे

- भावना शिवशंकर सावंत
तृतीय वर्ष संगणक शास्त्र

भारताचे पोलादी पुरुष सरदार वल्लभभाई पटेल

भारताच्या एकात्मतेचे पहिले आणि सर्वात महत्त्वाचे शिल्पकार... पोलादी निर्धारने, घणाचे घाव घालून त्यांनी एक देश उभा केला. आपल्या स्वातंत्र्यलढ्याचे थोर सेनानी म्हणून सरदार वल्लभभाई पटेल दीर्घकाळ आपल्या स्मरणात राहतील.

एखाद्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्या मृत्यूने कधीही भरून न येणारी पोकळी निर्माण झाली आहे असे म्हणण्याचा प्रघात आहे परंतु वल्लभभाईच्या मृत्यूने जी पोकळी निर्माण झाली, ती आजतागायत भरून आली नाही. हे ज्वलंत सत्य आहे. अशोक मेहतांनी

वल्लभभाईचे वर्णन 'ज्याच्यात एखादा प्रस्तरासारखा आत्मविश्वास होता असा पोलादी पुरुष' असं केलं आहे. ताबडतोब निर्णय घेण्याची क्षमता आणि एकदा निर्णय घेतला की, त्याची कठोरपणे आणि विधिवत अंमलबजावणी करण्याविषयी दक्षता, यामुळे त्यांना पोलादी पुरुष मानले होते.

त्यांचं आयुष्य एक उघडं पुस्तक होतं. ते अधिक जगले असते तर इतिहास काही वेगळाच घडला असता. अशी एक भावना भारतीयांच्या मनात घर करून राहिली आहे.

खेडा जिल्ह्यातील करमसद या खेड्यात एका शेतकरी कुटुंबात ३१ ऑक्टोबर १८७५ साली वल्लभभाईचा जन्म झाला. त्यांचे वडील जव्हेरभाई यांचा जन्म लढवय्याच्या घराण्यात झाला. वल्लभभाईंनी आपल्या वडिलांना शेतीत मदत करण्यात वयाची १७ वर्षे घालवली. ते ज्या शाळेत शिकत होते त्या शाळेतील शिक्षकांचा भर स्वावलंबनावर होता. स्वावलंबनाचे धडे कोवळ्या वयातच शिकावे लागल्याने 'स्वावलंबन' हाच वल्लभभाईंच्या

आयुष्याचा मंत्र झाला. त्यांना शिकून मोठे व्हायचे होते. परंतु घरची आर्थिक परिस्थिती विश्वविद्यालयीन शिक्षण घेण्यास अनुकूल नव्हती. म्हणून घरी अभ्यास करून डिस्ट्रीक्ट लीडरची परीक्षा ते उत्तीर्ण झाले.

शाळेत असताना हुशार विद्यार्थी म्हणून वल्लभभाई कधीच चमकले नाहीत. तो त्यांचा पिंडच नव्हता. विद्वान होण्यासाठी लागणाऱ्या शिस्तीचा त्यांच्याजवळ पूर्ण अभाव होता. पण शाळेतले वल्लभभाई नंतर उरले नाहीत. त्यांनी खूप जग पाहिले. एवढंसं छोटं राष्ट्र इतक्या मोठ्या लोकांना जन्म देतं, मोठमोठ्या

संस्था स्थापन करतं ते पहावं. इंग्लंडमध्ये शिक्षण घेऊन आपणही मोठं व्हावं अशी महत्त्वाकांक्षा त्यांच्या मनात निर्माण झाली आणि ते बाहेर पडले. त्यांनी बोटीवरच्या प्रवासातच 'रोमन लॉ' चं अध्ययन संपवलं. रोमन लॉमध्ये प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झाल्याबद्दल त्यांना पारितोषिक मिळालं. बारची शेवटची परीक्षा ते प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाले. एवढंच नव्हे तर त्यांना पन्नास पौंडाचं पारितोषिकही मिळालं. भारतातून इंग्लंडला जाऊन अनेक जण बॅरिस्टर होऊन आले पण विशेष गुणवत्तेने उत्तीर्ण झालेले वल्लभभाईसारेख हाताच्या बोटावर मोजण्यासारखे थोडेच.

वल्लभभाईंनी फौजदारी बाजू निवडली. आपल्या अशिलाच्या बचावाची तयारी ते अत्यंत दक्षतेने करीत. त्यांच्या यशाचं खरं गमक म्हणजे साक्षीदाराच्या पिंजऱ्यात उभ्या राहिलेल्या व्यक्तीला ते क्षणात जोखत. दिवसभराच्या श्रमानंतर ते 'गुजरात क्लब' मध्ये जात. त्यांच्या खेळातील कौशल्य पहायला क्लब सदस्य गर्दी करीत असत.

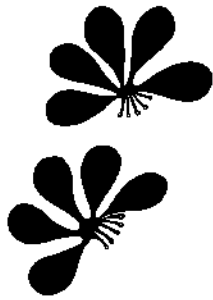
हे सर्व करत असताना त्यांनी गुजरात सभेचे सदस्य या नात्याने १९१५ साली सार्वजनिक जीवनात प्रवेश केला. वयाच्या ४१ व्या वर्षी त्यांनी गांधीजींची पहिली भेट घेतली. अहमदाबाद पालिकेत त्यांना स्वच्छता समितीचे अध्यक्षपद दिले गेले. अनेक समित्यांची अध्यक्षपदे त्यांनी भूषविली. जेव्हा त्यांची गृहमंत्रीपदी निवड झाली तेव्हा संस्थानच्या विलीनकरणाचा प्रश्न त्यांनी अतिशय कार्यक्षमतेने हाताळला. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारत स्वतंत्र झाला तेव्हा ते भारताचे उपपंतप्रधान होते. त्यांनी आपल्या कारकिर्दीत अनेक लोकोपयोगी कार्ये केली. देशात एकता निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला. म्हणून त्यांचा जन्मदिन ३१ ऑक्टोबर हा 'जागतिक एकता दिन' म्हणून पाळला जातो.

वयाच्या ७६ व्या वर्षी १५ डिसेंबर १९५० रोजी ते अनंतात विलीन झाले.

'देशावर अनेक संकटे कोसळली, पण पटेलांचा मृत्यू हे देशावरचं सर्वात मोठं संकट आहे.' हे श्रद्धांजलीच्या वेळचं पंडीत जवाहरलाल नेहरूंचे वाक्य त्यांची थोरवी यथार्थपणे वर्णन करणारं आहे.

देशातील ५६५ संस्थाने विलीन करून घेऊन सामर्थ्यशाली भारत उभा करणं हे पटेलांचं लोकोत्तर कार्य अविस्मरणीय असंच आहे. या कणखर व करारी नेत्याला माझा शतशः प्रणाम!

- कु. निकिता महादेव तिळवे
द्वितीय वर्ष कला

माणूस

माणूस नामक जातीमध्ये
माणूस म्हणून जन्माला आलो
भारतीय धर्मांमध्ये
भारतीय म्हणून जन्माला आलो,
मग जन्मानंतर आपल्यावर
कुठचे हे नवीनच जाती-धर्माचे शिकके लागले?
केलात का हो कधी विचार?
आपण कुठल्या जाती-धर्मातले हे कसे ठरवले...?

जीवन मरणाच्या दारात तडफडत होता तो
रक्त गेले वाहून बेशुद्ध पडला होता तो
चढवली बाटली रक्ताची
विचारलं का हो तेव्हा...
ती होती कोणत्या जातीची...?

जाती-धर्मांच्या पसान्यामध्ये माणूसकी विसरला तो,
हक्कासाठी लढताना जबाबदारी आपली विसरला तो
प्रत्येक जण आपापल्या जातीसाठी लढत आहे.
कोण आंदोलन करत आहे
कोण मोठमोठे मोर्चे काढतो आहे
वेगवेगळे चालण्यापेक्षा आता एकत्र येऊन चालुया
हजार जातींसाठी लढण्यापेक्षा
एकच भारतीय धर्म व माणूसकीच्या जातीसाठी लढूया
कॅशलेस भारतापेक्षा कास्टलेस भारत बनवण्याचा प्रयत्न
करुया.

- पूजा रमेश परब

विद्यमान शिक्षणपद्धती व वाटती बेरोजगारी

.....

ज्ञान आणि विद्या यांचा वसा पिढ्यान्पिढ्या जपावा यााठी शिक्षण हेच प्रभावी साधन आहे. शिक्षणातूनच संस्कृती निर्माण होते. सभ्य, सुसंस्कृत, सुजाण व सुशिक्षित नागरिक घडविण्यासाठी निर्दोष व सुयोग्य अशी शिक्षणपद्धती व विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडविणारा अभ्यासक्रम यांची योजना अत्यावश्यक आहे.

मानवी बालक जन्मतः मातीच्या गोळ्याप्रमाणे असते. त्याच्यावर कोणतेही भलेबुरे संस्कार नसतात शिक्षणातून व भोवतालच्या परिसरातील संस्कारातून या गोळ्याला आकार येऊन एक जबाबदार नागरिकाची जडणघडण होते. शिक्षण मानसिक गुणांचे संवर्धन आणि दोषांचे उच्चाटन करू शकते. सुयोग्य शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास साधला जातो.

आजच्या प्रस्थापित शिक्षणपद्धतीला हजारो वर्षांचा इतिहास आहे. वैदिक काळातील आश्रम शिक्षण पद्धती तीन हजार वर्षांची जुनी आहे. तत्कालीन शिक्षण हे वर्णव्यवस्थेवर आधारित होते. ब्राह्मणवर्ग, वेदविद्येचे, क्षत्रियवर्ग शस्त्रविद्येचे तर वैश्य व शूद्रवर्ग पारंपरिक कलांचे शिक्षण घेत असत. मध्ययुगीन कालखंडातही मंदिर-मशिदीमधून पारंपरिक शिक्षण चालूच राहिले.

ब्रिटीश आक्रमणानंतर भारतात पाश्चिमात्य शिक्षण पद्धतीस सुरुवात झाली. विज्ञान व आधुनिक शास्त्रांची आपापल्या लोकांना ओळख करून देण्याचे संपूर्ण श्रेय ब्रिटीशांकडेच जातो. त्यांनी अंगिकारलेली 'व्याख्यानपद्धती' हीच भारतात पुढे चालू राहिली. आजही चालू असलेल्या या शिक्षणपद्धतीने निश्चितच काही चांगले परिणाम दाखवून दिले आहेत. भारतीय शिक्षणव्यवस्था आज जगात सर्वात मोठी शिक्षणयंत्रणा आहे. प्रत्येक सुजाण नागरिकास आवश्यक

असे सर्व शाखांचे मुलभूत ज्ञान त्याच्या शालेय जीवनात होते.

सुखार्थिनः कुतोविद्या, नास्तिविद्यार्थिनः सुखम् ॥

सुखार्थिवा त्यजेत विद्यां, विद्यार्थिवा त्यजेत सुखम् ॥

'सुख हवे असणाऱ्याला विद्या कोडून मिळणार? विद्यार्थ्यांना सुख मिळणार नाही. सुख हवं असणाऱ्यांनी विद्येचा नाद सोडावा व विद्यार्थ्यांनी सुखाचा त्याग करावा' हे विदुरांचे

वचन अगदी बरोबर आहे. कपटाशिवाय ज्ञान, विद्या मिळत नाही परंतु आजच्या युगात हे वचन सत्य आहे का? नाही. असेच म्हणावे लागेल. कारण आज परिस्थिती बदलली आहे.

आजचा विद्यार्थी हा आपल्या स्वतंत्र लोकशाही राष्ट्राचा भावी नागरिक आहे. वयाच्या अठराव्या वर्षीच त्याला मतदानाचा अधिकार मिळणार आहे म्हणून विद्यार्थी दशेतच त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाचा योग्य विकास होणे आवश्यक आहे. त्याला स्वतंत्रपणे निर्णय घेता आला पाहिजे. कोणत्याही समस्येबाबत त्याला निरपेक्ष, तर्कसंगत विचार करता आला पाहिजे. त्याची आपल्या देशावर नितांत निष्ठा हवी. आजचे शिक्षण अशाप्रकारचे नागरिक करू शकत आहे का? या प्रश्नाला आपण छातीठोकपणे 'हो' असे उत्तर देऊ शकत नाही. कारण आजची विद्यालये, महाविद्यालये विद्यार्थ्यांची व्यक्तिमत्त्वे फुलवत नाहीत, तर केवळ परीक्षांच्या कारखान्यातून बेकारांच्या झुंडी निर्माण करत आहेत.

दरवर्षी जून-जुलै महिने आले की विविध परीक्षांचे निकाल जाहीर होतात. हजारो पदवीधर निर्माण होतात. यातील पन्नास टक्केही उच्च शिक्षणाकडे वळत नाहीत. मग या सगळ्यांचे दृश्यफल काय? तर प्रचंड प्रमाणात बेकारी! इंजिनियर, पदवीधर, एस्.एस्.सी.

पास, बारावी पास, तंत्रनिपुण कामगार, अकुशल कामगार, पुरुष, स्त्री सर्वांच्यात प्रचंड बेकारी... बेकारी हीच आजची सर्वात गंभीर राष्ट्रीय समस्या आहे. शिक्षणाला पुस्तकी शिक्षणाचे स्वरूप प्राप्त झाले असून आजच्या शिक्षणपद्धतीत विद्यार्थ्यांना प्रत्येक टप्प्यावर परीक्षांना तोंड द्यावे लागते. यात आकलनापेक्षा पाठांतरालाच अधिक महत्त्व प्राप्त झालेले असल्याने विद्यार्थ्यांचा विचार करण्याच्या प्रवृत्तीला तडा जाऊ लागला आहे. विद्यार्थी ज्ञानार्थी न बनता परीक्षार्थी बनत आहेत.

पूर्वीच्या काळाचा विद्यार्थी खरंच सुखी म्हणावा लागेल. कारण एकच एक चाकोरीबद्ध अभ्यासक्रम, घोकंपट्टी केली की झालं. विद्यार्थी संख्या कमी त्यामुळे सर्व विद्यार्थ्यांकडे शिक्षकांचे वैयक्तिक लक्ष असे. पूर्वीच्या विद्यार्थ्यांचं बरं होतं. घरी अभ्यास, शाळेत अभ्यास. शाळेत जाताना खुणावणारी चित्रपटगृहे किंवा चित्रपटांचे फलक नसायचे. रस्त्यावरील वाहनांच्या आवाजाच्या किंवा सभोवती लाऊडस्पीकरल चालू असलेल्या 'हिट' गाण्यांच्या तालावर अभ्यास करावा लागत नसे. आज ज्ञानाचा प्रस्फोट झाल्याने विविध क्षेत्रात नवीन ज्ञानाची, माहितीची भर पडली आहे. पडत आहे. एकविसाच्या शतकात प्रवेश करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना या सर्वांची ओळख हवीच. त्यामुळे बदललेला अभ्यासक्रम, क्रीडा, विज्ञान, पर्यावरण, उद्योग, समाज इ. सर्व क्षेत्रातील घटकांचा अभ्यासक्रमात समावेश. याशिवाय कार्यानुभव, स्काऊट गाईड, समाजसेवा, खेळ, एन्.सी.सी., एन.डी.ए. इत्यादीसारखे अभ्यासक्रम आहेतच. पुस्तके जितकी तितकीच गाईड्स व त्याच्या किमान तिप्पट तरी वहा हे सर्व सांभाळतानाच जीव मेटाकुटीला येतो.

आता जास्त गुण मिळवायचे असतील तर शिकवण्या किंवा ट्युशन-शिवाय चालत नाही. ही ट्युशन इयत्ता पहिलीपासून विद्यार्थ्यांच्या पाठीमागे लागलेली असते. इयत्ता १० वी, १२ वीच्या विद्यार्थ्यांची पाठ तर सुट्टीतही ट्युशन सोडत नाही. बरं एवढा अभ्यास करून इ. १० वी, १२ वीत अपेक्षित गुण मिळतील अशी खात्री नाही. या टक्क्यांच्या शर्यतीत जीव गुदमरून जातो. कोरे पेपर टाकणाऱ्याला नव्वद टक्के गुण मिळतात तर नव्वद गुण मिळवणारा एखाद्या विषयात नापास होतो. या नशिबाच्या खेळातून घोर निराशा पदरात पडते. अपेक्षित गुण न मिळाल्याने इच्छित अभ्यासक्रम

किंवा विज्ञानशाखा मिळत नाही व उरलेले सर्व जीवन नावडल्या अभ्यासक्रमाचे ओझे घेत पुढे ढकलावे लागते.

आज लहान मुलांच्या जीवनातील आनंद ओरबाडून घेणारी कोणती बाब असेल तर ती म्हणजे 'परीक्षा' होय. एखाद्या नावाजलेल्या शाळेतील पूर्व प्राथमिक शाळेत प्रवेश मिळवण्यासाठी अडीच तीन वर्षांच्या बाळालाही परीक्षेला तोंड द्यावे लागते. खरे पाहता लहान मुले, घरातल्यांना निरागसपणे कितीतरी प्रश्न विचारत असतात. तेव्हा ती 'ज्ञानार्थी' असतात. पण मोठी माणसे त्यांना परीक्षार्थी बनवत असतात.

'प्रवेश परीक्षा' व 'मुलाखत' अशा दिव्यातूनच निरागस बालकांच्या जीवनाची सुरुवा होते. प्रचंड अपेक्षांचे ओझे, अनेक विषयांचे मार्गदर्शन वर्ग, बोर्डाच्या परीक्षांचे दडपण, गुणांसाठी चालणारी जीवघेणी स्पर्धा यामध्ये कुठेतरी मुलांचे बालपण कोमेजून जाते. लहानग्यांना खेळण्याचे स्वातंत्र्य देण्याऐवजी त्यांच्यावर पुस्तकांची व दप्तरांची ओझी लादली जातात. एक अब्ज लोकसंख्येच्या भारताला ऑलिंपिक स्पर्धेत एकही पदक न मिळाल्याचे खरे कारण या शिक्षणपद्धतीतच दडलेले आहे.

शाळेतील, महाविद्यालयातील मुले परीक्षेत उत्तम गुण मिळवण्यासाठी धडपडत असतात. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची ज्ञानाशी फारकत होते. आजकाल मोठ्या सुट्टीतही खास वर्गांचे अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांवर लादले जातात. मग त्यांनी स्वतःला आवडेल ते वाचावे केव्हा? ज्ञान संपादन करून बहुश्रुत व्हावे कसे? ही सर्व जीवघेणी धडपड पदव्यांच्या पुंगळ्या मिळवण्यासाठी असते पण पदवी मिळाली म्हणजे नोकरीची शाश्वती असतेच असे नाही. अठरा-वीस वर्षे अव्याहतपणे केलेल्या धडपडीतून खरे ज्ञान संपादन होत नाही आणि मग वाटचाला केवळ वैफल्य येते.

आज शाळा - महाविद्यालये सुशिक्षित बेकार तयार करण्याचे कारखानेच झाले आहेत. आयुष्यातील मौल्यवान वर्षे खर्च झाल्यावरसुद्धा कुठल्याही प्रकारच्या व्यवसायासाठी अथवा तांत्रिक कामासाठी विद्यार्थी सक्षम नसतात. पदवीनंतरही अनेक वर्षे त्यांना व्यावसायिक कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी घालवावी लागतात किंबहुना यामुळेच भारतात सुशिक्षित बेकारांची फौज उभी आहे. महाविद्यालयीन शिक्षण हे सरळसोटपणे तीन शाखांमध्ये विभागलेले

आहे परंतु विद्यार्थ्यांना वेगवेगळ्या शाखांमधील काही विषयांची गोडी असू शकते ही बाब पूर्णपणे दुर्लक्षिली गेली आहे.

भारतासाखऱ्या खंडप्राय देशाची लोकसंख्या गेल्या साठ वर्षांत अडीच पटीहून अधिक वाढली आहे. ३५० विद्यापीठे व जवळजवळ १८,००० संलग्न महाविद्यालये असून त्यामधून दरवर्षी ३५० लक्ष निर्माण होणारे पदवीधर 'नोकरी देण्याजोगे' नसल्याचे आढळून आले आहे. साधारणतः एक कोटी विद्यार्थी व साडेचार लाख शिक्षक उच्च शिक्षण यंत्रणेत अनुक्रमे अभ्यास, अध्ययन व अध्यापन करीत आहेत. म्हणजे एकूण एक अब्ज लोकसंख्येच्या देशात अवघे एक कोटीच विद्यार्थी आहेत म्हणजे ही संख्या तशी कमीच आहे. उच्चशिक्षण परवडणारी, पेलवणारे नाही हे कटू वास्तव आहे. सतरा ते तेवीस वयोगटातील फक्त १०% मुली-मुले आज उच्चशिक्षण घेऊ शकतात. विकसित, पुढारलेल्या इतर देशातही ही संख्या ४०% ते ५०% च्या आसपास असते. विद्यापीठांची संख्या आज चीन व अमेरिकेत २००० हून अधिक आहे. या संस्थांना स्वायत्तता आहे म्हणजे विषय, अभ्यासक्रम, शिक्षण, अध्यापन पद्धती, परीक्षा यासंबंधी स्वातंत्र्य आहे. म्हणून या संस्था संभाव्य शिक्षित श्रमशक्तीसाठी काळानुरूप, गरजेनुसार, रोजगार, मागणी परिस्थितीनुसार जलद, योग्य निर्णय घेऊ शकतात. शिक्षण वर्तमान व भविष्याशी सुसंगत असते.

पहिल्या तीन पंचवार्षिक योजनेत व नंतरच्या चार-पाच वर्षांत म्हणजे १९५१-१९७० या काळात कला, समाजशास्त्र, वाणिज्य आणि विज्ञान शाखांमध्ये शिक्षण देणाऱ्या महाविद्यालयांच्या संख्येत वाढ झाली पण व्यावसायिक शिक्षण देणाऱ्या संस्था फारशा वाढल्या नाहीत. आजही हीच परिस्थिती दिसून येते. यासाठी शिक्षणाचा संबंध व्यवसायाशी जोडला गेला पाहिजे किंवा व्यवसायपूरक किंवा व्यवसायधिष्ठित अभ्यासक्रम असले पाहिजेत. या स्पर्धेच्या युगात विद्यार्थ्यांना नीट मार्गदर्शन केले पाहिजे.

'विद्या परम दैवतम्' असे विद्यार्थी सुभाषितात शिकतो पण त्या दैवताशी त्याचा धड परिचयही होत नाही. शील, चारित्र्य, नीती, प्रगती यांचे संवर्धन विद्येमुळे होते. म्हणून क्षणशः, कणशः ती संपादन करावी 'ज्ञान हा तिसरा डोळा' हे सारे तो ग्रंथातून वाचतो पण त्याला काय आढळते? ज्ञानमंदिरे ही भ्रष्टाचारांनी बरबटलेली

आहेत. पैसे टाकून पदव्या घेतल्या जातात. हजारो रुपये चारून प्रश्नपत्रिका फोडल्या जातात. अशावेळी या विद्यार्थ्यांच्या वाट्याला केवळ दारुण निराशा येते. परीक्षेला आलेल्या अवास्तव महत्त्वामुळे हे घडते. आपण पारतंत्र्यात असताना इंग्रजांनी तयार केलेली शिक्षणपद्धतीच आजही कार्यान्वित आहे. कारकून निर्माण करणारी ही शिक्षणपद्धती आज कालबाह्य व निरुपयोगी ठरली आहे.

आजची आपली शिक्षणप्रणाली वाढत्या बेकारीस जबाबदार आहे. कारकुनी पद्धतीचे शिक्षण मिळालेला माणूस या जीवघेण्या स्पर्धेत नोकरी वगळता काहीच करू शकत नाही. त्यामुळेही बेकारांची संख्या वाढत आहे. शासकीय पातळीवरून व्यवसायाभिमुख शिक्षणाचे डांगोरे पिटताना अशा छोट्या व्यवसायांना वाव ठेवला आहेतच कुठे इथे? अब्जावधी डॉलर्सचा 'टर्नओव्हर' असणाऱ्या कंपन्याही आता खेडोपाडी जाऊन तिथल्या शेतकऱ्यांच्या भाज्या पाच रुपयांना घेऊन पुन्हा त्यांनाच पन्नास रुपयांना विकत आहेत.

सुशिक्षित बेरोजगाराचा तर त्याच्या हक्क व अधिकारांचीही जाण नसते त्यामुळे त्याची अधिकच परवड होते. हलके काम करणे शोभत नाही, अन् मोठे काम मिळत नाही! परिणाम एकच बेकारी! मग वैफल्य येते, त्यामुळे व्यसनाधीनता वाढीस लागते, मानसिक विकार संभवतात. जीवनावरील श्रद्धाच नाहीशी होते, कधीकधी गुन्हेगारीकडे पावले वळतात तर कधीकधी आत्महत्येकडे, एका बेकारीमुळे सोन्यासारख्या आयुष्याची नासाडी होते.

भारतातील सार्वजनिक भ्रष्टाचाराच्या मोठ्या प्रमाणामुळे लायक उमेदवारांवर बेकारी लादली जाते. महाराष्ट्रातील बहुतांशी शाळा, महाविद्यालये संस्थाचालकांच्या कर्तृत्वहीन पोराबाळांना नोकरी देणारे गृहोद्योग बनले आहेत. तिथे एकाचवेळी शिक्षकी पेशा, शिक्षणाचा धंदा आणि राजकारण असा त्रिवेणी संगम झाल्यामुळे अशा 'फॅक्टरीज' मधून बेकारांची फौज बाहेर पडते, यात नवल ते काय!

सुशिक्षितांच्या तुलनेत नोकऱ्यांची संख्या अल्प आहे त्यामुळे बेकारांची संख्या सतत वाढत चालली आहे. नोकरीसाठी धडपणाऱ्या तरुणांना उपदेश केला जातो की, उद्योगधंदे करा. सांगणे सोपे पण करणे अवघड. भांडवल, जागा, स्पर्धा असे नाना यक्षप्रश्न उभे असतात. उद्योगधंद्यासाठी सरकारी परवाना वगैरे सर्व गोष्टींची पूर्तता करावी लागते. तेथेही पावलोपावली भ्रष्टाचार! त्यामुळे स्वतंत्र

व्यवसायाची दारे सामान्य तरुणांना बंद होतात. मग असे हवालदिल झालेले तरुण आखाती देशात नोकरीला जाण्याची स्वप्ने पाहू लागतात. बऱ्याचवेळा अशा तरुणांची फसवणूक होते.

बेकार तरुण बेकारच राहतो. 'रिकामे डोके सैतानाचे घर असते' त्यानुसार या बेकारांतून गुन्हेगार निर्माण होतात. अलिकडे तर असे लक्षात आले की, सीमेवरच्या आतंकवाद्यांमध्ये आणि शहरातील टोळीयुद्धात काही थोड्या पैशांसाठी हे बेकार तरुण सामील होतात या बेकारीतून देशाचे होणारे मोठे नुकसान म्हणजे, आपल्या देशातील बुद्धिमान तरुण परदेशात शिक्षणासाठी जातात आणि तेथेच स्थाईक होतात. तेथे मिळणाऱ्या मोठ्या पगारामुळे आणि सुख, स्वस्थ जीवनामुळे काही वर्षांनंतरचे त्या देशाचे नागरिकत्व स्वीकारतात व आपल्या देशाला पारखे होतात. अशी ही 'बेकारी' आपल्या देशाला सर्वबाजूंनी घातक आहे.

शंभर-दीडशे वर्षांपूर्वीच विचारवंत आगरकर, जयोतीराव फुले यांनी हे संकट ओळखले होते आणि त्यांनी शिक्षणात 'धंदे शिक्षण' आणण्याचा आग्रह धरला होता. आजही या दृष्टीने आपले शिक्षणतज्ञ पावले टाकत आहेत पण जितक्या जोमाने हे काम व्हायला पाहिजे तेवढे होत नाही. एक चांगली गोष्ट ही की, आज आपल्या समाजाची विचारसरणी बदलली आहे. पूर्वी श्रमाची कामे करणे हे अप्रतिष्ठेचे मानले जात असे आज कोणीही कोणतेही काम केले तरी त्याला सन्मानाने वागवले जाते.

या बदललेल्या मनोवृत्तीचा फायदा घेऊन आपण शालेय स्तरावरच व्यवसाय शिक्षण सक्तीचे केले पाहिजे. आज व्यवसायातही बहुविधता निर्माण झाली आहे. साधे केशकर्तन घेतले तरी वेगवेगळ्या प्रकारे केसांना आकार देणे, केसांचे टोप तयार करणे इ. अनेक कलापूर्ण कामांचा त्यात अंतर्भाव होतो. आज अनेक स्त्रिया 'ब्युटी पार्लर' चालवतात. याचे प्राथमिक शिक्षण शालेय स्तरावर देता येईल. मेंदी काढण्याच्या व्यवसायाला आज केवढी मागणी आहे. एकाहून एक असे सरस व्यवसाय आज चालू आहेत फक्त या व्यवसाय शिक्षणाची शालेय व महाविद्यालयीन अभ्यासाशी सांगड घातली पाहिजे.

व्यवसाय शिक्षण म्हणजे वाढता खर्च हे काही अंशी खरे आहे पण योग्य नियोजन करून त्याला यशस्वी व्यावसायिकांची मदत

मिळवली तर हे सोपे होईल. अशाप्रकारे शिक्षण घेऊन बाहेर पडणारा विद्यार्थी केवळ पदवीची पुंगळी घेऊन बाहेर पडणार नाही तर तो खऱ्या अर्थाने स्वतःच्या पायावर उभा असेल.

भावी पिढीतील युवकांचा सर्वांगीण विकास शेतकऱ्यांसमोर ठेवूनच शिक्षणपद्धतीची निर्मिती केली पाहिजे. उच्च शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांची संख्याच मर्यादित जागा यांची योग्य सांगड घालणे, तद्वत केवळ गुणवत्तेच्या आधारावरच विद्यार्थ्यांना प्रवेश देणे योग्य ठरेल.

भारताच्या वर्तमान आणि भावी पिढ्यांचा सर्वनाश करणाऱ्या बेकारीवर कायमचा तोडगा शोधायचा असेल तर वर्षाकाठी चारपाच रोजगार योजनांचे पंचतारांकित उद्घाटन सोहळे केले की झाले आपले काम! ही वृत्ती सोडून खऱ्या अर्थाने सक्रीय व्हावे लागेल. सर्वांगीण कृषिविकास, व्यवसायाभिमुख शिक्षण, स्वयंरोजगारास चालना व संधी, शिक्षण पद्धतीत आमूलाग्र बदल, भ्रष्टाचाराचा नायनाट अशा नानाविध उपाययोजना अंगीकाराव्या लागतील. यासाठी प्रबळ राजकय इच्छाशक्तीबरोबरच आपल्यालाही आळस त्यागावा लागेल. तरच बेकारीच्या या गंभीर संकटांचा आपणास यशस्वी सामना करावा लागेल.

- कु. मितल देवेंद्र धुरी
द्वितीय वर्ष कला

आरोग्य हीच संपत्ती

.....

सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तुः । सर्वे सन्तु निरामयाः। ही हजारो वर्षांपासून चालत आलेली भारतीयांची एक मंगल प्रार्थना आहे. या पृथ्वीवर सर्वजण सुखी असोत. सर्वजण निरामय म्हणजे निरोगी असोत असं तत्कालीन ऋषींनी म्हटलेलं आहे. ऋषींनी या प्रार्थनेत सुख आणि आरोग्य यांची सांगड घातलेली दिसते. म्हणजे आरोग्य आहे तेथे सुख आहे असं त्यांना म्हणायचं आहे. आज 'रुपयाभवती फिरते दुनिया' अशी जगाची अवस्था दिसून येते. पण पुष्कळ संपत्ती मिळूनही सुख माणसाच्या हाती आलेलं आपल्या दिसतं का? उलट सुख आणि

॥ आरोग्यम् धनसंपदा ॥

आरोग्य हातात हात घालून चालताना दिसतात. आरोग्यसंपन्न माणसाला अलिबाबाच्या गुहेसारखं सुखाचं भांडार खुलं झालेलं असतं. त्यासाठी फक्त एकच मंत्र त्यांना स्मरवा लागतं 'आरोग्यं धनसंपदा' आरोग्य हीच संपत्ती (Health is Wealth)

माणसाच्या जीवनात आरोग्य ही चीज अत्यंत महत्त्वाची आहे. शारीरिक आणि मानसिकही आरोग्य मोलाचं असतं. जन्मजात आरोग्याचा लाभ घेणं ही भाग्याचीच गोष्ट होय. परंतु विशिष्ट प्रकारच्या जीवनपद्धतीनेही आरोग्याची प्राप्ती होऊ शकते. देह देवाचे मंदिर । आत बाहेर निर्मळ । हे ध्यानी घेऊन शरीराची आणि परिसराची स्वच्छता राखणं, वर्तनात विशेषतः जीभेवर संयम ठेवणं, आचरणात नियमितता आणि युक्ताहार विहार म्हणजे योग्यवेळी योग्य तितका, योग्य त्या प्रकारचा आहार, व्यायाम खेळ अशी काही पथ्यं पाळली तर आरोग्याचं निरामयतेचं सौख्य व्यक्तीला सदैव लाभू शकेल यात शंका नाही.

स्वतःबरोबर सर्वांच्याच आरोग्याचीही दखल घेणं ही माणसाची नैतिक जबाबदारी आहे. फक्त स्वतःचे अंगण स्वच्छ ठेवून चालणार नाही तर आपल्या सभोवतालचाही परिसर स्वच्छ कसा राहिल हे देखील पाहिले पाहिजे. त्यासाठी सार्वजनिक ठिकाणी स्वच्छता

राखणं, सार्वजनिक आरोग्याचे नियम पाळणं, हवा, पाणी ध्वनी या प्रदूषणाला स्वतः किंचितही कारणीभूत न होणं. धूम्रपान, मद्यपान यासारख्या व्यसनांच्या आहारी स्वतः न जाणं आणि शक्यतो इतरांनाही त्यापासून परावृत्त करणं अशा अनेक गोष्टी समाजाच्या आरोग्यासाठीही व्यक्ती करू शकते. व्यक्ती व्यक्तींच्या या प्रयत्नातून सर्व समाजच आरोग्यपूर्ण आणि स्वास्थ्यसंपन्न व्हावयास वेळ लागणार नाही.

समाजाचे आरोग्य हवा, पाणी यांच्या प्रदूषणाशी निगडीत आहे. प्रदूषण रोखण्याबाबतचे उपाय प्रसार माध्यमांच्याद्वारे जनतेला समजावून देऊन त्यांच्याकडून ते पाळले जाण्याबाबत योग्य ती दक्षता घेतली पाहिजे.

आज आपण मोबाईल, कॉम्प्युटर यासारख्या अद्ययावत गोष्टी वापरतो. त्यांचाही परिणाम आरोग्यावर होत आहे. ध्वनीप्रक्षेपण टाळणं हे बऱ्याच अंशी माणसाच्याच हातात आहे. या प्रदूषणामुळे बहिरेपणा येणे, हृदयस्पंदने वाढणे, मेंदू-यकृत यावर विपरित परिणाम होणे, मानसिक संतुलन बिघडणे इत्यादी दुष्परिणाम होतात. समाजाच्या आरोग्याची व्यक्तीचं आरोग्य निगडीत असतं हे विसरून चालणार नाही.

जन्मजात सौंदर्य ही ईश्वर देणगी असते. गौरवर्ण, रेखीव नाक, पाणीदार नेत्र, सुंदर तजेलदार त्वचा, काळेभोर केस या गोष्टींनी व्यक्तीचं व्यक्तिमत्व निश्चित मोहक बनतं. परंतु या गोष्टी जन्मतःच मिळाल्या नाहीत तर मनाचं आणि देहाचं संपूर्ण आरोग्य, हसरा आणि प्रसन्न चेहरा या गोष्टींनी आपल्या उणिवांवर मात करता येते. शिवाय आरोग्यसंपन्न व्यक्ती सदैव तसाही, चैतन्यमय, उल्हासित राहून आयुष्यातील सुखांचा दीर्घकाळ उपभोग घेऊ शकते. शारीरिक, मानसिक, बौद्धि परिश्रमांना सदैव तयार असते. अडचणींशी खंबीरपणे सामना करू शकते आणि स्वीकारलेल्या कार्यात ती यशस्वी होऊ

शकते.

शरीररूपी संपत्ती आपली आपल्यालाच मिळवावी लागते आणि प्राप्त केलेली संपत्ती प्रयत्नाने टिकावावी लागते. आरोग्य संपत्ती ही धनसंपत्तीपेक्षाही श्रेष्ठ आहे कारण धनसंपत्ती पुन्हापुन्हा मिळवता येते पण शारीरिक संपत्ती ढासळली तर परत मिळविणे कठीण.

शरीर निरोगी राहण्यासाठी रोज नियमित व्यायाम करणे जरूरीचे आहे. आळस हा माणसाचा सर्वात मोठा शत्रू आहे. म्हणून आळस आधी झअकला पाहिजे. आहार चौरस असावा. सर्व काही खावे, अन्नाला नावे ठेवू नयेत. अन्न हे पूर्णब्रह्म! शरीर संपदा उत्तम असेल तर आयुवृद्धी, बलवृद्धीही होतेच पण मनाचेही सामर्थ्य वाढते. सामर्थ्यशाली व्यक्तीच जीवनातील कोणत्याही संघर्षाला तोंड देऊ शकते. स्वामी विवेकानंद तरुणांना सांगत खचलेली शरीरे आणि पिचलेली मनगटे असलेल्या तरुणांच्या हातून काहीच होणार नाही. म्हणून बलभीम मारुतीरायाच्या उपासनेला सुरुवात करा. आज विज्ञानाच्या सहाय्याने माणसाने आयुमर्यादा वाढवली आहे पण निरामय आरोग्यासाठी सातत्याने प्रयत्न व्हायला हवेतच कारण शेवटी सुदृढ शरीर हाच खरा अलंकार आहे.

मनाचं आणि शरीराचं आरोग्य परस्परांवर अवलंबून असतं. निरोगी शरीरातच निरोगी मन वास्तव्य करतं आणि निरोगी मनच सत्वशील वृत्ती बाळगू शकतं. समाजाचं समूह मन जेव्हा असे सत्वशील होईल तेव्हा समाजातील गुन्हेगारी, गुंडगिरी, भ्रष्टाचार, हिंसा - बलात्कार हे प्रकार बंद होऊन समाजात आणि पर्यायाने देशातच शांती नांदू शकेल. सामाजिक आरोग्य सुधारेल. एवढेच नव्हे तर राष्ट्र-राष्ट्रांमध्ये सलोखा मांडून जगाचीही युद्धाकडून शांतीकडे वाटचाल होऊ शकेल.

त्यासाठी आरोग्य हीच संपत्ती या मंत्रावर दृढ श्रद्धा ठेवायला पाहिजे.

कु. ऐश्वर्या दिपक पेंडसे

विरामचिन्हांनी नटलेली मराठी स्त्री

‘अनुस्वारी’ शुभकुंकुत ते
भाली सौदामिनी ।
‘प्रश्नचिन्ही’ डुलती डुमके
सुंदर तव कानी ।
नाकावरती स्वल्पविरामी
शोभे तव नयनी ।
काना काना गुंफुनी माला
खुलवी तुज कामिनी ।
‘वेलांटी’ चा पदर शोभे
तुझिया माथ्याला ।
‘मात्रा’ चा मग सुवर्णचाफा
वेणीवर माळिला ।
‘उद्गारांचा’ तो गे छल्ला
लटके कमरेला ।
‘अवतरणांच्या’ बटा
मनोहर भावती चेहऱ्याला ।
‘पूर्णविरामी’ तिलोत्तम ती
शोभे गालावरी ।

- पूजा दासनहड्डी
११ वी कला

आंबोली-इकोलॉजिकल हॉटस्पॉट

राकट, कणखर डोंगरांचा प्रदेश असलेल्या महाराष्ट्राच्या निसर्ग संपदेचा कणा म्हणजे सोळाशे किलोमीटर क्षेत्रात पसरलेला सट्याद्री. या सट्याद्रीच्या अंगाखांद्यावर कोरलेल्या रस्त्यांमधील वळणावळणाचे घाट भटक्यांना नेहमीच खुणावतात. नभ उतरू आलं की कोसळणाऱ्या जलधारांशी स्पर्धा करत या घाटांमधून धबधबेही वाहू लागतात आणि त्यात चिंब भिजण्यासाठी पर्यटक गर्दी करू लागतात. पावसाळ्यात अशी हाऊसफुल्ल गर्दी खेचणारा घाट म्हणजे कोल्हापूरकडून सावंतवाडीकडे जाताना लागणारा आंबोलीचा घाट.

आंबोलीचे वर्णन करायचे झालेच तर प्रचंड पाऊस, धबधबे, दाट जंगल आणि भरपूर विविध प्रकारची जैवविविधता आढळते असे कोकणातले सुंदर निसर्गरम्य ठिकाण म्हणजे आंबोली! थंड हवेचे ठिकाण म्हणूनही आंबोलीची ओळख आहेच. हिरव्यागार निसर्गाने नटलेला असा हा गाव म्हणजे आंबोली. आंबोलीला महाराष्ट्राचे चेरपुंजी म्हणून ओळखले जाते (पर्जन्यमान ७५० सेंटिमीटर). आंबोलीमधील घाटक्षेत्रात लागणारा पारपोली गावाजवळचा धबधबा सर्वात मोठा आहे. हा धबधबा पाहण्यासाठी पर्यटकांची पावसाळ्यात मोठी गर्दी होते. तसेच आंबोलीजवळ नांगरतास हा प्रसिद्ध धबधबा आहे. आंबोली हे पर्यटन दृष्ट्या ही कोकणातले हॉट स्पॉट आहे. येथील हिरण्यकेशी नदीचा उगम हे पर्यटनस्थळ म्हणून प्रसिद्ध आहे. येथील देवराई समृद्धपूर्ण जैवविविधता संपन्न आहे.

आंबोलीला गेल्यावर आवर्जून भेट द्यायलाच हवी असे ठिकाण म्हणजे हिरण्यकेशी नदीचा उगम. आंबोलीत एका गुहेत उगम पावून हिरण्यकेशी नदी पुढे वाहात जाऊन कर्नाटकात घटप्रभा नदीला मिळते. या उगमस्थानी शिवशंकराचे मंदिर आहे, भोवतालचा परिसर देवराई म्हणून शतकानुशतके जपलेला आहे, त्यामुळे या अरण्यात आंबोलीचे वन्य धन सुरक्षित आहे. आंबोलीच्या उंचीमुळे तिथून दिसणारे विहंगम दृश्य अनेक ठिकाणी पाहायला मिळत असले तरी कावळेसादच्या दरीचा देखावा नजरेत मावत नाही. आता या ठिकाणी प्रतिबंधक कठडा उभारून पर्यटकांच्या सुरक्षेची काळजी घेण्यात आली आहे. कावळेसादचे वैशिष्ट्य म्हणजे इथे वाऱ्याच्या झोतांनी उलटे उडणारे धबधबे पाहायला मिळतात. असेच भान हरपून टाकणारे दृश्य पाहायला मिळते ते महादेवगड पॉइंटवरून. सावंतवाडीच्या संस्थानिकांनी बांधलेल्या या किल्ल्याचे आज अवशेषच उरले आहेत, पण इथे खालच्या दरीतून वर येणारे धुके आणि ढग अनुभवता येतात. याशिवाय शिरगांवकर पॉइंट, सनसेट पॉइंट अशा खास पर्वतीय स्थळांवर असणारे पॉइंट आहेतच.

आंबोली ही पर्यटनासाठी महत्त्वाचे ठिकाण असले तरी येथील हिरव्यागार वनराईमुळे येथे जैवविविधतेच्या दृष्टीनेही आंबोली जगभरात प्रसिद्ध आहे. आंबोली हे क्षेत्र जैवविविधता इको हॉट स्पॉट म्हणून गणले जाते. आंबोली- हिरण्यकेशी येथील २.११ हेक्टर क्षेत्रात शिस्तुरा हिरण्यकेशी (देवाचा मासा) ही दुर्मिळ प्रजाती आढळून येत

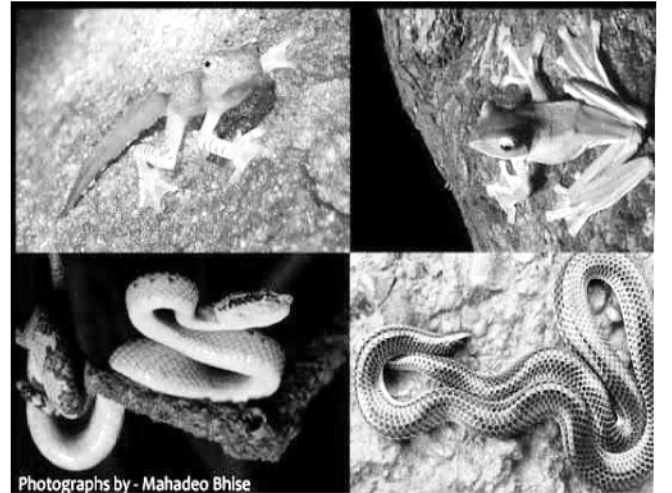

असल्याने या क्षेत्रास आता जैविक विविधता वारसा स्थळाचा दर्जा देण्यात आला आहे. शिस्तुरा हिरण्यकेशी या प्रजातीचे वैशिष्ट्य म्हणजे ही प्रजाती दुर्मिळ असून, ती आंबोली- हिरण्यकेशी या गावाच्या हिरण्यकेशी नदीच्या उगम स्थानाजवळ आढळून

येते. या क्षेत्रात पुरातन असे हिरण्यकेशी (महादेव) मंदिर व कुंड आहे. कुंडातील व हिरण्यकेशी नदीच्या पात्रात शिस्तुरा हिरण्यकेशी प्रजातीच्या दुर्मिळ माशांचा अधिवास आहे. या क्षेत्रात गवे, हरिण, बिबट, अस्वल, शेकरू, माकड, वानर, मुंगूस, सालिंदर, खवले मांजर, भेकर आदी वन्यजीव आढळून येतात. तसेच साग, आंबा, किंजल्फ, ऐन, जांभा, उंबर, जांभूळ, अंजन, फणस अशा वृक्षप्रजाती, झाडे, झुडपे आणि वेर्लीचे ही या भागात अस्तित्त्व आहे. वन्यजीव संशोधकांनी “क्वा” या आंतरराष्ट्रीय मासिकात या दुर्मिळ प्रजातीचा अभ्यास सादर केला आहे. संशोधनामुळे सह्याद्री विशेष करून आंबोली परिसरातील जैवविविधता आणि त्याचे महत्त्व वाढेल. जनसामान्यांमध्ये जैवविविधता संवर्धनाबाबत जनजागृती होणे, त्यातून माशाच्या या दुर्मिळ प्रजातीचे जतन आणि संवर्धन होण्यास आता मदत होणार आहे. अशा प्रकारे हेरिटेजचा दर्जा मिळणारे हे देशातील पहिले क्षेत्र ठरले. शिस्तुरा हिरण्यकेशी माशाच्या नव्या प्रजातीचा शोध डॉ. प्रवीणराज जयसिन्हा, तेजस ठाकरे, शंकर बालसुब्रमण्यम यांनी लावला. या क्षेत्राला जैविक विविधता वारसा स्थळ म्हणून घोषित व्हावे, अशी ग्रामस्थांचीही मागणी होती.

गेल्या काही वर्षांमध्ये आंबोलीला जाणाऱ्यांमध्ये फक्त धबधब्यात न भिजता इथल्या वैविध्यपूर्ण जैवविविधतेचा आनंद घेण्यासाठी जाणाऱ्या निसर्गप्रेमींची संख्याही वाढली आहे. मलबार ग्लायडिंग फ्रॉगसारखा अनोखा उभयचर, हिरव्यागार रंगाचा मलबार पिट व्हायपर, महाराष्ट्र राज्याचे राज्य फुलपाखरू असलेले ब्लू

मॉर्मन, तानाजीच्या गोष्टीतली घोरपड, आपल्या झळाळत्या संगछटांनी लक्ष वेधून घेणारा खैरेज ब्लॅक शिल्ड टेल साप याबरोबरच कंदीलपुष्प आणि डान्सिंग लेडीसारखी नाजूक रानफुले आंबोलीच्या निसर्ग खजिन्याला संपन्न करतात. तुम्ही नशीबवान असाल तर प्रकाशवंती म्हणजे एका प्रकारच्या बुरशीमुळे प्रकाशणारे लाकूडही पाहायला मिळू शकते. मात्र आंबोलीच्या जंगलात जळवाही आहेत आणि विषारी सापही त्यामुळे माहीतगाराशिवाय या जंगलात फिरायचे धाडस करू नका. निसर्ग पर्यटन करणाऱ्या हौशी लोकांच्या व्यतिरिक्त येथे येणारे अनेक निसर्गतज्ज्ञ आणि जैवविविधतेचे रक्षक मोठ्या प्रमाणावर काम करत असतात. सन २००१ ते २०१२ या कालखंडात आंबोली घाटातील सर्व पक्ष्यांची यादी करण्यात आली आहे. येथे एकूण २०८ पक्षी-प्रजाती वास्तव्य करून असल्याचे नमूद करण्यात आले आहे. याचा अर्थ असा आहे की, भारताच्या एकूण १५ टक्के पक्षीप्रजाती आंबोलीमध्ये सापडतात. यापैकी ११ प्रजाती या संकटग्रस्त प्रजाती म्हणून आययूसीएन संस्थेने नमूद केलेल्या आहेत, तर दोन प्रजाती नाजूक अवस्थेत असून, त्यांना संरक्षणाची गरज आहे असे शास्त्रज्ञांचे म्हणणे आहे.

Photographs by - Mahadeo Bhise

आजमितीला आंबोली हे जगभरात ‘हर्पेटोफॉना’ म्हणजेच उभयचर आणि सरीसृप प्रजातींच्या समृद्धीचे ठिकाण मानले जाते. घनघोर पाऊस पडत असताना बेडूक आणि टोड त्यांचे विविध आवाज वातावरण भरून टाकत असते. ‘आंबोली टायगर टोड’ आणि प्रदेशनिष्ठ ‘आंबोली बुशफ्रॉग’ या अतिशय संकटग्रस्त म्हणून

जाहीर केलेल्या प्रजाती केवळ आंबोलीत सापडतात. उभयचरांच्या बाबतीत म्हणायचे झाल्यास मलबार ग्लायडिंग बेडूक, बॉम्बे बुश बेडूक आणि हातपाय नसणारे उभयचर म्हणजेच देव गांडूळ (सिसिलियन) याच्या दोन जाती सापडतात. दिल्ली विद्यापीठाच्या प्रा. डॉ. एस. डी. बिजू यांनी 'डान्सिंग बेडकाची' जात इथे शोधून काढली आहे. येथे सापांच्या ४९ जाती सापडतात. त्यापैकी कोरल साप किंवा पट्टेरी पोवळा आणि ऑलिव्ह साप हे दोन्ही इथले प्रदेशनिष्ठ प्रजाती आहेत. ऑर्नेट फ्लाइंग स्नेक या सरपटत उडणाऱ्या सापाचे इथेच वास्तव्य आहे.

आंबोलीतच राहणाऱ्या हेमंत ओगले यांनी त्यांच्या 'व्हिसलिंग वुड' या पर्यटन निवासस्थानाच्या माध्यमातून जैवविविधता अभ्यासकांना एक मोठे व्यासपीठ निर्माण करून दिले आहे. 'गाइड टू बटरफ्लाय ऑफ वेस्टर्न घाट्स' हा संदर्भग्रंथ मिलिंद भाकरे यांच्या समवेत प्रसिद्ध करून त्यांनी फुलपाखरांच्या जैवविविधतेवर प्रकाश टाकला आहे. येथल्या ग्रंथालयात अभ्यास आणि चर्चा करत असलेले तरुण-तरुणी खूप मोठे सकारात्मक वातावरण निर्माण करत आहेत. बेंगळुरू, दिल्ली येथील बरेच अभ्यासक इथे नेमाने येतात. अनेक संशोधन प्रकल्प येथल्या जीवसृष्टीवर घेतले जातात. या प्रदेशात उभयचर आणि सरीसृप यांच्या डझनावारी प्रजाती आढळून येतात. यातल्या काही प्रथमतःच दृष्टिक्षेपात आल्या आहेत.

आंबोली हे जगातील इको हॉट स्पॉटमध्ये गणले जाते. इथल्या नाजूक आणि संवेदनशील निसर्गाची जपणूक आपणच करायला हवी. त्यामुळे प्लास्टिक वा अन्य मानवनिर्मित कचरा होणार नाही, वन्यजीवांचा अधिवास उद्ध्वस्त होणार नाही, वनसंपत्तीचा न्हास होणार नाही याची काळजी अवश्य घ्यावी. संवेदनशील क्षेत्र अशा भागाला घोषित केले जाते, जेथे कमीत कमी दीड हजार प्रदेशनिष्ठ संवहनी वनस्पती आढळतात. त्याचप्रमाणे एकदा या नष्ट झाल्या, तर त्या पुन्हा येथे पुनरुज्जीवित होत नाहीत. म्हणूनच महाराष्ट्र सरकारकडून जैवविविधता वारसा स्थळ म्हणून घोषित करण्यात आलेल्या आंबोलीची विशेष निगुतीने काळजी घेणे अतिशय महत्त्वाचे आहे. पावसाच्या दिवसातच अनेक प्राणांचे प्रजनन होत असते. त्याच वेळी पर्यटकांचा रेटा नैसर्गिक अधिवास नष्ट करतो. इथल्या स्थानिकांना पर्यटन व्यवसायामुळे रोजीरोटी मिळत असली, तरी

थोड्या जबाबदारीने हे पर्यटन व्हायला पाहिजे. येथील वन्यजीव वॉर्डन आणि मलबार नेचर कॉन्सर्वेशन क्लबचे संस्थापक काका भिसे यांच्या प्रयत्नांनी वाहनांवर ठरावीक जागी मर्यादित बंदी घालून उभयचरांची प्राणहानी होऊ नये, यासाठी प्रयत्न केले आहेत. जागतिक कीर्तीचे प्राणी शास्त्रज्ञ डॉ. वरद गिरी आणि वन्यजीव छायाचित्रकार धृतिमान मुखर्जी, स्थानिक पातळीवर काम करणारे हेमंत ओगले, सावंतवाडी महाविद्यालयातील प्राणीशास्त्रज्ञ डॉ. गणेश मर्गज, अशी दिग्गज मंडळी येथील जैवविविधता टिकवण्यासाठी प्रयत्नशील आहेत.

- दिपक कदम

एम.एस्सी. प्राणीशास्त्र

आनंद

आयुष्यातली सर्वात मौल्यवान गोष्ट म्हणजे आनंद
गमतीची गोष्ट अशी की,
मौल्यवान असूनही परमेश्वराने
आपल्याला ती विनामुल्य दिलेली आहे
पण त्याहूनही गमतीची गोष्ट अशी की,
आपल्या पैकी बऱ्याच लोकांना
आयुष्य संपेपर्यंत त्याचा पत्ताच नसतो.
उगवणाऱ्या प्रत्येक दिवसाला
आनंदाने सामोरे जा
मावळताना तो तुम्हाला खूप
समाधान देऊन जाईल
आनंद हा फुलपाखरासारखा असतो
त्याचा पाठलाग केला, की तो दूर पळतो
व आपण निश्चित बसलो की अलगद
आपल्या खांद्यावर येऊन बसतो.

लेख विभाग हिंदी

मन गया सो जाने दे, मन जाने दे शरीर ।

नाही खिचा कमान तो कैसे लगेगा तीर ॥

(हे साधक विद्यार्थी साधना करते समय (पढाई) अगर तुम्हारा मन कहीं दुसरी ओर जा रहा है तो जाने दो लेकिन तुम अपने शरीर को काबू में रखो, जैसे धनुष्य की कमान सिंचे नहीं तो तीर चलही नहीं सकता अर्थात् मानव की गति, अधोगति समय के हाथ में है)

संत कबीरदासजी का छात्रो के लिए उपदेश

*****

कबीर साहब का (लगभग १४ वी - १५ वी शताब्दी) जनमस्थान काशी, उत्तर है। कबीर साहब का जन्म सन १३९८ (संवत् १४५५) में ज्येष्ठ मास की पूर्णिमा को ब्रह्ममुहूर्त के समय हुआ था।

महात्मा कबीर सामान्यतः 'कबीरदास' के नाम से प्रसिद्ध हुए। कबीरदास या कबीर साहब जी १५ वी सदी के भारतीय रहस्यवादी कवि और संत थे। वे हिंदी साहित्य के भक्तीकालीन युग में परमेश्वर की भक्ती के लिए एक महान प्रवर्तक के रूप में उभरे। इनकी रचनाओंने हिंदी प्रदेश के भक्ती आंदोलन को गहरे स्तर तक प्रभावित किया।

उनका लेखन सिक्खों के आदी ग्रंथ में भी देखने को मिलता है। वे हिंदू धर्म व इस्लाम को मानते हुए धर्म एक सर्वोच्च ईश्वर में विश्वास रखते थे। उन्होंने समाज में फैली कुरीतियों, कर्मकांड, अंधविश्वास की निंदा की और सामाजिक बुराईयों की कड़ी आलोचना भी। उनके जीवनकाल के दौरान हिंदू और मुसलमान दोनों ने उन्हें बहुत सहयोग किया। कबीर पंथ नाम संप्रदाय इनकी शिक्षाओं के अनुयायी है। हजारीप्रसाद द्विवेदी ने इन्हे मस्तमौला कहा। कबीर साहब के प्रसिद्ध दोहे -

**बुरा जो देखन मैं चला, बुरा न मिलिया कोय
जो मन देखा अपना, मुझ से बुरा न कोय।**

भावार्थ - कबीरदास जी कहते हैं की, मैं सारा जीवन दूसरों की बुराईयां देखने में लगा रहा लेकिन जब मैंने खुद अपने मन में झाँक कर देखा तो पाया की मुझसे बुरा कोई इन्सान नहीं है। मैं ही सबसे स्वार्थी और बुरा हूँ भावार्थात् हम लोग दूसरों की बुराईयां बहुत देखते

है लेकिन अगर आप खुद के अंदर झाँक कर देखे तो पाएंगे की हमसे बुरा कोई इन्सान नहीं है।

दुःख में सुमिरन सब करे, सुख में करे न कोय।

**जो सुख में सुमिरन करे,
तो दुःख काहे को होय?**

भावार्थ : दुःख में हर इंसान ईश्वर को याद करता है। लेकिन सुख में सब ईश्वर को भूल जाते हैं। अगर सुख में भी ईश्वर को याद करो तो दुःख कभी आया ही नहीं।

**बड़ा भया तो क्या भया,
जैसे पड़े खजूर।**

**पंथी को छाया नहीं फल
लागे अति दूर।**

भावार्थ - कबीरदास जी कहते हैं की खजूर का पेड़ बेशक बहुत बड़ा होता है लेकिन ना तो वो किसी को छाया देता है और फल भी बहुत दूर उंचाई पे लगता है। इसीतरह अगर आप किसी का भला नाही कर पा रहे तो ऐसे बड़े होने से भी कोई फायदा नहीं है।

गुरु गोविंद दोउ खडे, काके लागूं पाँय।

बलिहारी गुरु आपने, गोविंद दियो मिलाय ॥

भावार्थ - कबीर दास जी इस दोहे में कहते हैं की अगर हमारे सामने गुरु और भगवान दोनों एक साथ खडे हो तो आपण किसके चरण स्पर्श करोगे? गुरु ने अपने ज्ञान से ही हमें भगवान से मिलने का रास्ता बताया है इसलिए गुरु की महिमा भगवान से भी ऊपर है और हमें गुरु के चरण स्पर्श करने चाहिए।

सब धरती कागज करु, लेखनी सब वनराज।

सात समुद्र की मासे करुँ, गुरु गुण लिया न जाए।

भावार्थ : अगर मैं इस पूरी धरती के बराबर बड़ा कागज

बनाऊं और दुनिया के सभी वृक्षों की कलम बना लूँ और सातों समुद्रों के बराबर स्याही बना लूँ तो भी गुरु के गुणों को लिखना संभव नहीं है।

ऐसी वाणी बोलिए मन का आप खोये ।

औरन को शीतल करे, आपहुं शीतल होए ।

भावार्थ : कबीर दासजी कहते हैं की इंसान को ऐसी भाषा बोलनी चाहिए जो सुननेवाले के मन को बहुत अच्छी लगे। ऐसी भाषा दुसरे लोगों को तो सुख पहुँचाती ही है, इसके साथ खुद को भी बड़े आनंद का अनुभव होता है।

जब मैं था तब हरी नहीं, अब हरी है मैं नहीं ।

सब अंधियारा मिट गया, दीप देखा माही ।

भावार्थ : कबीर दास जी कहते हैं कि जब मेरे अंदर अहंकार मैं था, तब मेरे हृदय में हरीईश्वर का वास नहीं था । और अब मेरे हृदय में हरी ईश्वर का वास है तो मैं अहंकारी नहीं हूँ । जब से मैंने गुरुरूपी दीपक को पाया है तबसे मेरे अंदर का अंधःकार खत्म हो गया है।

माटी कहे कुम्हार से, तू क्या रोंदे मोहे ।

एक दिना ऐसा आएगा, मैं रोंदुंगी तोहे ।

भावार्थ : जब कुम्हार बर्तन बनाने के लिए मिट्टी को रोंद रहा था, तो मिट्टी कुम्हार से कहती है, तू मुझे रोंद रहा है, एक दिन ऐसा आएगा जब तू इसी मिट्टी में विलीन हो जाएगा और मैं तुझे रोंदुंगी।

पानी केरा बुदबुदा, अस मानस की जात ।

देखत ही छुप जाएगा है, ज्यों सारा परभात ।

भावार्थ : कबीर दास जी कहते हैं की इंसान की इच्छाएँ एक पानी के बुलबुले के समान है जो पलभर में बनती है और पलभर में खत्म। जिस दिन आपको सच्चे गुरु के दर्शन होंगे उस दिन ये सब मोहमाया और सारा अंधःकार छिप जाएगा।

जाति न पूछो साधु की, पूछ लीजिये ज्ञान,

मोल करो तरवार का, पडा रहन दो म्यान ।

भावार्थ : सज्जन की जाति न पूछ कर उसके ज्ञान को समझना चाहिए। तलवार का मूल्य होता है न कि उसकी म्यान का ।

निंदक नियेरे राखिये, आँगन कुटी छवार्ये ।

बिन पानी साबुन बिना, निर्मल करे सुभाय ।

भावार्थ : कबीरदास जी कहते हैं की, निंदक हमेशा दूसरों की बुराइयां करने वाले लोगों को हमेशा अपने पास रखना चाहिए, क्यों कि ऐसे लोग अगर आपके पास रहेंगे तो आपकी बुराइयाँ आपको बताते रहेंगे और आप आसानीसे अपनी गलतियाँ सुधार सकते हैं। इसीलिए कबीरजीने कहा है कि निंदक लोग इंसान का स्वभाव शीतल बना देते हैं।

मन गया सो जान दे, मत जान दे शरीर
नाही खिचा कमान तो, कैसे लगेगा तीर ?

कल करे सो आज, आज करे सो अब
समय का पक्षी उड जाएगा, बहुरी करेगा कब

संगत मिले बडों की, तो बढत बढत जाये
और संगत मिले बुरे की, तो फिर फिर घाते खाए

कल करे सो आज, आज करे सो अब
पल में प्रलय होगा, बहुरी करेगा कब

- शिल्पा वागाराम मोदी
प्रथमवर्ष, बी.ए.

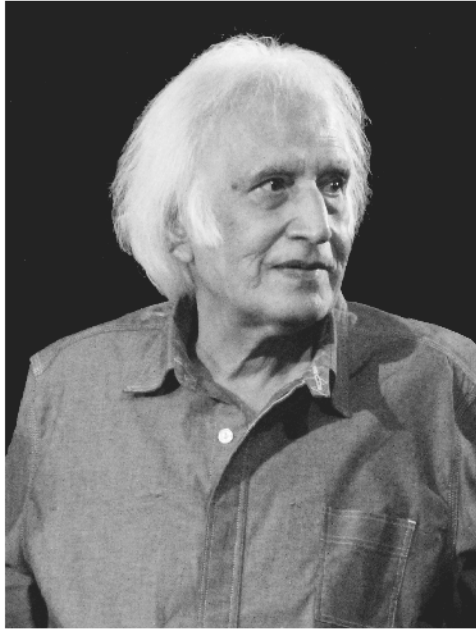

हिंदी रचनाकार : साक्षात्कार

.....

किसी भी साहित्यकार को जानने के लिए उनके व्यक्तित्व को जानना बहुत जरूरी है। क्योंकि उसके व्यक्तित्व की झलक उसके साहित्य में प्राप्त होती है। साहित्यकार के जीवन का निर्माण उसके पारिवारिक, सामाजिक, धार्मिक और राजनीतिक परिवेश में होता है। इसीलिए साहित्यकार के साहित्य में उसमा जीवनानुभव दिखाई देता है। ऐसे ही एक साहित्य रचनाकार है। - सुरेंद्र वर्माजी । सुरेंद्र वर्माजी का जन्म ७ सितंबर सन १९४१ में हुआ है। स्वातंत्र्योत्तर हिंदी नाटककारों में वह अपना विशिष्ट स्थान रखने वाले नाटककार एवं कथाकार है। सुरेंद्र वर्माजी अध्यापकीय एवं प्रशासकीय कार्य में कार्यरत हैं उन्ही रंगमंच, फिल्मलाईन और इतिहास में विशेष दिलचस्पी है। उनकी एकांकी और अन्य साहित्यिक कृतियाँ प्रकाशित हो चुकी है। उन्होंने नाटकों के अतिरिक्त कविता, कहानी, व्यंग, रूपांतर, उपन्यास, लेख, समीक्षा आदी साहित्यिक विधाएँ भी लिखी है। साथ ही गांधीजी के विचारों पर पुस्तक भी लिखी है। वर्माजी को अब तक केंद्रीय संगीत नाटक अकादमी, साहित्य अकादमी तथा भारतीय भाषा परिषद द्वारा सम्मानित किया है।

सुरेंद्र वर्मा ने अपने साहित्य के द्वारा सामाजिक जीवन के यथार्थ का साक्षात्कार करने का सफल प्रयास किया है। साथ ही सम सामाजिक युग असंगतियां से संघर्ष में टूटते बिखरते मनुष्य के मानसिक विघटन को ऐतिहासिक - पौराणिक संदर्शों के माध्यम से मुखरित किया है। उन्होंने वर्तमान युग की ज्वलंत समस्याओं से प्रत्यक्ष साक्षात्कार किया है।

सुरेंद्र वर्मा के नाटकों में प्रसाद से मोहन राकेश तक चली आ रही ऐतिहासिक तथा काव्यात्मक अभिव्यंजना का निर्वाह हुआ है। इतना ही नहीं रंगमंच के क्षेत्र में अभिनव प्रयोगों द्वारा वर्माजी नाटकों को सार्थक जिवंतता प्रदान करते है। सुरेंद्र वर्मा एक साथ नाटककार भी है और निर्देशक भी। अतः सुरेंद्र वर्मा बेहद कलात्मक तथा दृष्टीसंपन्न नाटककार के निर्माता है।

सुरेंद्र वर्मा का उपन्यास क्षेत्र में महत्त्वपूर्ण योगदान रहा है। उनके उपन्यासों में महानगरीय जीवन का चित्रण अधिक मात्रा में दृष्टीगोचर होता है। सुरेंद्र वर्मा ने अपने साहित्यिक जीवन में सिर्फ तीन ही उपन्यास लिखे है। उनके उपन्यासों का प्रकाशन क्रम के अनुसार आगे संक्षिप्त कर रही हूँ ।

१) अंधेरे से परे (१९८०)

अंधेरे से परे इस उपन्यास का प्रकाशन नॅशनल पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली प्रकाशन के द्वारा सन १९९३ में हुआ । यह एक समर्थ रचनाकार का अत्यंत सशक्त उपन्यास है। आज की मजबूर, फांक्ती-भागती जिंदगीयों के आसपास का बहुआयामी कथानक और पात्रों के भीतर बजती हुई गूँज एक महत्त्वपूर्ण सार्थ उपन्यास होने के लिए काफी है। इस उपन्यास के नायक का जीवन के प्रति देखने का दृष्टीकोन बिल्कुल निराशाजनक लगता है। उनके जीवन में एकांत, उदासीनता तथा परिवार में कलह होने के कार उसे अपना जीवन अंधेरे से भी उपर लगने लगता है। उतः अनेक प्रसंग एवं घटनाओं का विवरण होने के कारण साहित्य विश्व में प्रस्तुत उपन्यास ने अपना एक महत्त्वपूर्ण स्थान प्राप्त

किया है।

२) मुझे चाँद चाहिए (१९९३)

मुझे चाँद चाहिए उपन्यास का प्रकाशन राधाकृष्ण प्रकाशन से सन १९९३ में हुआ। सुरेंद्र वर्मा अपने नए एवं महत्त्वपूर्ण उपन्यास 'मुझे चाँद चाहिए' में चाँद के बहुआयामी एवं व्यंजनापूर्ण प्रयोग इतनी खुबसुरतीसे किए हैं की कृति के सभी अंग उपादान एवं दृष्टीकोन इसकी चाँद की छटा से आलोकित हो उठते हैं। प्रस्तुत उपन्यास नायिकाप्रधान है। इस उपन्यास की नायिका वर्षा वशिष्ठ है। उसे अभिनय का बहुत बड़ा शौक है। अभिनय प्रेम और हर्ष प्रेम 'वर्षा वशिष्ठ' की वे खुशियाँ या चाँद है जिसके लिए वह उपन्यास में जीवन जीती हुई नजर आती है। हर्ष की मृत्यु हो जाने पर वह कहती है " मेरे वास्ते चंद्रमा हमेशा के लिए बूझ गया है। " उतः वर्षा हर्ष को अपने चाँद के रूप में देखती है। उसके पश्चात वह जीना नहीं चाहती क्योंकि उसकी हमेशा एक ही माँग है -मुझे चाँद नहीं चाहिए।

३) दो मुर्दों के लिए गुलदस्ता (१९९८)

दो मुर्दों के लिए गुलदस्ता उपन्यास का प्रकाशन राधाकृष्ण प्रकाशन से सन १९९८ में हुआ। प्रस्तुत उपन्यास दो युवकों की कहानी है जो एक हादसे द्वारा एक दुसरे के करीब आए हैं। जो एक दुसरे के अच्छे दोस्त हैं। जिनके नाम हैं नील और भोला। नील एक शिक्षित युवक है तो भोल अनपढ़ है। बेकार युवकों का अर्थप्राप्ती के लिए बहकना, उपभोक्तावादी संस्कृति का योगदान स्पष्ट करना, पुरुष वेश्या पर चिंतन करना और महानगरीय यौन संबंधों की विविधता का पर्दाफाश करना आदी प्रस्तुत उपन्यास की प्रमुख घटनाएँ हैं, जो चिंतन का ही नहीं बल्की चिंता का विषय बन बैठा है। प्रस्तुत उपन्यास में लेखक ने महानगर की असलियत का परिचय दिया है। उपन्यास का नायक नील है। और भोला जो जिंदा होकर भी मुर्दा है। महानगरीय जीवन ने दोनों को मुर्दा बनाया है। अतः इन्ही दो युवकों या मुर्दों को आधार बनाकर 'दो मुर्दों के लिए गुलदस्ता' नामक उपन्यास में सुरेंद्र वर्मा एक नयी कथा के साथ उपस्थित होते हैं।

सुरेंद्र वर्मा का कहानी साहित्य अनेक नाटक तथा उपन्यास की भांति ही सुल एवं समृद्ध है। दृढ निश्चय, जुझारूपन और संघर्षशीलता की झलक उनकी कहानियों में सर्वत्र दिखाई देती है। उन्होंने अतीत,

वर्तमान और आगत के चेहरे को पढ़कर उन्हें सँवारने का प्रयास किया है। उनकी सभी कहानियाँ उनके तीन कहानी - संग्रहों में संकलित हैं १) प्यार की बातें २) कितना सुंदर जोड़ा ३) नयी कहानियाँ आदि

सुरेंद्र वर्मा ने अपने साहित्यिक जीवन में बहुत कम कविताएँ लिखी हैं। उनके काव्य के संबंध में युगीने समीक्षकों की प्रतिक्रियाएँ बहुत कुछ यही हैं की सुरेंद्र वर्मा का कवित्व व्यक्तित्व बहुमुखी है। अज्ञेय के 'नया प्रतीक' में सुरेंद्र वर्मा जी के कविताओं को स्थान मिला है। जो उनके एकमात्र काव्य संग्रह 'नया प्रतीक' से प्रस्फूटित है।

प्रयोगशील नाटककारों में सुरेंद्र वर्मा ने अपना महत्त्वपूर्ण स्थान निर्माण किया है। उन्होंने नाटकों के माध्यम से सामंतकालीन, उत्तर मुगलकालीन और आधुनिक आदी कालों की सामाजिक स्थितियों का लेखा-जोखा प्रस्तुत किया है।

सुरेंद्र वर्मा का नाट्य साहित्य प्रकाशन क्रम के अनुसान निम्नांकित है।

१) तीन नाटक (१९७२)

१) सेतुबंध - नाटककार ने प्रस्तुत नाटक में मिथकीय प्रसंगों की अपेक्षा आधुनिक जीवन में स्थित पती-पत्नी के जीवन के अलगाव और तान तनाव को चित्रित किया है। इस नाटक के जरीए जातिवादी विचारों को तोड़ने का प्रयास किया है। साथ ही भारतीय नारी के प्रेम और श्रद्धा को व्याख्यायित किया है।

२) नायक खलनायक विदूषक - विदूषक का अभिनय करनेवाला लोकप्रिय अभिनेता कविंजल विदूषक की स्थिर और सपाट भूमिका करने से इनकार कर देता है। क्योंकि उसमें आत्माभिव्यक्ती और आत्मान्वेषण की संभावना बिल्कुल नहीं है। तीव्र नाटकीय स्थितियों का अभाव और सारा नाटक संवाद बहुलता से शिथिल हो गया है।

३) द्रौपदी - इस नाटक में पारश्चास्त सभयता के प्रभाव और यांत्रिकता के कारण मान जीवन की घुटन, तनाव तथा पारंपारिक बदलते संबंधों को चित्रित किया है। साथ ही दांपत्य जीवन की घुटन, पत्नी के प्रति पती की असंतुष्टता, बच्चों की लापरवाही, उनका नैतिक अधःपतन, व्यसनाधीनता आदि के कारण संयुक्त परिवार के बनते बिगड़ते माहौल को चित्रित किया है।

२) सूर्य की अंतिम किरण से (१९७५)

सूर्य की पहली किरण तक

प्रस्तुत नाटक सन १९७५ में प्रकाशित हो चुका है। इस नाटक में नपुंसकत्व के कारण नि-संतान स्त्री-पुरुष बाह्य संबंध की तलाश कर संतान प्राप्ति का प्रयत्न कुंठित यौन आकांक्षाएँ, नारी मूल्यों की प्रतिष्ठापना की अवधारणा की गयी है।

३) आठवाँ सर्ग (१९७६)

सन १९७६ में यह नाटक प्रकाशित हो चुका है। नाटककार ने प्रस्तुत नाटक में जाती-बिरादरी की सीमाओं को तोड़कर आधुनिक आंतरजातीय विवाह की झलक प्रस्तुत की है।

४) छोटे सैयद बड़े सैयद (१९८१)

प्रस्तुत नाटक १९८१ में प्रकाशित हो चुका है। यह नाटक अनेक वर्षों की ऐतिहासिक बोध, मानवीय नियति को समझने और सधन नाट्य क्षणों को पकड़ने वाली सूक्ष्म अंतर्दृष्टीय तथा गहरे रंगमंचीय बोध का नतीजा है।

५) शकुंतला की अंगूठी (१९८७)

प्रस्तुत नाटक सन १९८७ में प्रकाशित हो चुका है। ऐतिहासिक कथानक के जरिए इसमें नाटककार ने आधुनिक युवक-युवतियों के बदलते प्रेमसंबंधों को परिभाषित करने का प्रयास किया है।

६) कैद ए हयात (१९९३)

यह नाटक सन् १९९३ में प्रकाशित हो चुका है। यह नाटक मिर्जा गालिब के जीवन का ऐतिहासिक दस्तावेज नहीं है बल्की, उनके माध्यम से प्रतिक रूप में किसी भी सम-सामायिक युग पुरुष के बहुविध तलावों को समझने की कोशिश है।

राकेश की ही परंपरा में स्त्री-पुरुष संबंधों को लेकर श्रेष्ठ रंग एकांकी लिखने वालों में सुरेंद्र वर्माजी का नाम सर्वोपरि है। अब तक उनके प्रकाशित एकांकी का परिचय प्रस्तुत करती हूँ -

- १) नींद क्यों रातभर नहीं आती (एकांकी संग्रह) १९७६-८१
- १) शनिवार के दो बले
- २) वे नाक से बोलते हैं
- ३) हरी घास पर घंटे पर
- ४) मरणोपरांत
- ५) नींद क्यों रातभर नहीं आती
- ६) हिंडोल इंगूर

वर्मा जी के छः एकांकी प्रकाशित हो चुके हैं। उन्होंने अपने एकांकी के माध्यम से स्त्री-पुरुष संबंधों की बहुत बारीकी से छाबिन करते हुए अपने आसपास के नाटकीय जीवन को प्रस्तुत किया है।

सुरेंद्र वर्मा जी ने अपने साहित्यिक जीवन में उपन्यास, नाटक, एकांकी के अतिरिक्त भी अनन्य कुछ रचनाएँ लिखी हैं, किंतु इसकी संख्या अत्यल्प है। वे एक अच्छे समीक्षक भी हैं। उनका - 'नटरंग', कल्पना, आजकल, तथा प्रकर' आदी पत्र पत्रिकाओं में अनेक प्रकार का लेखन साहित्य प्रकाशित हो चुका है।

सुरेंद्र वर्मा जी ने 'जहाँ बारिश न हो जैसा व्यंग साहित्य, बिल्ली चली पहनकर जुते' रूपांतरीत साहित्य और मैटा फिन्सीकल फाऊंडेशन ऑन महात्मा गांधीज थॉट' यह विवेचन लिखे हैं।

- सानिका सुनिल कांबळे

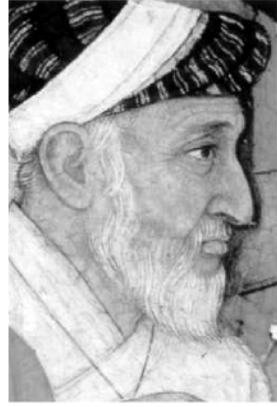
प्रथम वर्ष बी.ए.

अब्दुरहीम खानखाना

प्रस्तावना – अब्दुरहीम खानखाना का जन्म संवत् १६१३ (ई. सन १५५६) में लाहौर में हुआ था। संयोग से उस समय हुमायूँ, सिकंदर, सुरी का आक्रमण का प्रतिरोधक करनेके लिए सैन्य के साथ लाहौर में मौजूद थे।

रहीम के पिता बैरन खाँ तेरह वर्षीय अकबर के शिक्षक तथा अभिभावक थे। रहीम की माँ हरियाणा प्रांत के मेवाती राजपूत जमाल खाँ की सुंदर एवं गुणवंती कन्या सुल्ताना बेगम थी। सन १५६१ में इनके पिता बौम खाँ की हत्या कर दी गई। रहीम का पालन पोषण अकबर ने अपने धर्म पुत्र की तरह किया।

कुछ समय पश्चात रहीम ने गुजरात, कुम्भलनेर, उदयपूर आदि युद्धोंमें विजय प्राप्त की। और इस प्रहार अकबर ने अपने समय की सर्वोच्च उपाधि 'मीरअर्ज' से रहीम को विभूषित किया। सन १५८४ में अकबर ने रहीम को खान ए खाना की उपाधि से सम्मानित किया।

इस प्रकार रहीम ने अवधी और ब्रजभाषा दोनों में ही कविता की है जो साल, स्वभाविक और महत्वपूर्ण है। उन्होंने अनेक काव्य संग्रह भी लिखे जिसमें शृंगार शांत तथा हास्य रस मिलते हैं। दोहा, सोरठा, बरवै, कवित्त और सवैया उनके प्रिय छंद हैं। रहीम दासजी की भाषा अत्यंत सरल है, उनके काव्य में भक्ति, नीति, प्रेम और शृंगार का सुंदर समावेश मिलता है।

उन्होंने ब्रजभाषा में अपनी काव्य रचनाएँ की है। उनके ब्रज का रूप अत्यंत व्यवहारिक स्पष्ट एवं सरल है। उन्होंने तदभव शब्दों का अधिक प्रयोग किया है। ब्रज भाषा के अतिरिक्त उन्होंने कई अन्य भाषाओं का प्रयोग अपनी काव्य रचनाओं में किया है। रहीम जी ने अनेक दोहे भी लिखे। उन्होंने अपने दोहे के माध्यम से लोगों को जीवन के बारेमें समझना चाहते हैं। उनके दोहे आज भी उतने ही प्रसिद्ध माने जाते हैं जितने अकबर के समय में थे।

रहीम के दोहे और उनका अर्थ

१) “छिमा बडन को चाहिये, छोटन को उतपात ।
कर रहीम हरि का घटयौ, जो भृंगु मारी लात ॥”

रहीमदासजी केहते हैं, कि बडों को क्षमा शोभा देती है और छोटों को उतपात (बदमाशी) इसका मतलब अगर छोटे बदमाशी करे कोई बडी बात नही और बडों को इस बात पर क्षमा कर देना चाहिए। छोटे अगर उतपात मचाएँ तो उनका उतपात भी छोटा ही होता है। जैसे यदि कोई कीडा अगर तात मारे भी तो उससे कोई हानि नहीं होती।

२) “तरूवर फल नहिं खात है सरवर पिचडी न पान ।

कहि रहीम पर काज हित, संपति संचहि सुजान ॥”

रहीम दासजी केहते हैं कि पेड अपने फल स्वयं नही खाते है और सरोवर भी अपना पानी स्वयं नही पीता है। इसी तरह अच्छे और सज्जन व्यक्ति वो है जो दुसरों के कार्य के लिए संपत्ति को संचित करते है।

३) “दुख में सुमिरन सब करे, सुख में करे न कोय ।
जी सुख में सुमिरन करे, तो दुख काहे होय ॥”

इस दोहे में संत रहीम दासजी केहते हैं कि दुख में सभी लोग याद करते हैं, सुख में तो कोई नही। यदि सुख में भी याद करते तो दुख होता ही नही।

४) “अच्युत चरन तरंगिनी, शिव सिर मालति माल ।
हरि न बनायो सुरसरी, कीजो इंदव भाल ॥”

भक्त श्रद्धाविभिभूत होकर पतित पावनी गंगा से कहता है। भगवान विष्णु के चरणों में तरंगित होनेवाले और महादेव शिव की जटामें मालती की सफेद माला की शोभा धारण करनेवाली हे देवी मां गंगा। जब तूम मेरा उधदार करके देवलोक भेजना तो मुझे विष्णु मत बनाना, चंद्रशेखर शिव बनाना। क्योंकि तुम्हारा यह भक्त तुम जैसी पूजनीय एवं कल्याणी मां को अपने चरणों में जगह देकर मातृगरिमा की अवमानना नही करना चाहता। तुम तो सिर पर धारण करने योग्य हो।

५) “अमर बेलि बिनु मूल की, प्रतिपालत है ताहि ।
रहिमन ऐसे प्रभुहिं तजि, खोजत फिरिए कहि ॥”

अनन्य भाव से भगवान के लिए समर्पित होकर ही जीवन का क्षेत्र प्राप्त किया जा सकता है।

जो प्रभु अमरबेल जैसी मूलविहीन, विकलांग वल्लरी को भी तिरस्कृत नहीं रखता, तुम ऐसे अद्वितीय अभिभावक को छोड़कर किसे खोजते फिर रहे हो? अपने ही अंतःकाल में विद्यमान परमवत्सल, विशम्भर, सर्वशक्तिमान भगवान जैसा अहेतु की दया करने वाला संरक्षक कहीं बाहर नहीं है।

६) **अथम बचन ते को फल्यो, बैठि ताड की छांह
रहिमन काम न आई है, ये नीरस जग मांह ॥”**

अथम की बातों में आकर कौन यशस्वी जीवन गुजार सकता है। दुर्जन का आश्रय लेना ताड की बेकार छाया में बैठना है। नीच भलेही गलत माध्यमों से बहुत कुछ प्राप्त कर शक्तिमान हो गया है। भले ही उसने समाज पर अपना प्रभुत्व स्थापित कर लिया हो, फिर भी उसकी शरण ग्रहण करना अपने जीवन की अधोगति प्रदान करना है। पापी दुसरोंका अमंगल ही सोचता है और करता है। उसके काम एवं वचन सज्जनों के लिए हितकर नहीं है।

७) **“अनुचित बचन न मानिए, जदपि गुरइस गाठि ।
है रहिम रघुनाथ ते, सुजस भरत को बाढि ॥”**

उचित अनुचित तथा कर्तव्य अकर्तव्य का फैसला अपने विवेक के आधार पर होना चाहिए।

यदि तुम्हारी अंतरात्मा ऐसी किसी बात को सही नहीं समझती जिसको मानने के लिए सम्मानित लोगों की तरफ से दबाव पर दबाव पड़ रहा है तो तुम्हारा परम फर्ज है कि सबकी सुनी अनसुनी करके केवल अपने अंतर्दामी के आदर्श को सुनो और दुसरो की बात को असम्मान अस्वीकार कर दो। यद्यपि वह बात किसी गुरुजन की विशेष आज्ञा के रूपमें सर्वथा हितकारी समझ कर कही गई हो तो भी उसका परिपालन अपनी अंतरात्मा के विरुद्ध जाकर कभी मत करो। तुम्हारे अंतर्दामी से बढ़कर तुम्हारा कोई दुसरा हितैषी नहीं। अंतःकरण के देवता उच्चम न्यायिक होते हैं।

८) **“अनुचित उचित रहीम लधु, करहि बडेन के जोश ।
ज्यो ससि के संयोग ते, पचवत आगि चकोर ॥”**

छोटे आदमी भी बड़ों से अनुप्राणित होकर असाधारण काम कर जाते हैं। महानुभावों का सहयोग पाकर तथा उनके स्नेह प्यारसे उल्लासित होकर कभी कभी छोटे छोटे लोग भी ऐसे असाधारण काम कर जाते हैं। जिन्हे शायद वे सामान्य हालत में न कर पाते।

कवि प्रसिद्ध है कि प्रेमी चकोर चंद्रमा के प्यार से अभिभूत होकर अंगारे खाकर पचा लेता है।

९) **“अब रहिम मुसकिल परी, गोठ दोऊ काम ।
सांचे से तो जग नहीं, झूठे मिलें न राम ॥”**

श्रेष्ठ मानव बनना सरल नहीं है। भौतिक उत्पात और आध्यात्मिक उन्नयन एक साथ होना बहुत ही मुश्किल है।

रहीमजी कहते हैं कि दुनिया में तुम्हारी मान मर्यादा तथा पद प्रतिष्ठा बनी रहे, अति विशिष्ट वर्ग के शिखर आदमियों में परिगणना भी होती रहे, दुसरी ओर तुम्हारी हार्दिक कामना है, तुम्हारे अंतर्दामी की भी अभिलाषा है कि तुम उदारचेता, मनस्वी होकर संत महात्माओं की उच्च स्थिती प्राप्त करो। मगर सांसारिक जीव बनकर रहने पर, मोह माया में लिप्त रहना मानव की मजबूरी हो जाती है। ऐसा मनुष्य अगर ईश्वर को प्राप्त करना चाहे तो वो उसके लिए मुमकिन नहीं हो पाता। ईश्वर भक्ति और सांसारिक लिरसा यह दोनों कार्य एक साथ नहीं हो सकते।

वस्तुतः भौतिकता और आध्यात्मिकता ये दोनो सहचर बनकर एक साथ नहीं चल सकते। दो ध्रुवांतर भूमिकाओं को साथ साथ निभाना अत्यंत दुष्कर काम है भौतिकता और आध्यात्मिकता मनुष्य नहीं चला सकता और भक्ति रस का आस्वादन दुनिया वाले नहीं कर सकते।

१०) **“ऊगत जाही किरण सो, अथवत ताही कांति ।
त्यो रहीम सुख सर्वे, बढत एक ही भांति ॥”**

संसार मांगल्य अभियान पर निकला प्रतापी सूर्य जिस प्रकार का आभा बिंब लेकर उदयाचल पर उदय होता है, उसी तरह के प्रभामंडल के साथ अस्ताचल में अस्त भी होता है।

रोशनी पुरुष सुख दुःख, प्रमाद अवसाद तथा उत्कर्ष अपकर्ष की अनिवार्य स्थितीयों में प्रसन्न और धीर वीर होते हैं और उच्च भाव भूमि पर स्थिर रहते हैं।

११) **“आप न काह काम के, डार पात फल फूल ।
औरन को रौकत फिरै, रहिमन पेड बबूल ॥”**

ये दृष्ट बबूल अपनी दृष्टता से कभी बाज नहीं आते। खुद तो किसी काम के नहीं अर्थात् इनकी डालें, पत्ते, फल फूल सभी किसी काम के नहीं होते। दुसरे ये उदयमी, अध्यवासाची, परोपकारी पेड़ों को भी बढ़ने से अवश्य रोकते फिरते हैं।

यहाँ सीधे दुनिया के कुटिलोंपर प्रहार हुआ है। ऐसे कुटिलोंपर

जो खुद तो निठल्ले निकम्मे होते हैं, मगर दूसरों की प्रमाति को अवरूद्ध करने में अधिकतर सक्रीयदेखे जाते है।

१२) खैर, खुन, खाँसी, खुसी, बैर, प्रीति, मदपान।
रहिमन दाबे न दबै, जानत सकल जघन ॥”

इस दोहे में संत रहीम दासजी कहते हैं कि दुनिया जानती है कि खैरियत खुन, खाँसी, खुशी, दुशमनी, प्रेम और मदिरा का नशा छुपाए नहीं छुपता है।

१३) “जो रहीम ओछे बढै, तौ अति ही इतराय।
प्यादे सों फरजी भयो, टेढो टेढो जाय ॥”

रहीम दासजी कहते है कि आछे लोग जब प्रगति करते हैं तो बहुत ही इतराते हैं। वैसे ही जैसे शतरंज के खेल में जब प्यादा फरजी बन जाता है। तो वह टेढी चाल चलने लगता है।

१४) रहीमन घोरे दिनन को, कौन करे मुँह स्पाह ।

नहीं छलन को पंरतिया, नहीं कारन को ब्याह ॥”

रहीम दासजी कहते हैं, थोडे दिन के लिए कौन अपना मुँह काला करता है क्योंकि पर नारी को ना धोखा दिया जा सकता हे और ना ही विवाह किया जा सकता है ।

१५) अब गई आदर गया, नैनन गया सनेहि।

ये तीनों तब ही गये, जबहि कहा कछु देहि ॥”

इस दोहे में रहीम दासजी कहते हैं कि ज्यों ही कोई किसी से कुछ मांगता है त्यों ही आबरू, आदर और आंख से प्रेम चला जाता है। इस प्रकार रहीमजीने अपने दोहों के माध्यम से निती - अनिती, राजनिती अपने स्वयं के अनुभव के आधार पर अलग अलग विचारोंको पाठकोंके सामने रखा है। उनके विचार आज भी हमारे लिए पथप्रदर्शक सिद्ध होते है।

- श्वेतांबरा सावंत
प्रथमवर्ष, बी.ए.

देशभक्ती और राष्ट्रनिर्माण

*****

व्यासपीठपर उपस्थित सभी आदरणीय व्यक्तियोंको मेरा शतशः नमन। मै आज आप सभी के सामने जो विषय प्रस्तुत करने वाली हूँ, वह है “देशभक्ती और राष्ट्रनिर्माण”। देशभक्ती और राष्ट्रनिर्माण इन दो शब्दों के पिछे का मतलब या भावनाएँ अगर हमें समझनी है तो सबसे महत्वपूर्ण हो जाता है देश इस शब्द को परिभाषित करना।

क्या है देश? भौगोलिक संसाधनों से परिपूर्ण कुछ विशिष्ट सीमाओ से बँधा हुआ भूभाग। क्या इन कम शब्दों और कमी व्याप्ती में देश को परिभाषित करना उचित होगा? बिल्कुल नहीं।

देश का मतलब होता है उसके देशवासियों से, उनकी स्वतंत्रता, चरित्र से। देश की सांस्कृतिक, शैक्षणिक, वैचारिक राजकीय उदात्त प्रतिभा से, देशवासियों की एकता से। और देशभक्तीका मतलब है की इसी स्वतंत्रता चरित्रको, एकता को और

प्रतिभा को चाहे जो हो जाए ठेस पहुँचने न देना, समय के साथ उन्हे और अधिक मजबुत, दृढ बनाते रहना। और यही देशभक्ति हमारे राष्ट्रनिर्माण की नीव बनती है।

देशभक्तीकी भावना एक प्रवाह है जो हर युग में हर स्थान पर दिखाई दिया है। रामायणकाल में जब रामप्रभू ने रावण को लंका में मार गिराया था तब विभिषणसहित भी चाहते थे की वह लंका में ही अपना राज्य। लंका को राजधानी बनाएँ। लेकिन रामप्रभू ने

अपनी मातृभूमी, अपनी माँ को उच्च दर्जा देते हुए अयोध्या वापस लौटना पसंत किया। छत्रपती शिवाजी महाराज, महाराणा प्रताप जैसे वीरो ने भी अपने देश, देशवासी और मातृभूमी के लिए न जाने कितनेही बलिदान दिए। ब्रिटिश काल में १८५७ का संग्राम, अहिंसा, आंदोलन, क्रांतिकारकी का बलिदान, नेताओं के प्रयास यह भी तो देशभक्तीही थी जिसका फल था। १५ ऑगस्ट १९४७

का दिन । 'हमारा स्वतंत्रता दिवस' इसके अतिरिक्त फ्रेंच राज्यक्रांती, अमेरिका का स्वातंत्र्ययुद्ध यह भी तो देशभक्ती की ही मिसाले है।

देशभक्ती का मतलब कोई बड़ा या फिर कुछ अलग करना नहीं होता । अपने देश के प्रति हमारे जो भी कर्तव्य है हम जब वह भी पुरी निष्ठा से करे तो वह भी देशभक्तीही कहलाती है।

फिर आती है राष्ट्रनिर्माण की बारी । स्वामी विवेकानंदजी ने कहा था की राष्ट्रनिर्माण के लिए व्यक्तिनिर्माण करना आवश्यक है व्यक्तिनिर्माण याने की व्यक्ति के चरित्र का निर्माण।

मैने कही प्राचीन चीन की कहानी पढ़ी थी वह मै आज आपको सुनाती हूँ। चीनी लोगों ने शांती से रहने का संकल्प किया था इसलिए बहुत पैसे खर्च कर, मजदुरों को काम पर लगाकर एक भव्य दिवार बनाई गयी। जिसका नाम था 'चायना वॉल'। वह इतनी उँची थी की उन्हे लगा अब इसे लाँघकर अब कोई हमपर आक्रमण नहीं कर पाएगा। पर उसके बादसे १०० वर्ष में उनपर ३ आक्रमण हुए। तीनोंबार शत्रुओं ने संरक्षको को पैसे देकर खरीदा और दरवाजेसे शत्रु अंदर घुसे। चिनी लोगों ने ग्रेट वॉल तो खडी कर लियी लेकिन वह अपने संरक्षको के चरित्र को बाँधना भूल गया जिसकी क्षति राष्ट्र को और लाथ शत्रु को हुआ ।

हमें अपने हर देशवासी का चरित्र इतना शुद्ध और चरित्र बनाना है की भलेही ग्रेट वॉल गिर भी जाए पर देश पर उठने वाला घाव सहने की लिए हर भारतवासी अपने शरीर को दिवार बना ले।

आजकल हम देखते है की हर कोई पाश्चिमात्य देश, संस्कृती, विचारों को रहने में लगा है। उनके कपडे, उनकी बोलियाँ उनकी परंपराएँ इनकी तारीफ हम करके थकते नहीं । मुझे इससे कोई आपत्ती नहीं 'वसुधैव कुटुंबकम्' यह तो हमारी संस्कृती थी और है । लेकिन मुझे बुरा तब लगता है की इन्ही लोगों को अगर अपने देश के बारे में पुछा जाए तो इनका स्वर नाराजी भरा होता है।

बहुत बार हमें पता ही नहीं होता की हमारे देश का वैभव क्या है? मैं अगर कहुँ पुराण, उपनिषद, वेद यह सब ज्ञान का भंडार हमारा है, शून्य का महत्वपूर्ण खोज हमने किया, तो बहुत लोग कहेंगे ये तो पुरानी बाते है। लेकिन मैं कहना चाहूँगी की इन्ही में से

एक धरोवर योग, इसे आज पुरी दुनिया ने अपनाया है। जिसका प्रमाण है आंतरराष्ट्रीय योग दिवस । लेकिन आज हम यह सब नजरअंदाज करते हुए अपना देश कितना पिछे है यह जताते है लेकिन यह भूल जाते है की अन्य देशोंके देशवासियोंने उन देशों को इतना आगे पहुँचाया है।

एक पौरात्य विचारवंत ने कहाँ था एक देश को तीन मार्गों से नष्ट किया जा सकता है। पहला उसकी कुटुंबव्यवस्था को नष्ट करो । मतलब नयी पिढी को माँ का महत्व, सिखाओही मत या माँ को ही उन्हे संस्कार देने में असमर्थ बनाओ। दुसरा शिक्षणप्रणाली भ्रष्ट करो। अध्यापकों का समाज में स्थान कम करो । तिसरा आदर्श व्यक्तियों को इतना बदनाम करो की वह जो मार्ग दिखाएँ उसपर कोई चलने की सोचे ना।

चरित्रनिर्माण करते समय इन सारी बातों से हमे अपने देशवासियों को बचाना है और खुद बचना है। नई पिढी में कौनसी शिक्षा जो वही है, जानी चाहिए इसका विशेष ध्यान रखना जरूरी है। नई पिढी को सिर्फ नेताओं के मुर्तियों से ही नहीं बल्की उनके विचारों से अवगत करना आवश्यक है। हमे ये समझना आवश्यक है की राष्ट्रनिर्माण करते समय ना कोई हिंदू होता है, ना ईसाई, ना सीख, ना ख्रिश्चन हर कोई बस भारतीय होता है और स्त्री पुरुष दोनो का योगदान इसमें महत्वपूर्ण है। अगर कही अन्याय, अहिंसा हो रही है तो उसके खिलाफ आवाज उठाने की हिम्मत हमें खुदमें पैदा करनी है। हाँ, कही चीजो में हमारा देश अन्य देशों से पिछे है लेकिन इसका मतलब ये नहीं की हम हर रोज उसे उसकी कमीयाँ गिनाते रहे या फिर उसे छोड दे । बल्कि अगर हम उसे बेहतर बनाने का छोटाछोटा प्रयास रोज करते रहे तो सच्चे अर्थ से हम राष्ट्रनिर्माण कर सकेंगे ।

मेरा भारत महान था, महान है। लेकिन आज इसे नई ऊँचाईयो पर ले जाने की जरूरत है। मुझे विश्वास है की हम सभी इसके लिए प्रयास जरूर करेंगे।

जाते जाते यही कहूँगी 'हम रहे या ना रहे भारत ये रहना चाहिए।'

- जान्हवी परब
द्वितीय वर्ष, बी.एस्सी.

ENGLISH
SECTION

*"The woods are lovely, dark and deep
But I have promises to keep.
And miles to go before I sleep
And miles to go before I sleep "*

- Robert Frost

IMPORTANCE OF ENGLISH LANGUAGE

Nobody can deny the importance of English Language in the present time as global language. It is clear that English Language has become more dominant around the world. In some countries it is the mother

tongue and in other countries it is taught as second language in their Schools. This makes English wide spread. To addition, it is used for communication between people around the world, as well as, it is the language of modern times. On other hand, English is language of computers that help to communicate with the people around the world through Internet technology and e-mail.

Without the English language, we cannot do anything on the internet. We can share our ideas, opinions, thoughts with the entire world through the internet with the use of the English Language. In the sector of Education, English Language also plays a major role. People who study abroad use the English language as a means of communication and learning. The lack of English Language skills makes everyone in the world today unsuitable for education. English is global language and it is used in every book and is the primary language for higher studies.

At the international level, all the university interviews and presentations are also done through English language. Hence, it carries high importance for one's professional life.

English is also the language of sports. All the commentaries at major sport event, like cricket or football are in English mainly. To enjoy these events, one must know the language properly.

We must know the basics of English to live in this global World. Without English, nothing will be

possible in the future. So one must learn to know and understand english to live in this world.

English is used all over the world by the speakers of many languages because of its

multiple uses and benefits for different activities. Therefore it is important and beneficial in many aspects. English as an international language provides us with the assets to the vast stores of knowledge is used in international programmes and helps in promoting our culture and identification.

English functions as the access to the varied stores of knowledge and wisdom in the world. It is said that half of the world's important books on medicine, Science, technology, mathematics, religion, politics, philisophy, economics etc. are written in english. If we read them, we can widen and deepen our knowledge, which ultimately enhances our culture, understanding and civilization.

Similarly, English as an international language significantly helps us in international spheres. It is widely used as the medium of conversation. It function as the tool to widen our culture and indentification of the nation to different corners of the world. When we publish something about our culture and varied heritage in english, it will be read by many people in the world. And they will be attracted by our culture and visit our country. So, we can say that everyone seems to be fond of learning english because of its benefits.

Today English has also become important to make a good career. Many multinational companies prefer job aspirants who have a good

knowledge of English.

Most documentation work done in offices is also in English language Good Knowledge of English language also helps many candidates to seek employment outside India.

English literature is very rich and diverse, so with the knowledge of English we have access to many literary master pieces. Learning a foreign language. Helps in developing our personality too.

Learning English will give us most of the benefits of learning a foreign language.

It also helps tourist who visit a different country. Because many of the people all over the world know English, tourist can communicate with local people in English Language. With so many advantages, Learning English is always beneficial for everyone.

- Aamna Rahil Shaikh
11th Commerce

BIRTHPLACE OF HELIUM - KONKAN

.....

India has always been known as the land of sciences since ancient time. It was only after foreign invasions that we lost our status in the world. But India has many tales of science from the past which lay not many of us are aware about. Let us look back in the chapters of history and learn about one such tale of science which is related to India, but most of us don't know about.

Not many of us are aware of the fact that the second element in the periodic table called 'Helium' was first discovered in India. The Vijaydurg fort in the Ratnagiri district of Maharashtra is known as the birth place of the idea of the element Helium. A British scientist named Sir Joseph Norman Lockyer discovered the element for the first time while he was observing the event of Solar eclipse in the 19th century.

When one visits the fort, one may also observe a raised platform which was built for the scientist to locate his telescope. At the same spot, a government board reads that Sir Joseph Norman Lockyer a British scientist was observing a Solar eclipse from this fort on 18 August 1868, when he discovered the element of Helium observed through his telescope on Sun in the form of a yellow

flame. And this is not it with the Helium story. According to the reports there were two scientists who had discovered helium in the very same year. And both of them had discovered the element at the Vijaydurg Fort in Maharashtra.

The other scientist who is credited with the Helium discovery was a French scientist who did so at Guntur, which lies in today's Andhra Pradesh. French emission lines on 18 August 1868 as a bright yellow line during a total solar eclipse from Guntur. According to the reports which have been published later worldwide, it is reported that lanssen's discovery took place in August, 1868 whereas that of lockyer had happened a later in January, 1898. There are differences of opinion about whether they were the French or the British who first discovered the element of Helium. However, most of the Indians are totally unaware of the fact that this discovery, irrespective of who did it, took place on their own land itself.

Since 2009, world Helium Day is celebrated at the fort of Vijaydurg in Maharashtra. We Indians take much less credit for our heritage, culture and history than we actually should take.

- Dhanashree Ashok Bharati
11th Science

Johannes Kepler : Unlocking the Secrets of Planetary Motion

*****

When Johannes Kepler was born in the late 16th Century, people thought that planets in the solar system travelled in circular orbits around Earth. An occasional problem such as Mars appearing to suddenly reverse course was solved by the addition of miniature circles, or epicycles, to planetary paths. But Kepler not only adamantly defended the idea that planets orbit the sun, he also revealed that their paths were not perfect circles. His descriptions of planetary motion become known as Kepler's Law. Today, these laws not only describe planetary motion but also determine the orbits of satellites and space solutions.

of the Huntington Library of San Marino, Calif said, "Religious leaders were reluctant to relinquish their ideas about the heavens. Talk by astronomers of a sky filled with object moving in non-circular orbits and other phenomena that went against Earth-centric model threatened their beliefs."

Actually, Kepler's motivation was not to upset the church rather, his defense of the copernican model was not on physical or mathematical grounds - Kepler's argument was religious, astrophysical.

According to the sutter, Kepler said that since the son of God was at the center of the christian faith, the sun ought to be at the center of the universe.

Kepler's Laws:

The Martian problems, which Kepler said he would solve in eight days, took nearly eight years. Astronomers has long struggled to figure out why Mars appeared periodically to walk backward across the night sky. No model of the solar system - not even Copernicus could account for the retrograde motion.

Using Brahe's detailed observations, Kepler realized the planets traveled in "stretched out" circles known as ellipses Sun didn't sit exactly at the centre of their orbit, but instead lay off to the side, at one of the two points known as the Foci. Some planets such as Earth had an Orbit that was very close to a circle, but orbit of Mars was one of the most eccentric, or widely stretched the fact that planets travel on elliptical paths is known as Kepler's First Law.

Mars appeared to move backward when Earth, on inner orbit, come from behind the red planet, then caught up and passed it. Copernicus had suggested that observations made from a

Johannes Kepler was born in December 1571, in Weilder stad in Swabia, in Southwest Germany. Young Johannes Kepler was a sickly child of poor parents. He was awarded a scholarship to the University of Tagingen, where he studied to become a Lutheran Minister. While there, he was introduced to the work of Nicolaus Copernicus, who had written that the planets orbited the sun rather than Earth.

In 1594, Kepler became a professor of Mathematics at a seminary in Graz, Austria as well as district Mathematician and calender maker. In his spare time, he continued to study astronomy, & astrology. In 1596, Kepler wrote the first public defense of the Copernican system. This was a dangerous stance given that in 1539, Martin Luther, Founder of the Lutheran Church deemed such a position heretical in 1615.

"The era in which Kepler lived was one of tremendous upheaval and change." Dan Lewis, Curator of the history of science and technology

moving Earth could be a cause of the retrograde motion, but the perfect circular orbits he posited still required epicycles orbits to account for the paths of the planets, travelling an ellipses, would create the appearance of the red planet's backward motion in the night sky.

Kepler also struggled with changes in the velocities of the planets. He realized that is planet moved slower when it was further away from the Sun than it did when nearby once he understood that planets traveled in ellipses, he determined that on invisible line connecting the Sun to a planet covered an equal amount of area over the same amount of time. He posited, his second law, along with his first, which he published in 1609.

Kepler's Third law was published a decade later, and recognized that the relationship between the period of two planets the time to orbit the sun - is connected to their distance from the Sun. Specifically the square of the ratio of the period of two planets is equal to the cube of the ratio of their radius. While his first two laws focus on the specifics of a single planets movement, his third law is a comparison between the orbit of two planets.

He also suggested that the Sun rotates, and created the word "Satellite". He tried to use his knowledge of the distance forth travels to measure the distance to the stars. Kepler also calculated the birth year of Christ.

In recognition of his contribution our understanding of the motion of the planets, NASA, named their planets finding telescope after the German astronomer.

Antra Ankush Dhuri
12th Science

LADY GREGORY

.....

Isabella Augusta, Lady Gregory [15/03/1852 - 22/05/1932] was an Irish dramatist, folklorist and theatre manager with William Butler Yeats and Edward Martyn. She co-founded the Irish Literary Theatre and the Abbey Theatre and wrote numerous short works for both companies. Lady Gregory produced a number of books of retellings of stories taken from Irish mythology. Born into a class that identified closely with British rule, she turned against it. Her conversion to cultural nationalism, as evidenced by her writings, was emblematic of many of the political struggles to occur in Ireland during her lifetime.

and her future career was strongly influenced by the family nurse, Mary Sheidan, a Catholic and a native Irish speaker, who introduced the young Augusta to the history and legends of the local area.

She married Sir William Henry Gregory, a widower with an estate at Coole Park, near Gort. On 4 March, 1880 in St. Matthias' Church, Dublin. Sir William who was 35 years her

elder, had just retired from his position as Governor of Ceylon (now Sri Lanka), having previously served several terms as member of Parliament for County Galway. He was a well-educated man with many literary and artistic interests, and the house at Coole Park housed a large library and extensive art collection, both of which Lady Gregory was eager to explore. He also had a house in London, where the couple spent a considerable amount of time, holding weekly salons frequented by many leading literary and artistic figures of the day, including Robert Browning, Lord Tennyson, John Everett Millais and Henry James. Their only child, Robert Gregory, was born in 1881. He was killed during the First World War while serving as a pilot in an event which inspired W. B. Yeats's poems "An Irish Airman Foresees His Death" "In memory of Major Robert Gregory" and "Shepherd and Goatherd"

Lady Gregory is mainly remembered for her work behind the Irish Literary Revival. Her home at Coole Park in County Galway served as an important meeting place for leading Revival figures, and her early work as a member of the board of the Abbey was at least as important as her creative writings for that theatre's development. Lady Gregory's motto was taken from Aristotle: "To think like a wise man, but to express oneself like the common people."

Early life and Marriage

Gregory was born at Raxborough, County Galway, the youngest daughter of the Anglo-Irish gentry family Persse. Her mother, Frances Barry, was related to Viscount Guilford, and her family home, Roxborough, was a 6000-acre (24km²) estate located between Gort and Loughrea, the main house of which was later burnt down during the Irish Civil War. She was educated at home,

Early Writings

The Gregorys travelled in Ceylon, India, Spain, Italy and Egypt. While in Egypt, Lady Gregory had an affair with the English poet Wilfrid Scawen Blunt, during which she wrote a series of love poems. A Women's Sonnets.

Her earliest work to appear under her own name was *Arabi and His Household*, a pamphlet - originally a letter to *The Times* - in support of Ahmed Orabi Pasha, leader of what has come to be known as the Urabi Revolt, on 1879 Egyptian nationalist revolt against the oppressive regime of the Khedive and the European domination of Egypt. She later said of this booklet, "Whatever political indignation or energy was born with me may have run its course in that Egyptian year and worn itself out". Despite this in 1893 she published *A Phantom's Pilgrimage*, or *Home Ruin*, an anti-Nationalist pamphlet against William Ewart Gladstone's proposed second Home Rule Act.

She continued to write prose during the period of her marriage. During the winter of 1883, whilst her husband was in Ceylon, she worked on a series of memories of her childhood home, with a view to publishing them under the title '*An Emigrant's Notebook*' but this plan was abandoned. She wrote a series of pamphlets in 1887 called '*Over The River*' in which she appealed for funds for the parish of St. Stephens in Southwark, South London. She also survived. When Sir William Gregory died in March 1892, Lady Gregory went into mourning and returned to Coole Park. There she edited her husband's autobiography, which she published in 1894. She was to write later, "If I had not married I should not have learned the quick enrichment of sentences that one gets in conversation had I not widowed I should not have found the detachment of mind, the leisure for observation necessary to give insight into character, to express and interpret it. Loneliness made me rich - 'Full', as Bacon says".

Cultural Nationalism

A trip to Inisheer in the Aran Islands in 1893, re-awoke for Lady Gregory an interest in the Irish language and in the folklore of the area in which she lived. She organised Irish lessons at the school at Coole, and began collecting tales from the

residents of Gort workhouse. One of the tutors she employed was Norma Borthwick, who would visit Coole numerous times. This activity led to the publication of a number of volumes of folk material including *A Book of Saints and Wanderers* (1906), *The Kiltartan History Book* (1909) and *The Kiltartan Wonder Book* (1910). She also produced a number of collections of "Kiltatanese" versions of Irish myths, including *Cuchulain of Muirthemne* (1902) and *Gods and Fighting Men* (1903) ("Kiltatanese" is Lady Gregory's term for English with Gaelic syntax, based on the dialect spoken in Kiltartan.) In his introduction of *Cuchulain of Muirthemne* Yeats wrote "I think this book is the best that has come out of Ireland in my time." James Joyce was to parody this claim in the *Scylla and Charybdis* chapter of his novel *Ulysses*.

Towards the end of 1894, encouraged by the positive reception of the editing of her husband's autobiography, Lady Gregory turned her attention to another editorial project. She decided to prepare selections from Sir William Gregory's grand father's correspondence for publication as *Mr Gregory's Letter-Box 1813-30* (1898). This entailed her researching Irish history of the period. One outcome of this work was a shift in her political position, from the "Soft" Unionism of her earlier writing on Home Rule to a definite support of Irish nationalism and Republicanism, and to what she was later to describe as "a dislike and distrust of England."

- Sakshi Devan Masurkar
11th Commerce

GLOBAL ENGLISH : A DRAMA

.....

The development of English as a global language is one of the most remarkable phenomena of the late 20th and early 21st centuries.

For the first time in the history of human society, a single language has become sufficiently universal that it can be used as a global lingua Franca for communication between speakers of many languages.

The history of English has traditionally been divided into three main phases: Old English (450-1100 AD), Middle English (1100- Circa 1600 AD) and Modern English (Since 1600). But it seems that Global English represents a new and fourth phase in which its main use around the world is between non-native speakers a phase of its history which has only just begun and in which both the status and linguistic form of the language are rapidly developing.

In the next 10-15 years we may witness a situation that has been much discussed since the nineteenth century, in which the majority of the world's population can speak English.

Although Global English is largely a product of economic globalisation and very recent developments in communications technology and indeed has helped accelerate both the wider roots of English as a world language lie much further in the past.

Some point to the First English colonies in Wales and Ireland in the 12th century, or to the late 17th century when English speaking settlements were established in North America and the slave trade brought cheap labour from Africa. But it was largely the British colonial expansion in the 19th century which helped establish the large communities in which English now serves as a second language in west and east Africa, South

and South-East Asia.

New varieties of English—often referred to as New Englishes—quickly emerged from contact with local languages. Indeed, by the end of the nineteenth century there was concern that these New-Englishes were diverging so much

from native-speaker varieties that English would become a group of mutually unintelligible languages in the same way as Spanish, French and Italian evolved from Latin.

In other words, world English might have been no more than a celebration of diversity, like world Music, rather the global lingua Franca which it has also become. Describing Global English as a lingua Franca - a means of communication between speakers of different mother tongues does not necessarily imply that it has become a new standard language, like the old standard languages of nation-states but now on a global level.

The use of English continues to diverge in many new, largely uncharted ways. One major domain of Global English lies within the many dispersed specialist communities from air traffic control to microbiology to international Finance.

English is also now used by ever more culturally hybrid communities where it has been adapted to meet the needs of the complex identities created by globalisation.

- Sunaina S. Narvekar
11th Commerce

THE HISTORY OF COMMERCE: FROM THE SILK ROAD TO MODERN E-COMMERCE

The history of commerce is, in many ways, a history of the world. Commerce and international trade shaped and were shaped by geography, climate, politics, peace, war, fashions, gastronomic taste, language and so much more.

From the silk road, which connected china and the far East with the Middle east and Europe, to the advent of e-commerce, the act of exchanging one thing of value for another has had an incredible impact on the world and vice versa.

“We think of Globalisation as a uniquely Modern phenomenon, Yet 2000 years ago too, it was a fact of life, one that presented opportunities, created problems and prompted technological advance.”

- Peter Frankopan, Silk Roads

In this deep, well look at the elements of commerce and how they evolved over time, as well as some of the important historical events that shaped the way we buy and sell even today.

As per Greek mythology, the father of commerce is Poseidon. He's the sea god, and he used it for trade. Trading is critical business, so he is considered to be the father of Commerce.

Trading is significant to commerce and so he is regarded as the father of commerce. Indian Commerce K Vaitheeswaran is the father of Indian e-commerce.

Commerce is the area of study concerning

the business, financial information or transactions, trading, merchandising and trading of economic values. For economic agents, trade function as trading conduct. It also plays a critical role in growing citizens well-being through the provision of goods and services that are beneficial to them.

* Trade is related to as the act of trade among clients or business organisations, including the exchange of goods or something that is important.

* As per Greek mythology, the father of commerce is poseidon.

* He's the Sea god, and used it for trade Trading is critical business, so he is considered to be the father of commerce.

What is Commerce?

Commerce refers to all the activities around the exchange of goods and services for something the value like currency or, in bartering societies, other goods or services, including the process of getting those goods from manufacture to customer and everything in between,

In his work on the history of commerce, Clive Day describes it as “getting the material things which furnish (man) with the means of subsistence and culture.”

What started out as grueling overland or sea journeys with bulky but valuable cargo is now a well-oiled but still challenging and complex system of foreign trade. As communications and transportation have evolved over the centuries, a globalized world - complete with global trade has

emerged.

Types of Commerce Business Models

As trade and commerce evolved, distinct types of commerce emerged based on the type of buyer and the type of seller involved in the transaction. These are the seven primary business models to be aware of.

1) Business-to-consumer -

Business to consumer refers to a business selling a product to a consumer for example, if you buy a shirt from a department store or a pair of new headphones from an electronics store.

2) Business-to-business -

When business sell products to other business, that is Business to Business commerce. It can be commodities or raw goods, products that a company uses to conduct its business. (e.g. laptops for employees), or products purchased wholesale that the company intends to resell in the retail market.

3) Business - to-administration-

Something referred to Business to administration or government, this is when business sell products or services to government organisations.

4) Consumer - to- administration -

Similar to Business to administration, consumer to administration commerce is when an individual consumer provides something to a government organisation.

5) Consumer-to-consumer -

Consumer to consumer is characterized by individual consumers trading with each other in a decentralized way. It has increased in recent years with an uptick in marketplaces (e.g. eBay) and resale platforms like Poshmark and The Real.

6) Consumer -to-business -

Consumer-to-business commerce is characterized by an individual consumer creating value for a business. The work of influencers can fall under this category. Another example would be

a consumer participating in a business focus group.

7) Direct-to-consumer -

Direct to consumer is a business model characterized by manufacturers selling their products directly to end customers, cutting out the middlemen of retailers, distributors, wholesaler etc. These manufacturers interact directly with their customers and learn about their specific wants and needs.

Branches of Commerce

Commerce is in essence, the act of exchanging goods and services but that exchange is really just one piece of the puzzle. How goods are transported from origin to destination, where they are stored, processes for distribution, and more, are all important aspects of commerce.

1) Trade - Trade refers to the actual trading of goods and services for something of value. Today that something of value is typically currency, but in bartering societies it would have been another good or service of value.

2) Transport - There is often great distance between a product's supply and its demand. From the earliest days of trade, merchants understood the value of moving products from one place to another. Transport is the process of how those goods are moved - whether it be raw materials going to a manufacturer or the finished product.

3) Storage and Warehousing - When there is a gap in time between when a product is manufactured and when it is sold, it must be stored somewhere in the interim. This is where warehousing comes in. Depending on the product and quality of inventory, there can be a significant storage requirement.

4) Distribution - Distribution is where retailers come in (or brands themselves, if they are following a Direct to consumer model). The traditional process - which involving faster than thanks to advances in technology and ecommerce goes something like this: * Manufacturers sell to

wholesalers.

* Wholesalers sell to retailer, and then

* Retailers sell to consumers.

5) Advertisement - Advertisement and marketing are the functions by which sellers make customers aware of their products and convince them to buy.

6) Insurance - Insurance helps to alleviate some of the risks involved across all the branches of commerce. The whole trade process is inherently risky. Even today, as transportation is more reliable than ever, instant communication is almost always possible, and security is prioritized, dangers like theft and fire are still common concerns Insurance helps ensure that, for example, a loss of product doesn't mean the whole business goes under.

7) Communication -

Communication connects buyers and sellers. This can refer to face-to-face communication within a brick and mortar storefront, phone calls or emails, There are more methods of communication today than ever.

8) Banking -

Especially in a business earliest days, the issue of financing can be a challenge. Banking provides the financial support that merchants need to get - and - keep - their businesses running and to a bridge the gap between the time that something is produced and when it is purchased.

The Future of Commerce

Commerce today keeps evolving, taking advantage of similarly quick advances in technology that support new ways of buying and selling, and make it easier than ever for merchants to connect with customers via an online store. Here are some of the trends that are guiding the future of commerce.

1) Cryptocurrency and blockchain -

Cryptocurrency is "a digital money, created from code "or" and encrypted string of data or a hash, encoded to signify one unit of currency" It is the first decentralized currency not controlled by a

particular organization or government, and is instead monitored by a peer-to-peer internet protocol.

Blockchain technology prevents counterfeiting and senders reversing payments. Third party services like OKEX help create and maintain users bitcoin wallets, while easily converting BTC to INR, USD or other fiat currency. Many ecommerce platforms including Big commerce, Shopify and Woocommerce, offer integrations that allow payment with cryptocurrency.

2) Personalization -

Today, the market is full of opportunities to provide personalised service for every customer, no matter how difficult their needs are. This personalization is only going to increase in the future 80% shoppers say that they prefer to purchase from merchants who offer personalized online experiences.

3) Automation -

Goods and services have progressively gotten more and more automated. This allows ecommerce shops to automate rote tasks and spend more time devoted to the high level activities that help grow their business.

4) Faster everything -

Amazon has made 2-day delivery standard. Improving web technologies has made shopping easier than ever, even from a mobile device, with faster page load times and easy payment options. Speed isn't just an advantage anymore - it's becoming table stakes.

Conclusion

Commerce is ingrained in the human experience, but it's come a long way from the trading of cattle more than 10,000 years ago.

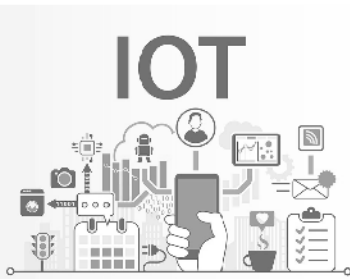
From the development of currencies, to new shopping and payment technologies, to today - the in - person market experience has gone digital.

- Kartiki D. Virnodkar
11th Commerce

WORLD OF IOT (Internet Of Things)

.....

The world is full of Technology. And as Technology is increasing rapidly, so is the use of

the internet. More and more devices are being developed and designed to work with internet technology. The term internet of things has been

intended to refer to all those devices which are now being connected to the internet. These physical devices can connect to the internet and can share data. Through the development and the availability of all the computer systems and cheap chips, anything can now be turned into devices that can be a part of the internet of things.

Internet of things (IoT) can be defined as a system in which computing devices are interrelated with mechanical devices, digital machines, objects, people, or animals. These interrelated systems are provided with a unique identifier, and they have the ability to transfer the data through a network. In such a type of data transfer, there is no requirement for the interaction between the human to human or between a human to a computer.

Within this system of the internet of things, the “**Thing**” mentioned might be anything. It can be a person who has an implant of a heart monitor or an animal with a biochip transponder. The Thing can also be an automobile having some built-in sensors for alerting the driver whenever

there are cases of low tire pressure. Also, any other form of objects that are both man-made and natural is assigned an address of internet protocol for transferring data can be considered within the internet of things system.

The concept of the IoT has been rapidly used by several industries for efficient operation, a better understanding of the customers for delivering enhanced services to customers, improving the process of making decisions, and increasing the business value.

Importance of Internet of Things

The IoT has helped people live smarter life and led to smarter work lives. People are now able to gain complete control over their life. It has been observed that the IoT's are being used for automating the homes through the available smart devices. Apart from its use in the home sector, the IoT has proved to be essential in business. Applications of IoT in business provide the employees to look into the working of their system in real-time. This provides the organizations with an idea of how their systems should work. The organization can get insight into the business's working, the performance of the machines, and the operations of logistics and supply chain.

Through the application of the IoT in business organizations, the labour cost of the organizations gets reduced. The waste is further cut down, and the service delivery is improved. Therefore, there is a lesser cost required for manufacturing goods and the delivery of the goods. Further, the customer transaction process becomes transparent.

IoT has become one of the most critical forms of Technology in the everyday life of people. It is

also expected that the IoT will further pick up its importance as more business organizations will start applying it because the organizations will know that the devices need to be connected in a system for keeping up a competitive environment.

Benefits of IoT to the organizations

As organizations are shifting towards IoT use, they have started to see the benefits in their businesses. Several benefits are offered by the IoT's to the organizations. These benefits can be in different sections, such as they can be industry-specific, while some benefits can be seen over multiple industries.

A few of the benefits that are common to all organizations are:

- * IoT enables organizations to monitor their business processes.
- * The customer experiences are improved through the use of IoT.
- * Through the use of IoT can save both money and time.
- * Employee productivity can be enhanced.
- * Different business models can be integrated and adapted.
- * Business decisions can be made in a better way.
- * The usage of IoT can generate more revenue.

The companies are encouraged to rethink how they approach their businesses and provide the organizations with the tools for improving the business strategies.

IoT seems to be primarily used in the manufacturing industries, utility organizations, and transportation, where the sensor will be used with other IoT devices. Along with these sectors, IoT has also been applied in the agriculture sector, where IoT has benefited the farmers. The sensors collect data on different factors like rainfall, temperature, humidity, soil content, etc.

Also, many other factors are there for which data can be collected and then used for automated farming techniques. Monitoring operations in the infrastructure is also another sector where the IoT can be used. In such cases, the sensors can be used to monitor events within the structural buildings or any changes within them. Observance of the changes can also be carried out in bridges and other infrastructures. Therefore, the use of the IoT brings several benefits, such as saving the cost, time, and improvement in the workflow process as it becomes paperless.

Businesses for home automation can use the IoT to monitor events occurring within the building's mechanical systems and electrical systems. Through the use of the IoT, citizens residing in smart cities can reduce energy consumption and waste.

Other industries where IoT plays a beneficial role are in healthcare, retail, finance, and manufacturing.

Privacy and security issues .

Several devices (in billions) are connected over the internet, which generates billions of data. The data generated requires its security in some way. Therefore, IoT privacy and IoT security have been considered to be of significant concern.

It is not always the hackers that prove to be the threats of the IoT. But, the privacy of the data is a big concern for all the

users of the IoT. The companies producing the IoT devices could use the devices to obtain customer information and then sell personal data.

Also, in addition to the data leaking, the IoT risks the critical infrastructure that includes electricity, financial services, and transportation.

- Tejam Vasudev
T.Y.BSc Computer Science

MERN Stack

MERN Stack is a Javascript Stack that is used for easier and faster deployment of full-stack web applications. MERN Stack comprises 4 technologies namely: MongoDB, Express, React and Node.js. It is designed to make the development process smoother and easier.

Each of these 4 powerful technologies provides an end-to-end framework for the developers to work in and each of these technologies play a big part in the development of web applications.

Getting to know MERN Stack components:

1. MongoDB: Cross-platform Document-Oriented Database

MongoDB is a NoSQL database where each record is a document comprising of key-value pairs that are similar to JSON (JavaScript Object Notation) objects. MongoDB is flexible and allows its users to create schema, databases, tables, etc. Documents that are identifiable by a primary key make up the basic unit of MongoDB. Once MongoDB is installed, users can make use of the Mongo shell as well. Mongo shell provides a JavaScript interface through which the users can interact and carry out operations (eg: querying, updating records, deleting records).

Why use MongoDB?

- Fast – Being a document-oriented database, easy to index documents. Therefore a faster response.

- Scalability – Large data can be handled by dividing it into several machines.

- Use of JavaScript – MongoDB uses Java Script which is the biggest advantage.

- Schema Less – Any type of data in a separate document.

- Data stored in the form of JSON

–

1. Objects, Object Members, Arrays, Values, and Strings

2. JSON syntax is very easy to use.

3. JSON has a wide range of browser compatibility.

4. Sharing Data: Data of any size and type(video, audio) can be shared easily.

- Simple Environment Setup – Its really simple to set up MongoDB.

- Flexible Document Model – MongoDB supports document-model(tables, schemas, columns & SQL) which is faster and easier.

2. Express: Back-End Framework:

Express is a Node.js framework. Rather than writing the code using Node.js and creating loads of Node modules, Express makes it simpler and

easier to write the back-end code. Express helps in designing great web applications and APIs. Express supports many middlewares which makes the code shorter and easier to write.

Why use Express?

- Asynchronous and Single-threaded.
- Efficient, fast & scalable
- Has the biggest community for Node.js
- Express promotes code reusability with its built-in router.
- Robust API
- Create a new folder to start your express project and type below command in the command prompt to initialize a package.json file. Accept the default settings and continue.

3. React : Front-End Library

React is a JavaScript library that is used for building user interfaces. React is used for the development of single-page applications and mobile applications because of its ability to handle rapidly changing data. React allows users to code in JavaScript and create UI components.

Why use React?

- Virtual DOM – A virtual DOM object is a representation of a DOM object. Virtual DOM is actually a copy of the original DOM. Any modification in the web application causes the entire UI to re-render the virtual DOM. Then the difference between the original DOM and this virtual DOM is compared and the changes are made accordingly to the original DOM.
- JSX – Stands for JavaScript XML. It is an HTML/XML JavaScript Extension which is used in

React. Makes it easier and simpler to write React components.

- Components – ReactJS supports Components. Components are the building blocks of UI wherein each component has a logic and contributes to the overall UI. These components also promote code reusability and make the overall web application easier to understand.
- High Performance – Features like Virtual DOM, JSX and Components makes it much faster than the rest of the frameworks out there.
- Developing Android/Ios Apps – With React Native you can easily code Android-based or IOS-Based apps with just the knowledge of JavaScript and ReactJS.

4. Node.js: JS Runtime Environment

Node.js provides a JavaScript Environment which allows the user to run their code on the server (outside the browser). Node pack manager i.e. npm allows the user to choose from thousands of free packages (node modules) to download.

Why use Node JS?

- Open-source JavaScript Runtime Environment
- Single threading – Follows a single-threaded model.
- Data Streaming
- Fast – Built on Google Chrome's JavaScript Engine, Node.js has a fast code execution.
- Highly Scalable

- Harshraj Sadwelkar

T.Y.BSc Computer Science

TECHNOLOGY

Technology in our daily lives is a basic necessity. Each of us is so heavily dependent on technology that we cannot do anything easily without it.

Technology is defined as a comprehensive process based on the application of science and knowledge in many areas of life in an orderly and

thoughtful manner in order to achieve the important and valuable purposes for individuals and communities. There is no doubt that we are experiencing a tremendous development in technology. This technology has had a negative or positive impact on our life. Technology will not stop at a single threshold, but we still hear daily discoveries and inventions by scientists. Technology has spread all over the world and people use it all the time. It is no longer limited to work and in developed societies, but any person, regardless of his or her cultural or social level, or whatever his age, can use a cell phone, for example, to take pictures, send and receive them. Technology helps us to keep in touch with people who are away from us. We use phones and computers to talk to them and even see them.

Humans have also reached the moon with the revolution in space technology. Technology can not only help with the present but also bring the future closer. Hence, technology is undeniably important in our lives.

- Pooja Sudhir Naik
F.Y.BSc Computer Science

THINKING

If you think you are beaten, you are
If you think you dare not, you don't
If you like to win, but think you can't
It's already a cinch you won't

If you think you'll lose, you're last
For out of the world we find
Success begins with a fellow's will
It's all in a state of mind

If you think you are outclassed, you are
You've got to think high to rise
You've got to be sure of yourself before
You can ever win a prize

Life's battles don't always go
To the stronger or faster man
But sooner or later the man who wins
Is the man who thinks he can !

Collected by : Walter D. Wintle
Sanika S. Kesarkar
11th Commerce

THE GREAT INDIAN MATHEMATICIAN ARYABHATTA

Aryabhata was an Indian mathematician and astronomer of the classical age of Indian mathematics and Indian astronomy. He was born in Kerala and lived from 476 A.D. to 550 A.D. he completed his education from the ancient university of Nalanda and later on he moved to Bihar and continued his studies in the great center of learning located in close proximity to Kusumapura in Bihar and lived in Taregana District in Bihar in the late 5th and early 6th century.

Aryabhata was an extraordinary teacher and scholar who had immense knowledge about mathematics and astronomy.

Aryabhata created a system of phonemic number notation in which numbers were represented by consonant-vowel monosyllables. Later commentators such as Brahmagupta divided his work into Ganita ("Mathematics"), Kalakriya ("Calculations on Time") and Golapada ("Spherical Astronomy").

CONTRIBUTIONS OF ARYABHATTA

The major part of the contributions of Aryabhata is listed below:

* Aryabhata calculated the value of pi (π) to the fourth decimal digit and was likely aware that pi (π) is an irrational number, around 1300 years before Lambert proved the same.

* Aryabhata's sine table and his work on trigonometry were extremely influential on the

Islamic Golden Age; his works were translated into Arabic and influenced Al-Khwarizmi and Al-Zarqali.

* In his spherical astronomy, he applied plane trigonometry to spherical geometry and gave calculations on solar, lunar eclipses. The astronomical calculations and deductions suggested by Aryabhata are extraordinary by the fact that he didn't have any modern equipment or instrument to do it.

* He also deduced that the earth is round in shape and rotates along its own axis, which forms the existence of day and night. Many superstitious beliefs were challenged by him and he presented scientific reasons to prove them wrong.

* He also said that the moon has no light and shines because it reflects light from the sun. He also proved wrong the false belief that eclipse is caused because of the shadows formed by the shadows cast by the earth and the moon.

* Aryabhata used epicycles in a similar manner to the Greek Philosopher Ptolemy to illustrate the inconsistent movement of some planets.

* Aryabhata is the author of several treatises on mathematics and astronomy, some of which are lost.

* His major work, Aryabhatiya, a compendium of mathematics and astronomy, was extensively referred to in the Indian mathematical literature and has survived to modern times.

* The mathematical part of the Aryabhataiya covers arithmetic, algebra, plane trigonometry, and spherical trigonometry. It also contains continued fractions, quadratic equations, sums-of-power series, and a table of sines.

* The Arya-siddhanta, a lost work on astronomical computations, is known through the writings of Aryabhata's contemporary, Varahamihira, and later mathematicians and commentators, including Brahmagupta and Bhaskara I. This work appears to be based on the older Surya Siddhanta and uses the midnight-day reckoning, as opposed to sunrise in Aryabhataiya. It also contained a description of several astronomical instruments: the gnomon (shanku-yantra), a shadow instrument (chhAyA-yantra), possibly angle-measuring devices, semicircular and circular (dhanur-yantra / chakra-yantra), a cylindrical stick yasti-yantra, an umbrella-shaped device called the chhatra-yantra, and water clocks of at least two types, bow-shaped and cylindrical.

* A third text, which may have survived in the Arabic translation, is Al-naf or Al-nanf. It claims that it is a translation by Aryabhata, but the Sanskrit name of this work is not known. Probably dating from the 9th century, it is mentioned by the Persian scholar and chronicler of India, Abu Rayhan al-Biruni.

* This great astronomer wrote the famous treatise Aryabhataiya, which was based on astronomy. Aryabhataiya is a treatise that includes various facts related to Hindu mathematics and astronomy that appeared during those times. It also comprises of rules to calculate the longitudes of the planets by utilizing epicycles and eccentrics and also the rules related to trigonometry and calculation of eclipses. There is a ganita section in the Aryabhataiya, which include various innovative methods for calculating the lengths of the chords

of circles by using the half chord method unlike the Greeks who used the full chord method.

* This treatise was acknowledged as a masterpiece. In honor of this excellent work Aryabhata was made head of the Nalanda University by the Gupta ruler Buddhagupta.

* Aryabhata is among the mathematicians who brought new deductions and theories in mathematics and astronomy.

* His contribution to the mathematics is unmatched and cannot be ignored, as he was the one who deduced the approximate value of pi, which he found it to be 3.14. He also derived the correct formulas for calculating the areas of triangles and circles. He also played a very important role in the formation of the table of Sines.

* Aryabhata also played a very major role in determining the place value system and discovering the zero. He also worked on the summation series of square roots and cube roots.

* He is also regarded as the first to use zero in the place value system. He also calculated the sidereal rotation, which is the rotation of the earth in relation to the fixed stars. His theories and deductions formed the base of the trigonometry and algebra.

* For his extraordinary works and contributions to mathematics and astronomy, India's first satellite was named as Aryabhata.

* Aryabhata Research Institute of Observational Sciences near Nainital and the Aryabhata Knowledge University in Patna, in India are also named after him.

- Koyal Chintamani Parab
F. Y. B. Sc. (PCM Group)

THE GREAT MATHEMATICIAN : SRINIVAS RAMANUJAN

Srinivasa Ramanujan was born on December 22, 1887 in the town of Erode, in Tamil Nadu. His father, K. Srinivasa Iyengar, an accounting clerk for a clothing merchant. His mother, Komalatammal, who earned a small amount of money each month as a singer at the local temple. He belonged to the family of Brahmins, the Hindu caste of priests and scholars. His mother ensured that the boy was in tune with Brahmin traditions and culture. Although the family hailed from high caste, but they were financially very poor. Ramanujan's parents frequently shifted their places of work and residence hence, he had to attend a variety of different elementary schools.

At the age of 10, Ramanujan started his high school education at the Kumbakonam. Looking at the Mathematics books in his school's library, he quickly found his vocation. By the time of age 12, he had begun serious self-study of Mathematics, working through cubic equations, arithmetic and geometric series. He invented his own method of solving quartic equations.

As Ramanujan's mathematical knowledge developed, his main source of inspiration and expertise became Synopsis of elementary results in pure mathematics by George S. Carr. This book presented a very large number of mathematical results including 4000 Theorems, but generally showed little working, cramming into its pages as many results as possible.

In 1904, Ramanujan left high school; his future looked promising: he had won the school's prizes in the subject of Mathematics and, more importantly, a scholarship allowing him to study at the Government Arts College in the town of Kumbakonam.

Obsessed with mathematics, Ramanujan failed his non-mathematical exams and lost his scholarship. In 1905, he travelled to Madras and enrolled at Pachaiyappa's College, but again failed his non-mathematical exams.

In 1907, at the of age 19, with minimal funds and a stomach all too often groaning with hunger, Ramanujan continued on the path he had chosen:

total devotion to mathematics. The mathematics he was doing was highly original and very advanced.

Even though he had very little formal mathematical education he was able to discover new theorems. He also independently discovered results originally discovered by some of the greatest mathematicians, such as Carl Friedrich Gauss and Leonhard Euler.

By 1910, he realized he must find work to stay alive. In the city of Madras he found some students who needed mathematics tutoring and he also walked around the city offering to do accounting work for businesses. Then a piece of luck came his way. Ramanujan tried to find work at the government revenue department, and there he met an official whose name was Ramaswamy Aiyer. Ramanujan did not have a resume to show Ramaswamy Aiyer; all he had were his notebooks – the results of his mathematical work.

In March 1912, his financial position improved when he got a job as an accounting clerk with the Madras Port Trust. There he was encouraged to do mathematics at work after finishing his daily tasks by the port's Chief Accountant, S. Narayana Iyer, who was treasurer of the Indian Mathematical Society, and by Sir Francis Spring, an engineer, who was Chairman of the Madras Port Trust. Francis Spring began pressing for Ramanujan's mathematical work to be supported by the government and for him to be appointed to a research position at one of the great British universities.

RAMANUJAN'S CONTRIBUTIONS TO MATHEMATICS

The major part of the contributions of Ramanujan to Mathematics is listed below:

* Ramanujan compiled around 3,900 results consisting of equations and identities. One of his most treasured findings was his infinite series for

pi. This series forms the basis of many algorithms that we use today. He gave several fascinating formulas to calculate the digits of pi in many unconventional ways.

* He discovered a long list of new ideas to solve many challenging mathematical problems, which gave a significant impetus to the development of game theory. His contribution to game theory is purely based on intuition and natural talent and remains unrivalled to this day.

* He elaborately described the mock theta function, which is a concept in the realm of modular form in mathematics. Considered an enigma till sometime back, it is now recognized as holomorphic parts of mass forms.

* One of Ramanujan's notebooks was discovered by George Andrews in 1976 in the library at Trinity College. Later the contents of this notebook were published as a book.

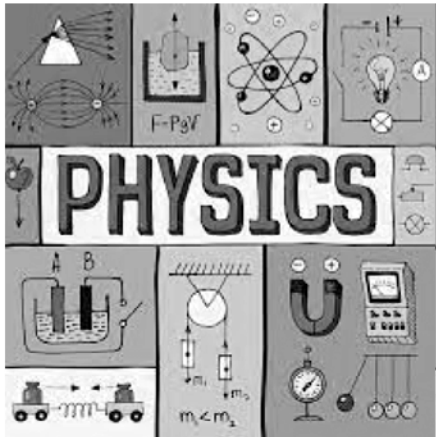
* 1729 is known as the Ramanujan number. It is the sum of the cubes of two numbers 10 and 9. For instance, 1729 results from adding 1000 (the cube of 10) and 729 (the cube of 9). This is the smallest number that can be expressed in two different ways as it is the sum of these two cubes. Interestingly, 1729 is a natural number following 1728 and preceding 1730.

In February 1919, his health seemed to have recovered sufficiently for him to return to India, but sadly he lived for only one more year. Srinivasa Ramanujan died aged 32 in Madras on April 26, 1920. His death was most likely caused by hepatic amoebiasis caused by liver parasites common in Madras. His body was cremated. Sadly, some of Ramanujan's Brahmin relatives refused to attend his funeral because he had travelled overseas.

- Samiksha Ladu Sawal
F. Y. B. Sc. (PCM Group)

Physics and Society

*****

“Science without Religion is Lamé, and Religion without Science is Blind”. -Albert Einstein

Often we are told to select one among many

topics in Physics but this time for a change let Physics itself be a topic for talk. What is Physics? What are its benefits? Why only Physics? How is it useful? And why? What can people and the society get from it? How is it related to mankind? A large heap of questions to answer. Initially, Physics is the branch of science concerned with the nature, properties of matter and energy. Physics generates fundamental knowledge needed for the future technological advances that will continue to drive the economic engines of the work. It contributes to the technological infrastructure and provides trained personnel needed to take advantage of scientific advances and discoveries. Physics degrees are highly respected by employers and offer ample career opportunities. Physics has helped us better understand all the natural processes around us, and we have used this knowledge to create things to benefit society, such as the prediction of weather and natural disasters.

Physics is the study of our natural world. From the microscopic level of particles to the

macroscopic level of space, physics has changed our understanding of the universe and, in doing so, has changed our philosophy and way of life. Before the creation and understanding of physics, most people assumed that all the answers to the unknown were from a supernatural or godly source. As scientists discovered more and more about the cosmos using physics, they were able to provide verifiable and testable answers to the unknown questions of nature. Doing so, changed the philosophy of humankind, letting people with this new understanding create scientific theories and inventions that benefited everyone. This new science also challenged the infallibility of their rulers, igniting a future where people thought for themselves and worked together to create the best way forward for human beings. With the introduction of physics, not only were we able to better understand the world around us and use that knowledge to better it and ourselves, we also learned to challenge our belief systems.

Physics has impacted society by helping us better understand natural phenomena and even predict it. Without physics we wouldn't be able to understand why the sky is blue, why grass is green, understand weather and how to predict it, understand the decomposition of organic material, predict and prepare for nature disasters such as earthquakes, tornadoes, and hurricanes. We wouldn't even understand the law of gravity! Physics has given us knowledge of the natural processes of our world and ways to use this information to benefit society. The workload can be quite heavy and the hours are long, but if you're enthusiastic

about unravelling the secrets of the universe, it's a great choice.

In summary for all these reasons, Physics is an essential part of the educational system and of an advanced society. We therefore urge all governments to seek advice from physicists and other scientists on matter of science policy, and to be supportive to the science of Physics. This support can take many forms such as:

- National programs to improve Physics teaching at all levels of the educational system.
- Building and maintaining strong departments in universities.
- Scholarships and fellowships for both undergraduate and graduate students studying Physics.
- Adequate funding for national laboratories and the formation of new ones as appropriate.
- Funding and facilitating international activities and collaborations.

Thus Physics is an exciting intellectual adventure that inspires young people and expands the frontiers of our knowledge about Nature.

So from all this we conclude that Physics is not only restricted to be applied to technology, but we can also utilize it to solve our social problems. Here we have seen a limited example of Physics, but over life is governed by this branch of Science. Physics governs a lot of natural phenomena and also define a number of manmade things like cars, refrigerators, microwaves and escalators. Hence we can say that our world is ruled by Physics.

“so come explore and have fun with Physics”.

- Malaika Fernandes
T. Y. Physics.

Do it Anyway

People are often unreasonable
illogical and self-centered :
Forgive them anyway

If you are kind
People may accuse you of selfish ulterior
motives:
Be kind anyway

If you are successful
you will win some false friends and true enemies:
Succeed anyway

If you are honest and frank,
people may cheat you:
Be honest anyway

What you spend years building
Someone could destroy overnight:
Build anyway.

If you find serenity and happiness.
they may be jealous:
Be happy anyway

The good you do today
people will often forget tomorrow
Do good anyway

Give the world the best you have
and it may never be enough:
Give the world the best you've got anyway

You see, in the final analysis
It is between you and God;
It was never between you and them anyway

- Mother Teresa,
collected by **Suhani Devanand Gawade**
11th Commerce

HYDROGEN FUEL CELL VEHICLES

.....

1. Introduction

Energy is a factor determining a country's economy, infrastructure, transportation, and standard of life. The problem faced globally is the disparity between the consumption and the availability of energy. All nations are presently depending upon fossil fuel for the energy production, and these fossil fuels are not sustainable sources. To supply the energy demands of the more rapidly increasing global population, it is essential to upgrade to an alternative, sustainable energy source that does not negatively affect the environment. However, there exist many sustainable energy sources, and if their use increases, the scenario will be much more optimistic for future generations. A fully charged battery is an energy carrier. Battery electric vehicles (BEVs) are highly efficient at converting energy from the grid into tractive force, and they can recover energy during drives by utilizing regenerative braking. One major drawback of BEVs is that they usually have a limited range due to the size and the cost of batteries necessary for vehicle power and energy requirements. The "refuelling" of the battery systems can also take several hours, rather than a few minutes with a conventional vehicle (CV). To use advantages of both electric and conventional vehicles and to bridge the gap between CVs and BEVs, an alternative is considered. Hydrogen is a chemical energy carrier that has the capability to produce electricity up to 39.39 kWh/kg, which surpasses the energy density of most batteries. A fuel cell (FC) has a direct analogy to an internal combustion engine (ICE).

An ICE converts chemical energy stored in the fuel supplied to the engine to produce rotational mechanical energy. The rotational energy produced is then either used to propel a vehicle or focused through a generator and converted into electrical energy. An FC acts much in the same way as an ICE in that chemical energy is directly converted into electrical energy in the FC, but in an environmentally friendly process. Unlike a battery that drains while it is used to power electrical components, internal combustion engines and fuel cells act as continually operational power sources as long as fuel is being provided to them. Hence, it is projected that the hydrogen fuel cell can overcome the disadvantages of BEVs, making hydrogen the transportation fuel of the future.

2. Hydrogen as a Transportation Fuel

Hydrogen is the simplest form of all molecules; it has the lowest energy content by volume, but it has the highest energy content of any fuel by weight. It is available in the atmosphere as gas and in water as liquid. Hydrogen creates zero harmful emissions, which is one of the most significant drawbacks of fossil fuels, and the heating value of hydrogen is three times higher than that of petroleum. There is a hefty production cost involved with hydrogen, since it is a manmade fuel, costing about three times more than petroleum refining. One of the main hurdles that mass hydrogen use faces is more efficient storage. Because of the low density of hydrogen, it cannot be stored as easily as traditional fossil fuels. Hydrogen requires compression, cooling, or a combination of them. The most favourable method of hydrogen storage is physical containment, specifically in compressed

tanks, because they are readily available. Though hydrogen presence is abundant in the atmosphere, it is not in the purest form. Hydrogen can be extracted from water, hydrocarbon fuel, hydrogen sulphide, and other chemical elements. The energy that is used to produce hydrogen from its associated elements requires external energy, such as thermal, electrical, photonic, and biochemical energy. Hydrogen production from renewables is always environmentally friendly, whereas the hydrogen produced from non-renewables emits greenhouse gases.

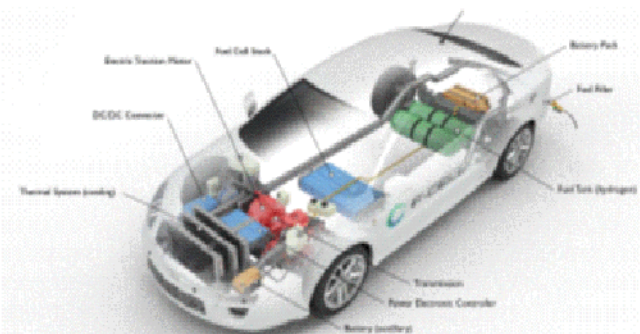
3. Hydrogen Storage in FCVs

Hydrogen storage is the one of the most important research issues in the development of FCVs. Hydrogen storage systems are under development to introduce new methods to meet the needs of customers. Due to hydrogen's low energy-density, it is difficult to store enough on-board a vehicle to obtain adequate driving-range without the storage container being too large or too heavy. Hydrogen storage techniques and the required research in this area are summarized in the following points.

3.1 Pressurized Tank Storage

Pressurized tanks of enough strength involving impact resistance for safety in collisions are made of carbon-fibre wrapped cylinders. Compressed hydrogen in such tanks has been illustrated at a pressure of 34 MPa with a mass of 32.5 kg and a volume of 186 L, which is adequate for a 500-km range. The tank volume is about 90% of a 55-gallon drum, which is large for individual automobiles. Liquid hydrogen storage at low temperatures is not appropriate for normal vehicle use, although research on this feasibility is being continued at a low level by some manufacturers. Moreover, a liquid hydrogen storage system loses up to 1% of

its storage volume per day by boiling, and liquid hydrogen requires high refrigeration to keep the hydrogen.

3.2 Cryogenic Liquid Hydrogen Storage

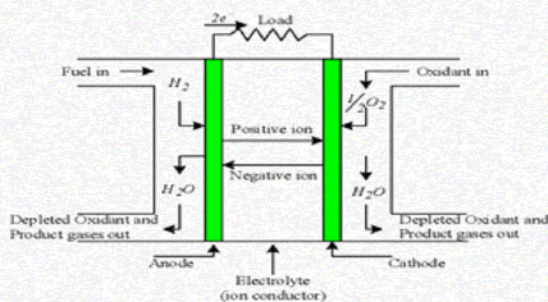
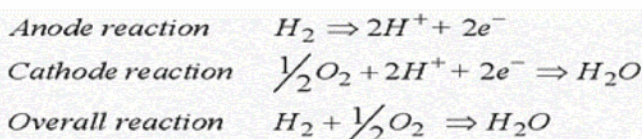
In the cryogenic liquid storage method, hydrogen is stored in the liquid form by getting to the cryogenic temperature of $-259.2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Liquid hydrogen (LH₂) is low density, and 1 L of liquid hydrogen weighs only 71.37×10^{-3} kg. One litre of hydrogen can produce electricity of 8.52 MJ. Maintaining the hydrogen at such a low temperature is highly challenging and requires insulation, thus increasing the cost. Liquid hydrogen becomes explosive when it mixes with certain other gases, thus before refilling the tank with hydrogen, one should use nitrogen gas to drain the residual gases present inside the tank.

4. Principle Of Fuel Cell Vehicles

There are various types of FC systems. However, the principle of their function is similar. For a fuel cell system, three pillars are required: an anode, a cathode, and an electrolyte. FCs are categorized by the type of electrolyte material used. An FC can be composed of hundreds of individual cells, but each has the three same fundamental components. The electrolyte is located between

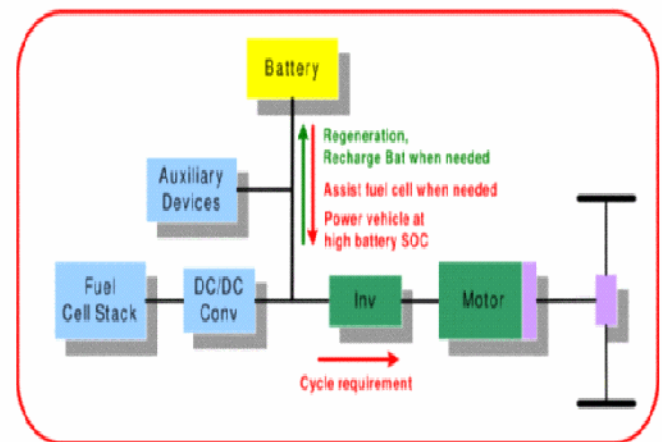

the cathode and the anode. The electrolyte is located between the cathode and the anode. Figure 2 depicts a schematic of a polymer electrolyte FC (PEMFC) operation diagram. This FC type is also known as a proton exchange membrane FC. The PEMFC is what is most commonly used in mobile power applications, such as vehicles. While the electrolyte material used varies depending on the type of FC, the general function of the FC is as follows—fuel (pure hydrogen) is fed into the anode compartment of the fuel cell while air or pure oxygen is fed into the cathode side of the FC. On the anode side of the cell, electrons are separated as the gas tries to make its way through the electrolyte membrane. The membrane acts as a filter to separate the electrons and the hydrogen ions while only allowing the hydrogen ions to pass through. In the cathode compartment, the hydrogen ions that passed through the membrane combine with the oxygen atoms from the air supply to produce H₂O as a by-product; heat is also produced as a by-product. Unlike internal combustion engines, where the fuel is mixed with air and fuel, there is separation of the fuel and the oxidant with no combustion of the fuel in an FC. Therefore, FCs do not produce the harmful emissions that internal combustion engines produce.

The PEMFC in an electric vehicle is taking the role of the internal combustion engine in a conventional vehicle, as it is the driving power source in the FC electric vehicle. Thus far, the PEMFC is the only fuel cell found to be suitable for automobiles. By pairing PEMFCs with rechargeable batteries, a hybrid vehicle is created that is competitive with both battery electric and fossil fuel vehicles. The electric motor, the battery, and the PEMFC are the three interdependent parts of this hybrid vehicle.

The basic structure of an FC-based electrical vehicle:

5. Fuel Cell Hybrid Vehicles

The development of one important aspect of the fuel cell vehicle the electric motor dates back to the early 19th century. Although electric vehicles were a strong contender in the early 20th century to become a mainstream transportation method, the ICE vehicle eventually won out due to the short range and the high cost of electric vehicles. Though these stations are currently not widespread enough to allow large numbers of people to begin driving FCVs, it is expected that more hydrogen

infrastructure will be built as more FCVs become commercially available. Hydrogen FCVs have evolved significantly; currently, they can drive between 311 to 597 miles on a full tank. Today, hydrogen is mostly produced by reforming natural gas. In this way, pollutants can be captured if the reforming is done at a central plant. However, other options, such as direct solar hydrogen from methane at landfills and hydrogen from bacteria, are continually being explored. If electrolysis is used to generate hydrogen, there may have to be an increase in electricity generation to satisfy the need for hydrogen, though the increase

may be small, since hydrogen can be produced during peak times. Methods to generate electricity that have a minimal impact on the environment include nuclear, wind, solar, hydro,

and geothermal. It is often said that, at the beginning of the hydrogen economy, most of the hydrogen will still be reformed from natural gas, but as time goes by, society will move towards more ideal sources of energy, such as wind and solar.

6. Control Strategy to Make FCV More Efficient The disadvantage of FCV, such as low power density and low power response, can be overcome by implementing super capacitors (SCAPS) and batteries (BATs) with a fuel cell in an FCV. An FCEV has a three-phase traction motor, an energy storage system, a direct current (DC) bus, and auxiliary devices. The energy is transferred in the order of FC-BAT-SCAP, and an inverter is used to control the output energy to the traction motor and the output from the SCAP. The most common control strategies used by these controllers are given below.

1. Peaking Power Source Strategy (PPSS)
2. Operating Mode Control Strategy (OMCS)

3. Fuzzy Logic Control Strategy (FLCS)
4. Equivalent Consumption Minimization Strategy (ECMS)

7. Conclusion

In this article, an investigation into hydrogen-based energy generation using fuel cells and their utilization in hybrid vehicles was conducted. FCs with adequate control strategies could become the more advantageous choice for applications in vehicles over batteries alone. Hydrogen fuel cells will play a significant role in the transportation industry in the near future. The price of fuel cells will reduce when producing fuel cells in large quantities and commercializing them. We could expect fuel cell-based transportation, power plants, and electricity generators to become prominent in the coming decades.

- Sanket Janardan Dore

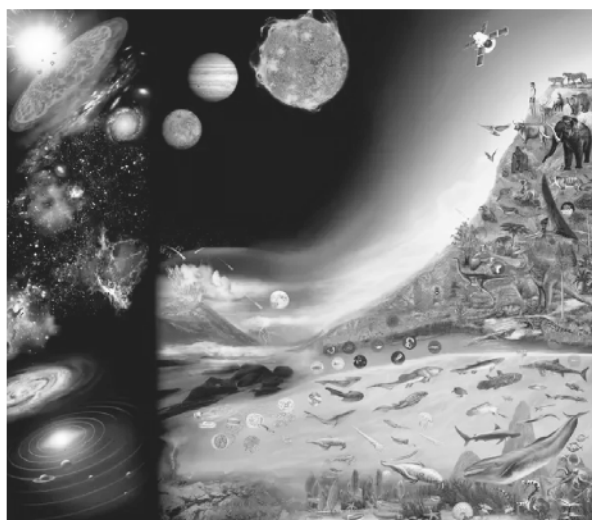
T.Y.B.Sc (Physics)

Astrophysics and Astrobiology

The amazing thing about life on earth is that no matter where you look, you find it. So does that mean that the earth is unique? Are we that special? Or the life is everywhere? The ingredients for life are spread everywhere, and so does the chemistry. So it might be possible that there can be more planets like earth which are capable of hosting life. The universe is very big. There are trillions of galaxies and each one home to millions of stars and unimaginable number of planets. Life has conquered our planet, but can life conquer the universe? One of the most philosophical question is "Are we alone?"

The universe is an unfriendly place – Planets with lava oceans circle too close to the stars. Pulsars blaze with deadly gamma rays, X-rays. Black holes consume everything in their path. Temperature plummet close to the absolute zero. It seems impossible for life to survive in such hostile environments. But yet here we are; on earth, life exists against the odds in some very strange places. Life is actually permeated in every part of our planet. There are places where you are like, "How did you even get there?"

In the period of about 4.1 billion to 700 million years ago, life survived late heavy bombardment, snowball earth, etc. If life on earth overcame these hellish conditions, then perhaps life can survive...

ANYWHERE. And if it can happen on earth, then it may happen in other planets. So such things push us to think that we need to go looking for it.

"What exactly are we looking for?"

"What is life?" You know, that seems like a simple-silly question. But that's not easy to answer. Life is incredibly hard to define. Like, we know it when we see it. But how do

you write down the rules? And every time we think we have a grasp, there's this new form that comes about and completely questions that entire definition. There's a joke in astrobiology that if you ask 200 scientists for a definition of life, you will get 200 different answers.

Life can be as intricate as us, humans. Or as simple as single-celled organisms like bacteria. But there are some things all life-forms do. In broad terms, life consumes things; it breaths, it eats, it excretes, it grows, it reproduces, it is complex. Life is just a chemical reaction. But it is the most important and special chemical reaction in the whole universe. And if life is just a product of chemistry, then what are the odds of it starting anywhere in the universe?

We honestly have no clue about how many dice and sixes we need in order to get life.

- What is life made up of?

CHEMICAL ELEMENTS:

Laws of Physics appear to be the same everywhere in the universe. The chemical composition, the elements are the same everywhere. Over the course of a star's life, it creates elements; and when the star dies, these elements are blasted out in the space in supernova spreading the ingredients for life out into the cosmos. So the death of stars leads to the birth of life. Those key ingredients include oxygen, nitrogen, sulphur and phosphorous.

But the element most central to life as we know it is Carbon.

Our life on earth is the carbon-based life. Carbon can create a number of molecules by attaching to other elements and each molecule has different properties. But is carbon the only way to build the molecules for life? Is that the only set of chemistry that is capable of producing this thing that we call life in the universe?

New research suggests another element created in supernovae could be the basic building block of life – Silicon. Silicon is also capable of producing long chain molecules like carbon, and forming similar kinds of bonds between atoms. It will be interesting to know about how the silicon-based life works. It may turn out that the universe is full of silicon-based life, and we are the weirdos. And someday in the future, aliens will visit earth to see these weird, carbon-based life-forms. "Blimey! How squishy and soft and smelly!"

Honestly, we don't know how the life on earth started. But we know what it is made up of. We have ideas of potential steps – Chains of organic molecules become more and more complex. Amino acids form proteins. Fatty acids form phospholipids. Nucleic acids form DNA, the molecule that stores genetic information. Eventually, a simple cell emerges. As per the scientific observations and studies, these basic ingredients

of life appear everywhere in the universe. So why is it so hard for life to rise? Here comes the second basic thing which is need for life- WATER.

LIQUID WATER:

If we have all the ingredients of life, then we will need to have something to mix them together – liquid water in case of life on earth, i.e., Carbon-based life. Water is the best solvent we know of. It can dissolve more substances than any other liquid, allowing molecules to mix and interact. Wherever water goes, it transports valuable chemicals, minerals and nutrients. Water does all of that. Our planet's more than 70% area is covered with liquid water. There's lots of water in the form of ice and vapour. Even our bodies are 60-70% water. No water, no life! And so lot of our searches for life-like planets or earth-like planets outside our solar-system are based on this sort of primary assumption that we need liquid water.

We have long thought earth has liquid water because of its unique position in the solar system. It is right in the zone that we call the habitable zones where the sunlight can support liquid water on the surface of planet. Too close to a star and water boils off a planet's surface. Too far away, and water freezes solid. So is habitable zone the only place to find liquid water?

In 1998, a meteorite crash lands in Texas, which contained really spectacular finding. It contained salts and little globules of liquid water. And that liquid water was trapped in this meteorite four and a half billion years ago. But that's not all. Scientists later found amino acids, the building blocks of all of our proteins, even our DNA. The very building blocks of life inside a meteorite.

The Cassini Space Probe of NASA flew beneath the Saturn's moon, Enceladus. Enceladus, no one cared about. It is a tiny snowball world. But Enceladus surprised everyone. Geysers of liquid

water, dozens of them, blast out of trenches along the moon's ocean. Researchers suggest that the internal heating of the Enceladus was due to "Tidal heating" (a heating caused by the gravitational pull). So this tiny snowball world contains oceans under its cold-dead surface. Though internal water oceans are far more common than the surface water oceans. Oceans on earth are full of life. Could the same be true of Enceladus? In 2018, researchers analysing Cassini's data discovered that the plumes of Enceladus contain complex, organic molecules; larger complex organic molecules as well. Our solar system seems to be full of such moons and dwarf planets which have more or less amount of liquid water.

Building blocks and liquid water are common. But you need more than just these two conditions. Life needs a spark. Life appears to need some form of energy to actually get the molecules interacting – Ultraviolet Radiations.

ULTRAVIOLET LIGHT:

Ultraviolet light is emitted by all stars. There are billions of stars in our galaxy. Can life get started around ANY star? Or is our sun unique?

Why UV LIGHT?

UV radiation is useful for breaking molecules up and triggering reactions. It breaks down simple organic molecules and then they can rebuild themselves into things that are more complex. You do that over and over again and eventually you somehow get life.

When we talk about stars, red dwarf stars are so common. They make three quarters of all stars in the universe and they live for over a thousand times longer than sun-like stars, and they seem to have rocky planets around them much more often than sun-like stars do. These are the pros of red-dwarf stars. But there are some cons as well. For instance, they might not be bright enough for life to

begin. They don't provide enough energy to planets around them like sun-like stars do. Also they may have violent outbursts suddenly – stellar flares, that may bake entire planets; they may destroy all the building blocks of life and eventually the life itself. So far the only thing we know is that there's one kind of star that is definitely right for life – sun-like stars. But only 4% of stars in the universe are like our sun.

So if you want to meet aliens, then these are the conditions. You need building blocks (elements), liquid water and proper UV-Light. These three are the basic things to start a new life.

But what if life can start on just one planet and then spread? What if life travels across the cosmos, looking for planets to conquer? Earth is our only example of life emerging anywhere in the universe. But what if life on earth didn't started on earth at all? There's an idea that life on earth actually didn't get going here, but it was delivered from space (Not through spaceships like in fictions, but through meteorites). Scientists call this theory as "Panspermia". And there are some evidences which point towards the "Panspermia". But still, for now, we don't know how exactly life on earth originated and have no idea if there exist any complex life in our solar system or beyond. NO CONCLUSIONS. Because this is not the end. We will do more and more studies, research; and keep going in the direction of SCIENCE to conquer the universe.

REFERENCES:-

- wikipedia.org
- nasa.gov
- discovery.com
- google
- Carl Sagan's COSMOS (with a new foreword by Neil DeGrasse Tyson) book

- Gaurav Ganpat Gawade
T.Y.B.Sc. (Physics)

Thyroid Disorders And Mental Health

The tiny butterfly-shaped thyroid gland at the front of the neck and the four pea-sized parathyroid glands beside it shoulder big responsibilities for the physical and mental health. Thyroid is an endocrine ductless gland which directly mixes with the bloodstream. It is a two- inch long gland that controls the metabolism. It affects breathing, energy and even how quickly the heart beats. It also regulates body temperature and monthly menstrual cycle.

cause of hypothyroidism in the United States, creates chronic inflammation as antibodies attack healthy thyroid cells. These occur most frequently in middle-aged women, but they can affect anyone.

Ever wondered if your thyroid problem is playing a role in your depression, anxiety or psychosis? Problems with thyroid gland can

mimic a number of psychiatric disorders ranging from depression, anxiety and even psychosis.

Research into the mind and body connection showed that patients with anxiety, depression, and other psychiatric disorders often possessed abnormal blood levels of thyroid hormone. These include:

Depression: Pharmaceutical or glandular thyroid hormones have been shown to speed recovery in depressed patients, even when they are not clinically diagnosed with hypothyroidism.

Hyperactivity: When your thyroid produces too much hormone, your body utilizes energy faster than it should. This condition is known as hyperthyroidism, and it can cause manic or hyperactive behavior.

Bipolar disorder: Bipolar patients may also possess thyroid problems. Lithium, a drug commonly used for this disorder, can cause low thyroid levels.

Postpartum depression (PPD): PPD has been found in patients with postpartum thyroid disease, which causes a woman's thyroid to grow inflamed after childbirth. Women testing positive for thyroid antibodies are also at increased risk of developing PDD.

Sometimes, the thyroid produces too much or too little hormone or it enlarges and forms lumps. Common thyroid problems include:

1) **Hyperthyroidism:** When your thyroid becomes overactive, your heart races and you may feel weak or irritable.

2) **Hypothyroidism :** If your thyroid fails to create sufficient hormones, your metabolism slows down. You begin to feel depressed and sluggish. It may be hard to lose weight.

3) **Goiter:** A lack of iodine in your diet or excessive inflammation from a thyroid-related autoimmune disease can cause your thyroid to enlarge, producing a goiter in your neck.

4) **Nodules :** Your thyroid gland may make too much hormone, which can produce tiny lumps in your neck. These may be cancerous or benign.

5) **Autoimmune disease. :** An autoimmune disease triggers the body to wage war upon its own healthy cells. Graves and Hashimoto's diseases specifically target the thyroid gland. Graves disease produces an overactive thyroid, while Hashimoto's disease, the most common

People with thyroid disorder often have emotional or mental health symptoms as well as physical symptoms. Whatever your type of thyroid disorder, it can make you feel more emotional than you felt before and you may find that your mood changes rapidly and unpredictably.

Overactivity of thyroid hormone produces :

1) Anxiety - a feeling of nervousness, with butterflies, heart racing and trembling Underactivity of thyroid hormone produces:

1) Depression - low mood and difficulty enjoying things, tearfulness, loss of appetite and disturbed sleep

2) Anxiety - this can be a result of the thyroid condition itself or from worries about managing the things that are expected of them in daily life.

Either overactivity or underactivity produces:

1) Mood swings - irritability, snappiness or short-temper which people often call 'moodiness' Sleeping difficulties

Mental health, or cognitive, problems that can occur, most often with thyroid underactivity, include:

- 1) Difficulties with concentration
- 2) Short-term memory lapses
- 3) Lack of interest and mental alertness

These symptoms can cause older people to worry about permanent memory failure (dementia) but in fact they are rarely as severe as seen in dementia.

The cause of psychological symptoms is sometimes abnormal thyroid hormone levels. Rapid changes in thyroid hormone levels, in particular, can unsettle your emotions. With hyperthyroidism especially, rapid and effective control of the thyroid levels is essential to stabilise the mood, and it is important to make sure that the thyroid levels remain stable.

Sometimes psychological symptoms are a side-effect of the treatment. Steroids for example can aggravate depression. Beta blockers

prescribed to slow down your heart rate and to reduce anxiety if you are hyperthyroid can make some people feel tired, depressed, and mentally less alert. A thyroid disorder can also cause changes in appearance - for example, changes due to thyroid eye disease, weight loss or gain, or loss of hair - which can contribute to feelings of low self-esteem or mood.

It is uncertain whether stressful life events precipitate thyroid disease. However stress can aggravate symptoms that are caused by a thyroid condition, and make them much worse and take longer to settle. Learning that you have thyroid cancer is a stressful event. It is not unusual to have an emotional reaction before, during, or after treatment. Do talk to your doctor to check your thyroid medication is properly balanced.

Forgetting to take your medication can also be a factor. Some people lose motivation when it comes to daily tablet-taking or attending clinics. However, taking tablets irregularly can upset your hormone balance and aggravate the psychological symptoms.

Hypothyroidism is a condition in which the thyroid gland doesn't produce enough thyroid hormone. Hypothyroidism's deficiency of thyroid hormones can disrupt such things as heart rate, body temperature and all aspects of metabolism. It can make you feel tired and be unable to tolerate cold temperature.

Hypothyroidism is commonly associated with a variety of psychiatric conditions, most commonly depression and cognitive impairment, but up to 5% to 15% of symptomatically hypothyroid patients may develop a nonaffective psychosis, classically referred to as "myxedema madness." The pathophysiology of this condition remains unclear but it may be related to global cerebral hypometabolism or possibly to increased cerebral dopamine.

Hypothyroidism is associated with a wide array of medical, neurological, and psychiatric symptoms. Severe hypothyroidism may present as myxedema coma, a medical emergency. In addition, patients may present with myxedema psychosis, a psychiatric emergency manifested as hyperactive encephalopathy, hallucinations, delusions, and suicidal ideation. In rare instances, patients may present with symptoms of mania with psychosis. It was concluded that severe hypothyroidism was the cause of the patient's mania with psychotic features, given her thyroid hormone levels and lack of history of a psychiatric or substance use disorder. Thyroid hormone monitoring and treatment of hypothyroidism is necessary in all patients who have undergone surgical excision of the thyroid gland. All patients presenting with a first episode mania should be screened for thyroid dysfunction. The preferred treatment includes an atypical antipsychotic and thyroid replacement therapy. Rapid resolution of symptoms can occur with combined levothyroxine and liothyronine. Correction of hypothyroidism improves response to antipsychotics.

In the evaluation of patients presenting with altered mental function searching for underlying medical conditions is necessary. Abnormal thyroid function has long been implicated in mood changes with the classic associations of depression occurring together with hypothyroidism and of mania along with hyperthyroidism. The thyroid function abnormalities including primary hypothyroidism should be considered and screened for when evaluating patients with acute manic episodes.

Primary hypothyroidism is the most common endocrine disease. Although the diagnosis and treatment of hypothyroidism is often considered simple, there are large numbers of people with this

condition who are suboptimally treated. Even in those people with hypothyroidism who are biochemically euthyroid on levothyroxine replacement there is a significant proportion who report poorer quality of life. This review explores the historical and current treatment options for hypothyroidism, reasons for and potential solutions to suboptimal treatment, and future possibilities in the treatment of hypothyroidism.

Hypothyroidism is a commonly diagnosed endocrine disorder. Typical signs and symptoms of hypothyroidism include lethargy, cold intolerance, hoarseness, dry skin, constipation, delayed relaxation phase of deep tendon reflexes, and bradycardia. Hypothyroidism, presenting with such classic manifestations, usually is readily recognized and, therefore, easy to diagnose. Occasionally patients have less commonly emphasized symptoms, making the diagnosis less apparent. Such atypical presentations may suggest other diseases as the primary problem and, therefore, the initial focus of attention is on a diagnosis other than hypothyroidism. There are some patients with hypothyroidism with rare manifestations. The diagnosis of primary hypothyroidism was established in all patients by thyroid function tests, and initiation of thyroid hormone therapy resulted in significant improvement of the presenting symptom. It shows the need to be aware of the unusual presentations of hypothyroidism and to consider hypothyroidism when confronted with atypical clinical manifestations.

Hypothyroidism is a common condition presenting a challenge to emergency physicians in diagnosing the underlying etiology of vague complaints. Making the diagnosis of a critically ill patient in myxedema coma allows early treatment with appropriate thyroid hormone replacement and

avoids higher patient mortality. To do this, the emergency physician must maintain a high degree of clinical suspicion for thyroid disease.

Hypothyroidism is a medical condition commonly encountered in a variety of clinical settings. The clinical presentations of thyroid hormone deficiency are diverse, complicated, and often overlooked. Hypothyroidism is a potential etiology for multiple somatic complaints and a variety of psychological disturbances. The physical complaints are primarily related to metabolic slowing secondary to lack of thyroid hormone. Psychiatric presentations include cognitive dysfunction, affective disorders, and psychosis. The realization that hypothyroidism might be the potential etiology of an assortment of symptoms is critical in the identification and treatment of the hypothyroid patient. Once hypothyroidism is identified, symptoms usually respond to appropriate thyroid hormone supplementation.

Hypothyroidism, the clinical syndrome resulting from a deficiency in thyroid hormone, is a common problem encountered in the clinical setting. Deficiencies in thyroid hormone can produce numerous deleterious effects on the human body. The manifestations of hypothyroidism are varied and, to a large measure, age dependent. These abnormalities may range from global developmental abnormalities to acute metabolic derangement. Hypothyroidism is usually represented in the literature as a stereotypical cluster of symptoms, most typically fatigue, cold intolerance, dry skin, hair loss, menstrual irregularities, and constipation. Commonly recognized signs may include hoarse voice, bradycardia, nonpitting edema, facial puffiness, slow speech, and delayed relaxation phase of the deep tendon reflexes. In addition, psychiatric disorders often accompany hypothyroidism. Mental status examination of a hypothyroid patient may

reveal a broad spectrum of dysfunction, ranging from mild attentional impairment to significant agitated delirium or psychosis.

The onset of signs and symptoms of hypothyroidism is often subtle and develops gradually. This progression is particularly true in the elderly, in whom presenting signs and symptoms can be both insidious and diverse and are often attributed to aging. Hypothyroidism is a common disorder with highly variable presentations; no predictable progression of symptoms is apparent. Accordingly, diagnosis may be difficult at times without a high degree of suspicion.

The study of hypothyroidism in the later half of the 19th century provides an impressive account of scientific exploration and discovery.

William Gull first described adult hypothyroidism in 1874 during an address to the Clinical Society of London. A few years later, William Ord coined the term "myxedema" to describe the nonpitting edema he observed in some patients with hypothyroidism. This event was followed by the first reported effective treatment of hypothyroidism—with sheep thyroid extract—by George Murray in 1891.

In 1888, the Committee on Myxedema of the Clinical Society of London first linked hypothyroidism with psychosis. The Committee reported on 109 patients with myxedema and noted that delusions and hallucinations occur in nearly half the cases, mainly where the disease is advanced." Asher reiterated the relationship between psychosis and hypothyroidism in 1949 and added the terminology "myxedema madness" to the literature. Since that time, numerous case reports have continued to explore and report on the diverse physical and psychiatric consequences of hypothyroidism.

The prevalence of hypothyroidism ranges from 0.5% to 18%, depending on the study population.

The pathophysiology of hypothyroidism can include hypothalamic or pituitary disease, tissue resistance to thyroid hormone, and disorders directly affecting the thyroid gland.

Hypothyroidism is more common in older women than in younger women and 10 times more common in women than in men. In general, hypothyroidism affects 4% to 10% of women, increasing with age. A significant proportion of individuals have asymptomatic chronic autoimmune thyroiditis, and 8% of women (10% of women over age 55 years) and 3% of men have subclinical hypothyroidism; the disease is also more prevalent in hospitalized patients. In one study of an elderly inpatient population, 4.9% had primary hypothyroidism, 8.2% had secondary hypothyroidism, and 17.9% had sick euthyroid syndrome. A comprehensive medical history and physical examination can uncover signs and symptoms that may help confirm the diagnosis of hypothyroidism.

Hypothyroidism is a clinical state resulting from a deficiency of thyroid hormone. The pathogenesis of hypothyroidism is classically divided into primary hypothyroidism, secondary hypothyroidism, and iatrogenic hypothyroidism. Primary hypothyroidism results from a failure of the thyroid gland to respond appropriately to TSH released from the pituitary gland. Primary hypothyroidism has several potential causes:

(1) failure of the thyroid after Hashimoto's thyroiditis, (2) atrophy of the thyroid after autoimmune attack, (3) iatrogenic destruction of the gland by surgery or radioactive iodine, and (4) overtreatment with antithyroid medication. Secondary hypothyroidism is quite rare and results from disease of the pituitary gland, in which the pituitary gland fails to respond appropriately to falling levels of T4 and releases inadequate amounts of TSH.

A variety of drugs can produce hypothyroidism.

Lithium, a medication used in the treatment of bipolar disorder, is one such agent. Lithium's effect on the thyroid can occur at any stage of treatment. It has a reversible antithyroid effect, thereby leading to hypothyroidism. If hypothyroidism does occur, lithium may be discontinued or thyroid hormone replacement initiated. Overtreatment of hyperthyroidism with an antithyroid drug can produce hypothyroidism with concurrent psychiatric disturbance.

Amiodarone, an antiarrhythmic agent, contains iodine and may, therefore, also lead to hypothyroidism.

Psychiatric Signs and Symptoms :

The hypothyroid patient may, among the earliest and most prominent signs or symptoms, report psychiatric symptoms. At times, the psychiatric presentation may be so striking that patients are first diagnosed with a primary psychiatric disturbance rather than hypothyroidism. The association between thyroid deficiency and psychiatric presentation is not infrequent and is commonly overlooked as an etiology for behavioral, affective, and cognitive changes.

Many symptoms of psychological dysfunction have been described with hypothyroidism. Those symptoms most commonly related to thyroid deficiency include forgetfulness, fatigue, mental slowness, inattention, and emotional lability. The predominant affective disorder experienced is depression. Perceptual changes may develop with alterations of taste, hearing, and vision.

Delusions and hallucinations may also occur as the disease progresses. No correlation, however, appears to exist between the degree of thyroid dysfunction and psychiatric symptoms that subsequently develop.

The prevalence of neuropsychiatric sequelae of thyroid deficiency is related to the fact that most hormones present in the human body are represented in the central nervous system. The hormones are present either through synthesis within the central nervous system or through synthesis at a point distant and admission across the blood-brain barrier. The brain appears to have a unique sensitivity to thyroid hormone and to utilize thyroid hormone differently than other organ systems. Hormone receptors are located within neural networks throughout the brain. High concentrations of T3 receptors are found in the amygdala and hippocampus. These receptors, in turn, are able to influence neural activity. The effects of thyroid dysregulation on brain function are variable at different stages of life. The thyroid is important for both the maturation of the central nervous system and the maintenance of homeostasis.

There are a few studies that point to the importance of T4 in the activity of the brain. For example, it has been demonstrated that in hypothyroidism the utilization of available thyroid hormone favors the brain. The neurobehavioral effect of T4 on the brain may be related to its action on neurotransmitters. It has been shown that in rats rendered hypothyroid, for example, an increase in cerebral dopamine is observed along with an increase in tyrosine hydroxylase activity.

Hyperthyroid rats, however, display a decrease in brain tyrosine hydroxylase activity.

Treatment:

Fortunately, in the great majority of cases, psychological symptoms improve as the thyroid disorder is brought under control by treatment, if the thyroid is the cause of the problem. But this improvement may not be as rapid as you hope, and it is common for people to feel emotionally

and mentally not quite right' or out of sorts' for some time even after their blood tests return to normal.

These symptoms can also have an impact on your family and friends so it is important to give them the opportunity to understand what is happening. The symptoms can affect your work so it is important that your employer understands the problem. Likewise, for school-age children and young people, these symptoms can have an impact on school or college work, so it is important that their teachers are informed and can make allowances, especially at exam time. Physical symptoms such as hair loss, thyroid eye disease, weight gain or loss, can affect the way you feel.

Even though the cause may be physical, anxiety or depression sometimes require treatment in their own right. Non-drug treatments such as relaxation or short-term psychotherapy can help. If the problem is more persistent an antidepressant drug should be preferred. If the symptoms are especially severe, or if they continue even after a fair trial of thyroid treatment, then consultation of psychiatrist or a clinical psychologist should be taken.

Recovery:

The outlook for all types of most thyroid disorders is good, and even if the psychological symptoms take a long time to settle initially, people usually make a full recovery and lead normal lives once their thyroid condition is treated. When symptoms do not settle, this is normally because the problems have an alternative explanation and further treatment and evaluation will be needed to manage this situation.

- Amisha Sagun Sawant

Third Year B.Sc. Zoology

around. Be it trees, flowers or mountains, even the wilderness, it's a source of energy that is forever a solace to disturbed minds.

In this age of laptops and tablets, the compulsive writer still prefers the pen and paper. The pen is always mightier for Ruskin Bond who has used it all his life and finds a typewriter tedious. He used to write with a typewriter in the beginning, but now he enjoys writing by hand.

His recent books include *Lone Fox Dancing: My Autobiography*, *A Book of Simple Living: Brief Notes from the Hills*, *Friends in Wild Places: Birds, Beasts and Other Companions*, *A Little Book of Happiness*, *A Little Book of Serenity* and *A Little Book of Love and Companionship*, as well as the popular classics *Room on the Roof* (winner of the John Llewellyn Rhys Prize), *A Flight of Pigeons*, *The Blue Umbrella*, *Time Stops at Shamli*, *Night Train at Deoli*, *Our Trees Still Grow in Dehra* (winner of the Sahitya Akademi Award) and *Rain in the Mountains*. He has co-edited *Himalaya: Adventures, Meditations, Life* (with Namita Gokhale) and *Frankenstein: The Book of Crazy Mischief* (with Jerry Pinto). With this sort of variety and vivid range of books it's no wonder that Ruskin Bond is widely considered an icon and pioneer of Indian writing in English.

The novel, *'The Room on the Roof'* is Bond's first novel that he wrote at the age of 17 when he was at his aunt's house in London. The novel was published in his 20s; the novel earned him John Llewellyn Rhys Prize in 1957. The book tells the story of an orphan teenage boy called Rusty, who is living a miserable life at his guardian's place. In the story, Rusty is being suffocated by the strict rules that are imposed on him by his guardians. In pursuit of freedom, Rusty runs away from his guardian's house and starts to live with some of his friends whom he is known for a very short time. Eventually, he

realizes the hardships of life when he starts facing several challenges.

Loving the ordinary things of life can only be possible for Ruskin Bond, who finds optimism and hope in every aspect of life. The story 'Blue Umbrella' revolves around a little girl called Biniya who lives in Garhwal village and her bright blue umbrella. As the story goes, it tells how a man tried to steal the blue umbrella from Biniya and was banished from the village for his misdeed. But Bond was never unkind to any living and the non-living element of nature, and so are his literary characters. In the end, Biniya grows sympathy towards the banished man and brings him back to the village by gifting him the blue umbrella.

Besides writing novels, Ruskin Bond is known for writing numerous short stories. *'Our Trees still grow in Dehra'* is an anthology of short stories. The short stories talk about the beauty of the season in the mountains and life in the mountains. He also mentions how human life is hurting the natural balance and invoking some acts of deforestation and extinction of wild animals.

'The Night Train at Deoli' is written in a narrative form and presents the life of a college student and his flow of emotion, love, and fantasy towards a girl he encounters on the trip. The story unravels a tale of the boy in a powerful way where his emotional turmoil is presented effectively in the context of British India.

'A Flight of Pigeon' is a novel based on the 1857 Sepoy Mutiny in India. The story gives a glimpse of British rule as well as India's feudalism with a hint of religious issues. The story ends with the defeat of India's rebel to the formidable British army after fighting for a year.

Though chiefly known for his short-stories and novels, Ruskin Bond has also written some short and long poems which reflect the poet in him.

Poetry is just like an entertaining part of Ruskin's Literature. His poems are simple and short songs for him because whenever Ruskin is tired of short-stories and novels and essays, he begins to write some short poems only to refresh his mind. These poems work like soothing balm for Ruskin. So, his poems are not in narrative form. They have mere song-like quality. This is the reason that he has not written poems in a regular way.

'*Hip Hop Nature Boy and Other Poems*', is a mixture of Ruskin Bond's old and new poems for children. Poetry is like music so rhyming is important which can be seen in his poems. The words that are chosen and the way the thoughts and feelings are expressed are important too. The themes range from Nature and childhood to humour and pathos. Poems are usually an expression of a writer's deepest thoughts and emotions. Ruskin Bond believes it has various functions. He believes that it gives the writer a certain feeling of accomplishment or creating something worthwhile; If the poem finds a fellow being who is in sympathy with it, then the writer has accomplished something. The visual element that is omnipresent in most of his writing, perhaps is more in his poetry.

Ruskin's poetry has simplicity and natural tone. He is Indian in his every inch imagery and themes. Most of his poems show his deep love and concern for Nature. In his passionate and deep love for Nature, Ruskin may be compared to William Wordsworth, the 'Supreme Priest of Nature' in English Romantic poetry but Ruskin's Nature poetry is very simple and short, having song-like quality than that of Wordsworth's. Ruskin is a great poet of Nature, but he is equally great as a poet of man. A keen sense of facts of daily life can be seen in his poems. Ruskin is also a poet of humanity. His is a poetry of man, his is a universal message of peace, love and joy. Ruskin has displayed in his poems his love not only for human beings but also

for small creatures such as - frog, fox, leopards, sheep, goats, dogs, lizard, mouse, squirrel, porcupines, ants, the bat, the bed bug, bees, fly, fire-fly, butterfly, moon-moths, crickets and different types of birds. In short, Ruskin is a poet of unusual power and versatility. His poetry bears the imprint of a master's hand. His mighty imagination, his command over language, make him an outstanding poet. There is a strain of philosophical thinking in his poetry which gives it a distinctive place in the whole range of Indian English poetry. His poems are remarkable not only for the loveliness of the Indian Nature but also for the beauty of imagery and descriptive details.

"As I walked home last night
I saw a lone fox dancing
In the cold moonlight.
I stood and watched. Then
Took the low road, knowing
The night was his by right.
Sometimes, when words ring true,
I'm like a lone fox dancing
In the morning dew."

In his autobiography, 'Lone Fox Dancing', Ruskin Bond pens his journey as an author. It is a lovely written autobiography and simplicity and honesty could be seen and felt in every line of the book. Bond's writing has a soothing effect and is inspiring. It inspires you to follow your heart and to do what you believe in.

The autobiography present certain phases of his life - his childhood days, his love for his father and his disturbed family, his father's untimely death, his run-away from home, his love for reading, his limited friends to spend time with, his journey, his love for Britain, his first published short stories, first pay cheque, his hobby of collecting stamps, his

days in Britain, his job and relationship with employees, his Britain venture, his love for Dehradun and Mussoorie, his life with friends, his meeting with Indira Gandhi, his unknown rival in Khushwant Singh, his published works and background stories, his gratitude towards people who make his life journey really meaningful; his sibling's death, his love for friends, children and their well-being.

This autobiography is written in the same simple and sweet style as his other books. He comes across as an honest, non-judgmental, and a warm person. No tall claims and is mostly peopled - though coming from diverse backgrounds - with simple people. It is peppered with words of wisdom that makes a lot of sense. It is a delightful treat to read or know about him. He is an entertainer, a charmer, a true nature enthusiast who can make his readers fall in love with natural world and everyday experience. This book is divided into four parts - describing his journey as a toddler to becoming stubborn reckless adolescent and then a soul, running away from his loneliness soon finds solitude within. Nature always caught his attention as it is seen so well described within his words. He grew up in Kasauli, then due to family affairs got transferred to Dehra. He lived with his granny and undertook adventures under granny's surveillance. He then resided with his father in Delhi, as he describes himself to be largely pampered under his daddy's shadow. Unfortunately, he loses it when in boarding school in Mussoorie. As a young man in London seeking for job and aspiring to be an accomplished author, there are struggles described as his heart longs for India. His life lands in Ivy cottage in the mighty hills of Mussoorie, Landour.

Ruskin Bond is warm, passionate, conversational and humorous as he shares his insights and experiences. The book does not cover

his entire life especially after his shift to Mussoorie but gives interesting glimpse into his life in his early childhood and adulthood. Though Ruskin Bond's writings have generally been autobiographical, this book brings forth facets of his life he has generally not written about in the past. The book throws light upon his relationships with people around him like his parents, grandparents, friends and colleagues. It is heart-breaking to read about his loneliness right since his childhood. He has written brief accounts of almost all the important people around him.

This autobiography is his Book of Books. A book full of anecdotes, warmth and gentle humour, often deeply moving with a magnificent sense of time and place - and containing personal photographs, makes it even more enjoyable to read. In the middle of the book there are over fifty photographs. They give us a better understanding of his life and his loved ones. They soak you in warmth and draw you a little closer to the person he actually is.

Ruskin Bond's life is an example of how working hard in one's chosen field of interest is fun. He turned down many opportunities of a secure life, the temptation did not budge him from his goal. No matter how busy and tiring your lifestyle is, if you are close to nature and don't create high walls of sophistication around you that keep you away from it, your life is well spent!

Miss Sanghamitra Savant

First Year B.A.

HARRY POTTER

Harry Potter is a series of seven fantasy novels written by British author J. K. Rowling. The novels chronicle the lives of young wizard, Harry Potter, and his friends Hermione Granger and Ron Weasley, all of whom are students at Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry. The main story concerns Harry's struggle against Lord Voldemort, a dark wizard who intends to become immortal, overthrow the wizard governing body known as the Ministry of Magic and subjugate all wizards and Muggles (non-magical people).

The series was originally published in English by Bloomsbury in the United Kingdom and Scholastic Press in the United States. All versions around the world are printed by Grafica Veneta in Italy. A series of many genres, including fantasy, drama, coming of age, and the British school story (which includes elements of mystery, thriller, adventure, horror, and romance), the world of Harry Potter explores numerous themes and includes many cultural meanings and references. According to Rowling, the main theme is death. Other major themes in the series include prejudice, corruption, and madness. Harry Potters overarching theme is death. In the first book, when Harry looks into the Mirror of Erised, he feels both joy and "a terrible sadness" at seeing his desire: his parents, alive and with him. Confronting their loss is central to Harry's character arc and manifests in different ways through the series, such as in his struggles with Dementors. Other characters in Harry's life die; he even faces his own death in *Harry Potter and the Deathly Hallows*. The series has an existential perspective - Harry must grow mature enough to accept death. In Harry's world, death is not binary but mutable, a state that exists in degrees. Unlike Voldemort, who evades death by separating and

hiding his soul in seven parts, Harry's soul is whole, nourished by friendship and love.

Love distinguishes Harry and Voldemort. Harry is a hero because he loves others, even willing to accept death to save them;

Voldemort is a villain because he does not. Harry carries the protection of his mother's sacrifice in his blood; Voldemort, who wants Harry's blood and the protection it carries, does not understand that love vanquishes death.

The series has been translated into 80 languages, placing Rowling among the most translated authors in history. The books have seen translations to diverse languages such as Korean, Armenian, Ukrainian, Arabic, Urdu, Hindi, Bengali, Bulgarian, Welsh, Afrikaans, Albanian, Latvian, Vietnamese and Hawaiian. In *Harry Potter*, Rowling juxtaposes the extraordinary against the ordinary. Her narrative features two worlds: a contemporary world inhabited by non-magical people called Muggles, and another featuring wizards.

Each of the seven books is set over the course of one school year. The only exception to this school-centred setting is the final novel, *Harry Potter and the Deathly Hallows*, in which Harry and his friends spend most of their time away from Hogwarts, and only return there to face Voldemort at the denouement. Many fan fiction and fan art works about *Harry Potter* have been made. In March 2007, "*Harry Potter*" was the most commonly searched fan fiction subject on the internet.

Jennifer Conn used Snape's and Quidditch coach Madam Hooch's teaching methods as examples of what to avoid and what to emulate in clinical teaching, and Joyce Fields wrote that the books illustrate four of the five main topics in a

Harry Potter

typical first-year sociology class: "sociological concepts including culture, society, and socialisation; stratification and social inequality; social institutions; and social theory". The Harry Potter series has been recognised by a host of awards since the initial publication of Philosopher's Stone including a platinum award from the Whitaker Gold and Platinum Book Awards (2001). In 2002, sociologist Andrew Blake named Harry Potter a British pop culture icon along with the likes

of James Bond and Sherlock Holmes. In 2003, four of the books were named in the top 24 of the BBC's The Big Read survey of the best loved novels in the UK. A 2004 study found that books in the series were commonly read aloud in elementary schools in San Diego County, California. Everyone should read this priceless treasure created by J. K. Rowling at least once.

Prasanna Pradip Sonurlekar
F.Y.B.A

Moving away from the college universe...

An anonymous hustle and bustle in the mind, the culmination of college life, everyone with high dreams, ready for a new battle of life!

Anonymous hue and cry,
The end of college life,
Everyone has a dream come true,
Ready for the new battle of life!

Someone will be taking a higher education and settling abroad,
Some will be in social service,
some will be in national service,
Some will get married and drive the car of the world,
A nature lover will go on a world tour!

One day the phone suddenly rings,
The voice of a friend will move the heart.
Old memories will fade,
The journey of the college world will happen once again.

That day will be just its own,
No rush of work, no stress.
Just the companionship of old golden moments,
Fun-fun journey.

'Show a reading paper, otherwise it will be fine',
'Look at your daughter-in-law, speak politely',

'Dude give me the car key today,
give it back tomorrow',
'Why go to a photoshoot with a lecture bunk?'

I remember everything as it was,
Just like yesterday.
So how do you feel about living without them for so many years?
Which was once part of life.

here is a longing to meet again.
Everyone's search begins.
The day goes on, the time is right.
Everyone arrives at the appointed place ahead of time.

The journey begins again...
There is a lot of gossip.
The events of so many years go unnoticed.
I don't think this time will ever be complete.

Promise to meet again
Kattehari goes to work.
Everyone is excited, happy.
But ... some questions remain unanswered.

Ever had this big bang after us?
Has he got a new cutter?
Or has he been waiting for years?
To catch the birds that fly high...
To bring those who are away from the college world back here....

- **Dhanesh Gawade**
Third Year BBI

Indian Culture and Society in R. K. Narayan's Literature

.....

INTRODUCTION

R.K. Narayan portrayed India of his times and its customs and traditions, myths and magics, epics and fairytales, to the outside world, in a non-serious manner. To paint the complex yet vibrant culture of India, he has chosen a bigger canvas in the form of a fictitious town called 'Malgudi'. Narayan created a Mini-India in Malgudi, so as to bring out all the essential characteristics of Indian culture.

Narayan's fiction:

Window to Indian Culture in Transit: Narayan's novels and short stories reflect almost all the elements of Indian culture in the 20th century in their conflicting form on different issues, which is elaborated below:

Indian Philosophy:

Indian culture does not attach much value to money and physical attainments. But, the western influence on material acquisition is on increase in 20th century. This conflict is very well presented in Narayan's works. The novel 'Mr.Sampath' reveals the general Indian belief in the futility of running after money. 'The Financial Expert' also echoes the same philosophy. But, the materialistic philosophy of life has humorously been presented by Kailas in 'The Bachelor of Arts', who says: "Aman must spend forty years in making money and forty years in spending it."

Myths and Magic:

Narayan writes about the myths and magics in his novels, which may appear unconvincing to the modern and western readers. In his autobiographical novel 'The English Teacher', the protagonist Krishna, after the death of his wife Sushila, communicates with her spirit, with the help of a Sanyasi. Frequent use is made of Indian myth and legends in his novels and shortstories. An Indian myth (Bhasmasura) forms the background to 'The Man-Eater of Malgudi'.

Superstitions, Rituals and Beliefs:

Narayan frequently narrates the rituals, superstitions, traditions and beliefs as if they are quite common and credible in Indian context. Many popular superstitions, rituals and beliefs are frequently exploited in his novels and short stories. In 'The Guide', there is fasting to bring down the rain, and Raju is easily taken to be a Mahatma by the credulous villagers. Communication with the spirit of the dead is also shown in 'The English Teacher'.

Belief in stars and fate:

Astrology plays vital role in the day-to-day life of Indians. The conflict between the believers and non-believers in stars and fate is frequently seen in Narayan's stories. In 'The Bachelor of Arts', there is mismatch between the horoscopes of Mr. Chandran and his dream girl Malathi. In 'The Financial Expert', Margayya is assured of a better future by an astrologer. In the same novel, another episode reveals how "money can dictate the very stars in their courses." In the short story "An Astrologer's Day", Narayan presents an astrologer who dons the role under forced circumstances.

Respect to Sanyasis/ Godly men:

Indian culture respects the Sanyasis and Godly-men without waiting for a proof of their virtues or miracles. The role of Sanyasi, whether as a truly remarkable and powerful holy man in 'The English Teacher' and 'The tiger for Malgudi' or as a cheat in 'The Guide' or merely as a wanderer in 'The Bachelor of Arts', is a recurring character in Narayan's fiction. Foolish veneration of Sanyasis reaches such a height in 'The Guide' that Raju, originally, a cheat, mistaken by the villagers as Sanyasi, is worshipped by them. Interestingly, Raju is compelled to live in the character by fasting for twelve days to appease the rain gods.

Family system – Patriarchy, Place of women and elders: Almost all the works of Narayan show the traditional patriarchal family system where the men are dominant and the women are true representatives of traditional Indian womanhood. However, in his novel 'The Darkroom', the central character Savitri questions the patriarchal family system and women's place in it. But, she too realizes the futility of her attempt to escape from her bonds with the temporal world and returns home. In the same way, Rosie in 'The Guide' shows her essential Indianness in her solicitude for her husband. Perhaps, this is the reality that exists in Indian family system which Narayan wanted to project. Narayan presents the conflicts pertaining to family systems. In Swami and friends, Swami's grandmother tells him stories during bedtime. In the novel "The Painter of Signs", the aged aunt of Raman tends to her nephew's needs. But, in other stories like, 'The Vendor of Sweets' and 'The Financial Expert', the strained relations between parents and spoilt sons are seen.

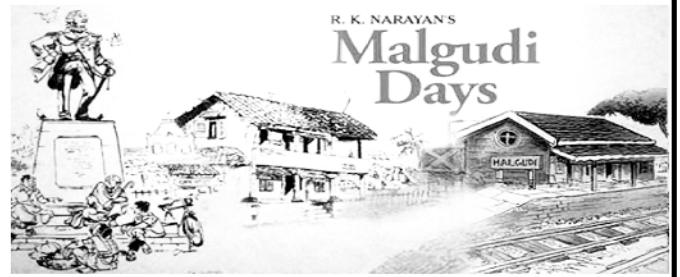
Marital system: The conflict between the concepts of arranged marriages and love marriages is frequently seen in Narayan's novels. Narayan gives reverence to Indian marriage and family system. He tries to present love episodes, some with success and some others with failure. In the novel

'Vendor of Sweets, when the son of Jagan returns from America with an American woman whom he did not marry, he is unwelcome in his own family. In the novel 'The Painter of Signs', Raman finds himself being torn between his Aunt and Daisy, the traditional way and the modern way.

Art and Literature: Narayan's novels and short stories depict the writers, poets and other artists who are interested in creating the literature and art influenced by the ancient Indian classics, Hinduism and epic stories. The poet in 'The Man-Eater of Malgudi' composes a story of Krishna and Radha in monosyllabic verse. In the novel 'The world of Nagaraj', the protagonist is interested in writing about life of the great sage 'Narada'. Rosie in 'The Guide' is interested in dance. In 'The Painter of Signs', Raman is interested in art and calligraphy. Occasionally there are persons like Mohan (poet) in 'The Bachelor of Arts', who, under the influence of the waves of western art forms, try to experiment in them.

Language: Narayan touches upon the issue of conflict between languages by referring to the education system of his times. The Education system introduced by the Britishers in India allowed the dominance of English language over the regional languages. The negligence of regional languages can be seen in the novels like 'Swami and Friends'- where the students don't pay attention to the Tamil Pundit's class but are very much attentive in English class.

Janhavi Balkrishna Rane
Class: SYBA

Robert Louis Stevenson

.....

Robert Louis Stevenson is best known as the author of the children's classic *Treasure Island* (1882), and the adult horror story, *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886). Both of these novels have curious origins. A map of an imaginary island gave Stevenson the idea for the first story, and a nightmare supplied the premise of the second.

In addition to memorable origins, these tales also share Stevenson's key theme: the impossibility of identifying and separating good and evil. *Treasure Island's* Long John Silver is simultaneously a courageous friend and a treacherous cutthroat, and Dr. Jekyll, who is not wholly good but a mixture of good and evil, is eventually ruled by Hyde because of his own moral weakness. With Silver, Jekyll, and others, Stevenson set standards for complex characterization that were adopted by later writers. His method of rendering ambiguous, enigmatic personalities was one of Stevenson's greatest literary contributions.

Born in Edinburgh, Scotland, Stevenson was the only child of Thomas Stevenson and Margaret Balfour. Inheriting the weak lungs of his mother, he was an invalid from birth. Before he was two years old, a young woman named Alison Cunningham joined the household to act as his nurse. It was to her that Stevenson dedicated *A Child's Garden of Verses* (1885) over 30 years later. The sheltered, bedridden nature of his childhood is revealed in this collection through poems like "The Land of Counterpane."

Not all of his childhood was spent in the sickroom, though. During the summer he lived in the country at Colinton Manse where he played outdoors with his many cousins. Most sources say Stevenson was six years old when, competing against his cousins, he won a prize from one of his Balfour uncles for a history of Moses. His next composition was "The Book of Joseph." Stevenson's first published work, *The Pentland Rising* (1866), was also on a religious theme, recounting an unsuccessful rebellion by Covenanters in 1666. Stevenson wrote the account when he was 16, and his father had the pamphlet published at his own expense. As these compositions show, young Stevenson was tremendously influenced by the strong religious convictions of his parents. During his college years, however, his beliefs underwent a sharp reversal.

He had attended school since he was seven, but his attendance was irregular because of poor health and because his father doubted the value of formal education. Later, however, Stevenson's father was severely disappointed with his son's performance at the University of Edinburgh. Stevenson entered the university when he was 16, planning to become a lighthouse engineer like his father. Instead of applying himself to his studies, he became known for his outrageous dress and behavior. Sporting a wide-brimmed hat and a boy's velveteen coat, Stevenson was called "Velvet Jacket." In the company of his cousin Bob, Stevenson smoked hashish and visited brothels while exploring the seamy side of Edinburgh. At age 22, he declared himself an agnostic, crowning his father's disappointment in him.

In order to appease his father, Stevenson studied law. He was called to the bar in 1875, but never practiced. While at the university, Stevenson had trained himself to be a writer by imitating the

styles of authors William Hazlitt and Daniel Defoe, among others. Before and after receiving his law degree, Stevenson's essays were published in several periodicals. A constant traveler for most of his adult life, he based his first two books, *An Inland Voyage* (1878) and *Travels with a Donkey in the Cevennes* (1879), on his excursions in France. Many of his journeys were searches for climates that would ease his poor health, but he also had an innate wanderlust. His trip to America in 1879, however, was made to pursue a woman.

Three years earlier, Stevenson had met Fanny Van de Grift Osbourne, an American woman 11 years his senior, at an artist's colony near Paris. At the time, she was separated from her husband and living abroad with her two children. Although Stevenson fell in love with her, Fanny returned to her California home and husband in 1878. But in August of the following year, Stevenson received a mysterious cable from her and responded by immediately leaving Scotland for America.

The journey almost killed him. On August 18, 1879, Stevenson landed in New York having traveled steerage across the Atlantic. Already ill, his health became worse as a result of crossing the American plains in an emigrant train. Impoverished, sick, and starving, he lived in Monterey and then San Francisco, nearly dying in both places. His suffering was rewarded, for Fanny obtained a divorce from her husband, and on May 19, 1880, she and Stevenson were married. For the honeymoon, the couple, Fanny's son Lloyd, and the family dog went to Mount Saint Helena and lived in a rundown shack at Silverado. All of Stevenson's American adventures became material for his writing. *Silverado Squatters* (1883) chronicles his honeymoon experiences, while *Across the Plains, with Other Memories and Essays* (1892) and *The Amateur Emigrant from the Clyde to Sandy Hook* (1895) relate his trip to California. Only a year after he had left Scotland to pursue her, Stevenson brought Fanny back to his own country. He, Fanny, and Lloyd eventually settled in a Braemar cottage

in the summer of 1881, where Stevenson began writing *Treasure Island*.

Lloyd, Stevenson's 12-year-old stepson, was confined inside the cottage during a school holiday because of rain, so he amused himself by drawing pictures. Stevenson recalled in his *Essays in the Art of Writing* that he would sometimes "join the artist (so to speak) at the easel, and pass the afternoon with him in a generous emulation, making coloured drawings. On one of these occasions, I made the map of an island; it was elaborately and (I thought) beautifully coloured; the shape of it took my fancy beyond expression; it contained harbours that pleased me like sonnets; and with the unconsciousness of the predestined, I ticketed my performance 'Treasure Island.'"

Filling in the map with names like "Spye-Glass Hill" and marking the location of hidden treasure with crosses, Stevenson conceived the idea of a pirate adventure story to supplement the drawing: "the future characters of the book began to appear there visibly among imaginary woods; and their brown faces and bright weapons peeped out upon me from unexpected quarters, as they passed to and fro, fighting and hunting treasure, on these few square inches of a flat projection. The next thing I knew I had some papers before me and was writing out a list of chapters." He had completed a draft of chapter one by the next morning.

On October 1, 1881, *Young Folks* magazine began publishing the tale serially under the pseudonym of Captain George North. In this medium, the story received little notice. Fanny confessed that she didn't like *Treasure Island* and was against it ever appearing in book form. Nevertheless, it was published as a book late in 1883 and became a bestseller. In Stevenson's lifetime the number of copies sold reached the tens of thousands. Reviewers declared that this work of sheer entertainment had single-handedly liberated children's literature from a constraining, didactic rut.

In 1882 Stevenson and Fanny moved to Hyeres in the South of France. There, Stevenson suffered

a hemorrhage which confined him to bed, prevented him from speaking, and rendered him incapable of writing prose. Simple verse was within his capabilities, so while he recovered he wrote most of *A Child's Garden of Verses* (1885). Stevenson had followed up *Treasure Island* with another boy's adventure story called *The Black Arrow*, which was published serially in *Young Folks* in 1883 and as a book in 1888. Although more popular with the juvenile readers of *Young Folks* than *Treasure Island* had been, *The Black Arrow* is far from being a classic. His next serial was a distinct improvement. *Kidnapped* ran in *Young Folks* in 1886 and was published as a book the same year. Set in the Scottish Highlands in 1751, the story relates the wanderings of young David Balfour in the company of the reckless Alan Breck. *Kidnapped* was an achievement on a level with *Treasure Island*, and its characters are in many ways superior. Jim Hawkins and Long John Silver of the earlier book are charming stereotypes, but Balfour and Breck are personalities with psychological depth. Seven years after *Kidnapped*, Stevenson wrote a sequel called *Catriona* (1893), but it did not measure up to the original work.

Kidnapped was written in Bournemouth, England, which had been the Stevensons' home since 1884. Although the novel earned Stevenson some recognition, it was not his biggest success in 1886, for this year also marked the publication of *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. This novel was sparked by a dream Stevenson had at Bournemouth in which he visualized a man changing into a monster by means of a concoction made with white powder. Stevenson was screaming in his sleep when Fanny woke him. He scolded her for interrupting the nightmare: "I was dreaming a fine bogey tale," he said. He started writing furiously in bed the next morning. In three days he had a completed draft of almost 40,000 words. He read the story proudly to Fanny and Lloyd, but Fanny's reaction was strangely

reserved. Finally she declared that Stevenson should have written an allegory instead of a straight piece of sensationalism. A heated argument arose which drove Lloyd from the room. Even though Fanny's instincts about *Treasure Island* had proven to be completely wrong, this time Stevenson heeded her advice. Throwing the first manuscript into the fire, he rewrote the tale as an allegory in another three days, and then polished it over six weeks. Although he would later claim that it was the worst thing he ever wrote, *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* sold 40,000 copies in Britain during the first six months, and brought Stevenson more attention than he had previously ever known.

After living temporarily at Saranac Lake, New York in 1887, Stevenson, Fanny, Lloyd, and Stevenson's widowed mother began touring the South Pacific the following year. Eventually, the clan settled on the island of Upolu in Samoa in 1890. At the foot of Mount Vaea, Stevenson had a house built which was called *Vailima*. Continuing to write, he also became an advocate for the Samoans who named him "Tusitala," teller of tales. On December 3, 1894, at age 44, Stevenson died of a cerebral hemorrhage. He left unfinished *Weir of Hermiston*, which promised to be his single greatest work. A path was cleared by nearly 60 Samoan men to the summit of Mount Vaea, where Stevenson was buried.

Immediately after his death, biographers and commentators praised Stevenson lavishly, but this idealized portrait was attacked in the 1920s and 1930s by critics who labeled his prose as imitative and pretentious and who made much of Stevenson's college-day follies. In the 1950s and 1960s, however, his work was reconsidered and finally taken seriously by the academic community. Outside of academia, *Treasure Island* and *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* continue to be widely read over a century after they were first published, and show promise of remaining popular for centuries to come.

Miss. Riya Mulik
Third Year, BA

Abdulrazak Gurnah

.....

Abdulrazak Gurnah is a Tanzanian-born novelist and academic who lives in the United Kingdom and holds British citizenship. He was born in the Sultanate of Zanzibar and moved to the United Kingdom in the 1960s as a refugee during the Zanzibar Revolution. His novels include *Paradise* (1994), which was shortlisted for both the Booker and the Whitbread Prize; *Desertion* (2005); and *By the Sea* (2001), which was longlisted for the Booker and shortlisted for the Los Angeles Times Book Prize.

Zanzibar underwent a revolution in 1964 in which citizens of Arab origin were persecuted. Gurnah was forced to flee the country when he was 18. He began to write in English as a 21-year-old refugee in England, although Kiswahili is his first language. His first novel, *Memory of Departure*, was published in 1987.

He has written numerous works that pose questions around ideas of belonging, colonialism, displacement, memory and migration. His novel *Paradise*, set in colonial east Africa during the first world war, was shortlisted for the Booker Prize in 1994.

Comparable to Moyez G. Vassanji, a Canadian author raised in Tanzania, whose attention focuses on the east African Indian community and their interaction with the “others”, Gurnah’s novel *Paradise* deploys multi-ethnicity and multiculturalism on the shores of the Indian Ocean from the perspective of the Swahili elite. A distinguished academic and critic, he recently sat on the board of the Mabati Cornell Kiswahili Prize for African literature and has served as a contributing editor for the literary magazine *Wasafiri* for many years. He is currently Professor Emeritus

of English and Postcolonial Literatures at the University of Kent, having retired in 2017.

He was awarded the Nobel for his uncompromising and compassionate penetration of the effects of colonialism and the fates of the refugee in the gulf between cultures and continents. He is one of the most important contemporary postcolonial novelists writing in Britain today and is the first black African writer to win the prize since Wole Soyinka in 1986. Gurnah is also the first Tanzanian writer to win.

His most recent novel, *Afterlives*, is about Ilyas, who was taken from his parents by German colonial troops as a boy and returns to his village after years of fighting against his own people. The power in Gurnah's writing lies in this ability to complicate the Manichean divisions of enemies and friends, and excavate hidden histories, revealing the shifting nature of identity and experience.

The novel *Paradise* stands out for me because in it Gurnah re-maps Polish-British writer Joseph Conrad's 19th century journey to the "*Heart of Darkness*" from an east African position going westwards. As South African scholar Johan Jacobs has said, he reconfigures the darkness at its heart ... In his fictional transaction with *Heart of Darkness*, Gurnah shows in *Paradise* that the corruption of trade into subjection and enslavement pre-dates European colonisation, and that in East Africa servitude and slavery have always been woven into the social fabric.

The tale is narrated so gently by 12-year-old Yusuf, lovingly describing gardens and assorted notions of paradise and their corruption as he is pawned between masters and travels to different

parts of the interior from the coast. Yusuf concludes that the brutality of German colonialism is still preferable to the ruthless exploitation by the Arabs.

Like *Achebe in Things Fall Apart* (1958), Gurnah illustrates east African society on the verge of huge change, showing that colonialism accelerated this process but did not initiate it.

Gurnah edited two volumes of *Essays on African Writing* and has published articles on a number of contemporary postcolonial writers, including V. S. Naipaul, Salman Rushdie and Zoë Wicomb. He is the editor of *A Companion to Salman Rushdie* (Cambridge University Press, 2007). Since 1987 he has been a contributing editor of *Wasafiri* and he is on the magazine's advisory board. He has been a judge for awards including the Caine Prize for African Writing, the Booker Prize, and the RSL Literature Matters Awards.

Mr. Omkar Barve

MA Part II

“नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी २०२०”

या कार्यक्रमाचे उद्घाटन करताना शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. डी. टी. शिर्के सोबत संस्थेचे अध्यक्ष राजेसाहेब श्रीमंत खेमसावंत भोंसले, संस्थेचे सहसंचालक अॅड. श्यामराव सावंत, श्री. जयप्रकाश सावंत, प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, IQAC समन्वयक डॉ. बी. एन. हिरामणी

मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. सुहास पेडणेकर यांचे स्वागत करताना संस्थेचे अध्यक्ष राजेसाहेब श्रीमंत खेमसावंत भोंसले, सोबत संस्थेच्या कार्याध्यक्ष राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले, संस्थेचे संचालक प्रा. डी. टी. देसाई, बॅ. नाथ पै संस्थेचे श्री. उमेश गाळवणकर, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल व इतर

मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. सुहास पेडणेकर यांच्या महाविद्यालय भेटीप्रसंगी प्राचार्य डॉ. डी.एल. भारमल व कार्यालयीन कर्मचारी

शिवज्योत रॅली प्रज्वलित करताना संस्थेचे अध्यक्ष राजेसाहेब श्रीमंत खेमसावंत भोंसले, सोबत विभागीय सहसंचालक, उच्चशिक्षण, कोकण विभाग पनवेल डॉ. संजय जगताप, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, एनएसएस कार्यक्रम अधिकारी डॉ. डी. जी. बोर्डे, क्रीडा संचालक प्रा. सी. ए. नाईक व उपस्थित विद्यार्थी

राजमाता सत्वशीलादेवी भोंसले कनिष्ठ महाविद्यालय

१२ वी फेब्रुवारी २०२१ परीक्षेतील गुणवंत विद्यार्थ्यांचा सत्कार करताना सिं. जि. शि. प्र. मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब श्रीमंत सौ. शुभदादेवी भोंसले, संस्थेचे विश्वस्त युवराज लखमराजे भोंसले, संस्थेचे सदस्य श्री. जयप्रकाश सावंत, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे समन्वयक प्रा. व्ही. पी. राठोड व इतर प्राध्यापक वर्ग

कु. नाईक अपर्णा भीमसेन बारावी विज्ञान- प्रथम क्रमांक (८९.३३%) सत्कार करताना मंडळाचे विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले सोबत मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले

कु. सबनिस साक्षी नागेश बारावी कला -प्रथम क्रमांक (९०.८३%) सत्कार करताना संस्थेचे सदस्य श्री. जयप्रकाश सावंत, मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले व विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले सोबत

कु. निब्रे साई रविंद्र बारावी वाणिज्य- प्रथम क्रमांक (८९.८३%) सत्कार करताना मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले सोबत मंडळाचे कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले

दैदिप्यमान यशस्वी विद्यार्थ्यांच्यासमवेत मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले व कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले सोबत संस्थेचे सदस्य जयप्रकाश सावंत, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे समन्वयक श्री. व्ही. पी. राठोड

दैदिप्यमान यशस्वी विद्यार्थ्यांच्यासमवेत मंडळाच्या चेअरमन राणीसाहेब सौ. शुभदादेवी भोंसले व कार्यकारी विश्वस्त युवराज लखमसावंत भोंसले सोबत संस्थेचे सदस्य जयप्रकाश सावंत, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. एल. भारमल, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे समन्वयक श्री. व्ही. पी. राठोड

